

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

ERMENİ KOMİTELERİ

Ömer Fatih BAŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK 2013**

**T. C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

ERMENİ KOMİTELERİ

DANIŞMAN: Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Ömer Fatih BAŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK 2013**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ERMENİ KOMİTELERİ

Ömer Fatih BAŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No:

Bu Proje ./../.... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
BAŞKAN

Yrd. Doç. Dr. Tuğrul
ÖZCAN
ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Hasan
ALTINZENCİR
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Murat KARABULUT
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERMENİ KOMİTELERİ

Ömer Fatih BAŞKAN

Danışman : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Yıl : 2013, Sayfa: 72+8

Jüri : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Başkan)
: Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Hasan ALTINZENCİR (Üye)

Osmanlı Devleti içerisinde beş yüz yıldan fazla yaşayan ve Millet-i Sadıka olarak adlandırılan Ermeniler, 1789 Fransız İhtilali'nden sonra yayılmaya başlayan milliyetçilik akımının etkisinde kaldı. Avrupalı devletlerin çıkarlarına alet olduğu gibi kilisenin etkisiyle siyasallaşmaya başladı. Siyasi faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda içinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak etkin hale getirdi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeni terör örgütleri vasıtasıyla faaliyetlerini yürüttü. Ermenilerin siyasi bağımsızlığı elde etme hareketleri, Hayırseverler Cemiyeti ile başladı. Hayırseverler Cemiyeti ile başlayan siyasi faaliyetler İttihat ve Halas, Ararath, Karahaç, Anavatan Müdafileri ve bu amaçla kurulan birçok cemiyetle devam etti.

Ermeni örgütleri eğitim ve sosyal amaçlar çerçevesinde hareket etmiş görünse de hepsinin amacı bağımsız Ermenistan devleti kurmaktı. Bu cemiyetlerin faaliyetleriyle gerek Avrupa'da gerekse Osmanlı içerisinde öğrenim gören Ermeniler, Armenekan Komitesi'yle başlayan siyasallaşma ortamına girdi. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Ermeni cemiyetleri, yerlerini ihtilalci ve dönemin en kanlı eylemlerini gerçekleştiren ve I. Dünya Savaşı'na kadar süren isyanlarda yer alan Hınçak ve Taşnak Komitesi'ne bıraktı. Hınçak ve Taşnak Komiteleri ile siyasi amaçlı isyanlar başlatıldı. Osmanlı hükümetince tanınan ve yasal olarak kurulan Ramgavar Partisi ile de ihtilalci hareketlerine devam etti. Ermenilerin terör ve şiddet eylemleri Osmanlı Devleti'ni cephede ve cephe gerisinde birçok yeni

tedbirler almaya zorladı. Osmanlı hükümeti, Ermenilerin yaptığı terör eylemleri sonucunda, çetecilik faaliyetlerinde bulunan Ermenileri 1915 yılında zorunlu iskâna tabi tuttu. Bunun üzerine Ermeniler, haksız yere göçe tabi tutuldukları bahanesiyle daha fazla terör eylemine başladı. Nemesis ile başlayan bu terör eylemlerinde birçok devlet adamı öldürüldü.

1927 yılına geldiğimizde farklı bir oluşumla ortaya çıkan Ermeniler, Avrupa destekli ve Kürt-Ermeni ittifakına dayalı Hoybun Cemiyeti'ni kurdu. Daha sonra Asala, Jjag, Ara, Asala-Mr, Nar terör örgütleri ile kanlı eylemlerine devam etti.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ermeni, Hayırseverler, Ararat, Karahaç, Armenekan, Hınçak, Taşnak, Ramgavar, Hoybun, Nemesis, Asala.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

ARMENIAN COMMITTEES

Ömer Fatih BAŞKAN

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Year : 2013, Pages: 72+8

**Jury : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Chairperson)
: Assist Prof. Dr. Tuğrul ÖZCAN (Member)
: Assist Prof. Dr. Hasan ALTINZENCİR (Member)**

In the Ottoman State for more than five hundred Armenians living in the so-called loyal people and nation, nationalist movement began to spread after 1789 under the influence of the French revolution was. European states was misused, by the political influence of the church began. Political activities of the Ottoman State 19th century, taking advantage of the difficult situation in which effectively made. 19th. from the second half of the century through the activities of the Armenian terrorist organizations conducted. Armenians Benevolent Union began with the political separatist movement. The process that began with Benevolent Union, Union Salvation, Ararath, Black Cross, The Protectors Fatherland and established in this direction continued with many societies.

Although these organization have acted within the framework of established social objectives. The aim of all to establish an independent state of Armenia to the activities of these societies in Europe and studying in Ottoman Armenians Armenekan Committee is in the process of politicization. 19th. by the end of the century the Armenian societies, convulsion, and of the most bloody place performing actions. The riots lasted until World War I. Hunchak and Dashnak revolutionary committees for the riots started. The established and legally recognized by the government of the Ottoman with the revolutionary movement continued Ramgavar. Armenians in the Ottoman State at the front and in the rear of terrorism and acts of violence has forced many to take new measure. The

Ottoman government, the Armenians were made as a result of acts of terrorism, gang activities subject to the Armenians in 1915 forced resettlement kept. So that the Armenians, under the pretext of more terrorist act unjustly subjected to immigration detention began. Many of these terrorist acts starting with the slain statesman Nemesis.

When we are encountered a different formation in 1927 Armenians, based on the European-backed alliance of Kürdish and Armenia Hoybun established society. In recent history Asala, Jjag, Ara, Asala-Mr, Nar like the bloody with terrorist organizations continued.

Keywords: Ottoman, Armenia, Benevolent, Ararat, Black Cross, Armenekan, Hinchak, Dhasnak, Ramgavar, Hoybun, Nemesis.

ÖN SÖZ

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden itibaren Selçuklu ve Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Türk Emeni ilişkileri 19. yüzyılın başlarına kadar iyi bir şekilde devam etti. Ancak Avrupalı sömürgeci devletlerin Ermeniler ile ilgilenmesinden sonra başlayan sorunlar ve 1860'tan itibaren kurulan Ermeni cemiyetleri ve komitaları bu çalışmanın konusunu oluşturdu.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Ermeni terörünün asıl kaynağı Ermeniler değildir. Birkaç milyon nüfusuyla Dünya'nın birçok bölgesine dağılmış Ermenilerin toprak talebinde bulunması kendi iradeleriyle açıklanamaz. Ermeni isteklerinin ardında, Avrupalı devletlerin parmağı olduğu ve çıkarları doğrultusunda Ermenilere asılsız vaatlerde bulunarak isyan etmelerine neden oldular. Avrupa devletleri, Jeopolitik önemi sebebiyle geçmişte Osmanlı Devleti'ne, yakın tarihimizde ise, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik saldırılarını sürdürmüştür. Ülkemizin birlik ve bütünlüğüne yönelik saldırılar, aynı çevreler üzerinden planlanmış, emellerine ulaşmak için oluşturdukları cemiyet ve komitalarla Türkiye'nin huzurlu bir ortama kavuşması engellenmiştir.

Zararlı faaliyetleri sonucunda 1915'te göç ettirilen Ermeniler, 1965'e kadar sessizliğini korumuş olsa da Türklere karşı içinde yaşattığı kin ve nefretini sürdürdü. 20. yüzyılın son yarısına gelindiğinde Ermeniler, Avrupalı devletlerin desteklerini alabilmek için Avrupa'da, Türkiye karşıtı bir kamuoyu oluşturdu. Amaçları, basın yolu ile Türkiye üzerinde bir baskı oluşturmaktı. Türkiye'den istekleri Tanınma, tanıtma, tazminat ve toprak (TTTT) idi.

Çalışmam sırasında beni yönlendiren, eksiklerimi tamamlayan ve katkı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN ve danışman hocam Prof. Dr. Ahmet EYİCİL'e teşekkür ederim.

Ömer Fatih BAŞKAN
OCAK 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
1.GİRİŞ	1
2.ANADOLU'DA TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ	4
2.1.Anadolu'da Selçuklu Ermeni İlişkileri	4
2.2.Osmanlı Devleti Döneminde Türk Ermeni İlişkisi	7
3.ERMENİLERİN BAĞIMSIZLIK ÇABALARI ve ÖRGÜTLENMELERİNDEKİ DİŞ ETKENLER	11
3.1.Ermeni Sorununda Rusya'nın Rolü	12
3.2.Ermeni Sorununda İngiltere'nin Rolü	14
3.3.Ermenilerin Sorununda Fransa'nın Rolü	16
3.4.Ermeni Sorununda Amerika'nın Rolü	17
4. ERMENİ CEMİYETLERİ VE KOMİTALAR	19
4.1.Hayırseverler Cemiyeti (Benevolent Union-1860)	21
4.2. Yardımseverler Cemiyeti ve Anavatana Adanış (Goodwill Society ve Devotion to Fatherland-1868)	22
4.3.Araratlı Cemiyeti (1870)	24
4.4.İttihat ve Halas Cemiyeti (Union Salvation -1872)	25
4.5.Kara Haç Cemiyeti (The Black Cross Society-1878)	26
4.6.Anavatan Müdafileri Cemiyeti (The Protectors Of The Fatherland -1881)	28
4.7.Ermeni Vatanperverler Cemiyeti (1882)	29
4.8.Ermeni Yurttaşlar Birliği Cemiyeti (1882)	30
4.9.Armenekan Komitesi (1885)	31
4.9.1.Armenekan Komitesi'nin Siyasi Programı	32
4.9.2.Armenekan Komitesi'nin Eylemleri	32
4.10.Hınçak Komitesi'nin Kuruluşu (1887)	33
4.10.1.Hınçak Komitesi'nin Siyasi Programı	34
4.10.2.Hınçak Komitesi'nin Teşkilat Nizamnamesi	35
4.10.3.Hınçak Komitesi'nin Eylemleri	36
4.10.3.1.Kumkapı Gösterileri (1890)	37
4.10.3.2. Merzifon, Kayseri, Yozgat İsyanı (1892-1893)	38
4.10.3.3.Birinci Sason İsyanı (1894)	39
4.10.3.4.Bab-ı Ali Gösterisi (1895)	40
4.10.3.5.Zeytun (Süleymanlı) İsyanı (1895)	40
4.11.Taşnak Komitesi'nin Kuruluşu (1890)	41
4.11.1.Taşnak Komitesi'nin Bildirileri	42
4.11.2.Taşnak Komitesi'nin Eylemleri	43
4.11.2.1.Van İsyanı (1896)	43
4.11.2.2.Osmanlı Bankası Baskını (1896)	44
4.11.2.3.II. Sason İsyanı (1897)	44
4.11.2.4.Yıldız Suikastı (1905)	45
4.11.2.5. Adana İsyanı (1909)	46
4.12. Yıldırım ve Kurban (Sant Samatya) Komitesi (1896)	47

4.13.Ramgavar Komitesi'nin Kuruluşu (1908)	48
4.13.1.Ramgavar Komitesi'nin Siyasi Programı	49
4.13.2.Ramgavar Komitesi'nin Eylemleri	50
4.14.Hoybun Cemiyeti (Kürt-Ermeni İttifakı)	51
4.14.1. Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluşu (1927)	52
4.14.2. Hoybun Cemiyeti'nin Tüzüğü	53
4.14.3. Hoybun Cemiyeti'nin Eylemleri	54
4.15. Nemesis Terör Hareketi	55
4.16.Günümüzde Ermeni Terör Örgütleri	57
4.17.Asala Terör Örgütünün Kuruluşu	58
4.17.1. Asala Terör Örgütünün Amacı	59
4.17.2.Asala'nın Örgüt Yapısı	60
4.17.3.Asala'nın Türkiye'deki İlk Eylemleri	61
4.17.4. Asala'nın Finans Kaynakları	61
4.17.5.Asala'nın Temel Özellikleri	62
4.18.Diğer Ermeni Terör Örgütleri	63
5.SONUÇ VE TARTIŞMA	66
KAYNAKLAR	69
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

APK	: Araştırma Planlama Koordinasyon
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi
A.Ş	: Anonim Şirketi
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DSİ	: Devlet Su İşleri
ERAREN	: Ermeni Araştırmalar Merkezi
Çev.	: Çeviren
OBE	: Osmanlı Belgelerinde Ermeniler
Kg.	: Kilogram
OSAV	: Osmanlı Araştırma Vakfı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire

1.GİRİŞ

Ermeniler, Kafkasya, İran ve Anadolu’da dağınık halde yaşadı. M.S 4.yüzyılda Hıristiyan dininin Gregoryen mezhebini kabul etti. Yaşadıkları bu bölgelerde sosyal, kültürel ve iktisadi yönden etkili oldu. Siyasi yönden tabi oldukları devletlerin himayesinde yaşadıkları için bağımsız bir devlet kurma imkânı bulamadı. Ermenilerin bir devlet kuramamalarının en önemli sebebi, halkın dağınık bir şekilde yaşamasıydı. Buna rağmen kültür alanında birlik oluşturdu ve geniş alanlarda ticaret yapma fırsatı buldu. Böylece kültür ve ekonomik alanlarda başarılı oldu. (Kodaman, 2003: 16).

Ermeniler, Romalılar, Persler ve Bizanslılar tarafından Anadolu’nun çeşitli yerlerine sürgün edildi. Kendilerine itibar edilmediğinden savaşlarda ve sosyal hayatta yeterli ilgiyi görmedi. (Süslü, 1990: 177). Türklerin 11. yüzyılda Anadolu’ya gelmesiyle Ermeniler, adil ve hoşgörölü bir muamele ile refah içinde yaşadılar. Bu olumlu ortamdan faydalanan Ermeniler 19. yüzyılın başlarına kadar barış ve huzur içinde yaşadı. Bu dönemde Türkler ile Ermeniler arasında ciddi bir problem olmadı. (Doğan, 2008: 308).

Osmanlı Devleti’nin sağladığı imkânlardan en çok gayrimüslimler içinde Ermeniler faydalandı. Bu dönemde Ermeniler çalışkan, sadık, dürüst ve becerikli birer vatandaş olarak kabul edildi. Yaptıkları hizmetler ve konumları nedeniyle askerlikten, kısmen de vergiden muaf tutuldu. Ticarete, tarımda ve idari işlerde yükselme fırsatı buldu. Devlete bağlı, milletle kaynaşp ve anlaştıklarından dolayı millet-i sadıka olarak itibar gördü. Türkçe konuştu ve ayinlerini Türkçe yaptı. Devlet kademelerinde önemli görevlere yükseldi. Osmanlı Devleti bünyesinde çeşitli bakanlık, büyükelçilik, medreselerde öğretim görevlisi ve müsteşarlık gibi etkin hizmetlerde bulundu. Hatta Osmanlı devlet sorunları ile ilgili Türkçe ve İngilizce araştırma eserler yazdı. (Süslü, 1990: IX).

Bütün bu hoşgörölü anlayışa rağmen Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başladığı dönemlerde, sanayisi için sömürge arayışına giren Avrupa devletlerinin Osmanlı’ya müdahalesi baş gösterince, Türk Ermeni ilişkilerinde bozulma başladı. Batılıların özellikle misyoner din adamları görünüşünde, Osmanlı sınırları içine soktuğu propagandacıların faaliyetleriyle Ermeniler; dini, kültürel, ticari, sosyal ve siyasi açılardan Türk toplumundan uzaklaştırılmaya çalışılarak, Osmanlı aleyhtarı fikirler aşılamışlardır. (Saray, 2003: 22).

Avrupa devletlerinin misyonerler vasıtasıyla ilk başta sadece Gregoryen Ermenileri mevcut iken, Fransa’nın misyonerlik faaliyetleri sonucu Katolik bir Ermeni topluluğu ve arkasından da Ermeni Katolik kilisesi meydana getirildi. Daha sonra ise İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin çalışmaları sonucu ve İngiliz hükümetinin baskısı ile de Ermeni Protestan kilisesi ortaya çıktı. Bölünen Ermeni cemaati arasında başlayan mezhep rekabeti, Ermeni patrikliğinin itibarını düşürdü. Patriklik itibarını yeniden kazanmak ve Ermeni halkını tekrar bir araya getirebilmek için milliyetçilik fikir akımını ortaya atarak bağımsızlık adına Ermenileri harekete geçirdi. Böylece genelde Türklerin zararlı çıktığı trajik olaylar başladı. Doğu Anadolu’dan İstanbul’a kadar yayılan isyan hareketlerinde binlerce masum Türk öldürölü. Devletin bunları yatıştırmak ve durdurmak için aldığı tedbirler istismar edildi. Ayrıca dış devletlerin tahrik ve asılsız vaatlerine kanan Ermeniler, yüzlerce yıl refah içinde yaşadıkları ülkeyi bölmeye giriştiler. (Kılıç, 1999: 153).

Batılıların çeşitli şekillerde Ermenileri kışkırtmalarının yanı sıra, 1789 Fransız İhtilali, 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’nın fikri ve siyasi hayatında çeşitli değişimleri meydana getirdi. Değişimlerle kazanılan eşitlik ve hürriyet fikirleri, milli

duyguların oluşmasına yardımcı oldu. Bu durum, Hristiyan dünyası için yeni bir gelişme dönemine zemin hazırlayarak, çok uluslu devletlerin yıkılmasında çıkarları doğrultusunda hareket etmelerine neden oldu. (Saray, 2003: 22).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, bünyesinde birçok etnik unsuru barındırıyordu. Avrupa devletleri ise zayıf olan Osmanlı'yı parçalama planlarında bu unsurları kullandı. Osmanlı'yı içten çökertmenin yollarını arayan Avrupa, özellikle bu konuda Ermenilerden yararlandılar. (Saray, 2003: 21). Ermeni gençlerini Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde açmış oldukları okullarda milliyetçilik gibi kavramlarla bir Türk düşmanı olarak yetiştirip Osmanlı ülkesine döndüklerinde, bağımsız Ermenistan'ın kurulması için Ermeni halkı kışkırtmaya çalıştılar. (Kantarci v.d, 2003a: 101). Avrupa'dan dönen genç Ermeniler, Osmanlı topraklarında organize hareket edebilmek için gizli cemiyetler kurdular. Sözde bu cemiyetler, Ermeni halkın sosyal-kültürel bilinçlenmesi ve eğitim odaklı kurulmuş olduklarını, amaçlarının ise sadece yardım ve hayırseverlik olduğunu iddia ettiler. Ancak ülke içinde birçok isyanın organize edilmesinde rol aldılar. Anadolu'nun dışında ve içinde kurulan cemiyetlerle teşkilatlanan Ermeniler, Osmanlı sınırlarında çeşitli çetecilik hareketleri ile Türk halkının yanında kendi ırkdaşlarını da katletmekten çekinmediler. (Erdoğan, 2008: 275).

İlk başta hayırseverlik, adı altında kurulan cemiyetler daha sonra ihtilalci amaçlara hizmet eden komitaların çekirdeklerini oluşturacaklardı. Bu cemiyetler ve komitalar, Hayırseverler Cemiyeti, İttihat ve Halas Cemiyeti, Araratlı, Karahaç, Anavatan Müdafileri, Yıldırım ve Kurban, Armenekan, Hınçak, Taşnak, Ramgavar gibi cemiyet ve komitalar teşkil ederek Ermeni halkı silahlı ayaklanmaya teşvik ettiler. Bu cemiyet ve komitalar içerisinde en kanlı olayları gerçekleştiren ve terör konusunda önemli bir yer tutan komita, Hınçak ve Taşnak komitasıdır. Özellikle bu komitalar, 1880'li yıllardan başlayıp I. Dünya Savaşı'na kadar, Osmanlı topraklarında birçok isyanın çıkmasında ve kanlı eylemlerle birçok Türk'ün öldürülmesinin nedenidir. (Karakoç, 2009: 49–51).

Osmanlı Devleti, kanlı eylemlerin yanı sıra I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devletleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Doğu Anadolu'da, bir yandan cephede Rus ordularıyla çarpışırken, diğer yandan Osmanlı'yı arkadan vuran Ermeni komitacılarla uğraştı. Cephe gerisinde kalan Ermeniler, Türk köy ve kasabalarında Türkleri katletmekle kalmamış aynı zamanda, Osmanlı ordusunun ikmal tesislerine ve konvoylarına saldırılarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti, hem cephede hem de cephe gerisinde savaşmak zorunda bırakılmasına rağmen dokuz on aylık süre içerisinde önemli bir tehlike olan isyanları mahalli güçlerle bertaraf etti. (Süslü, 1990: X). Ermeni komitacıların kışkırtması dışında, özellikle Rus sınırına yakın bölgelerdeki Ermeni halkın da isyanlara destek vermesi Osmanlı Devleti'ni zora sokmuştu. Bu yüzden 1915'te Osmanlı hükümet yetkilileri, isyan hareketlerine karışan Ermenileri, Türk ordularına zarar vermeyecek bölgelere sevk ve iskân kararı aldı. (Parmaksızoğlu, 1981: 120).

Ermeniler ve onları birtakım siyasi ve ekonomik çıkarlar için kullanan bazı devletler, 24 Nisan 1915'teki zorunlu göç hareketini ve bazı komitacıların tutuklanmasını bir soykırım olarak göstermek ve dünya kamuoyunu, bu konuda ikna etmek için yoğun bir propaganda faaliyetine girişti. (Çitlioğlu, 2000. 13). Bu zorunlu göç yasasını kendilerine yapılan haksızlık olarak gören Ermeniler, Nemesis adı verdikleri terör örgütü ile faaliyete geçti. 1920 yılı itibari ile Nemesis, devletin siyasi kadrosuna yönelik terör eylemlerine girişmeye başladı. (Aydın, 2003: 418). Ayrıca bu dönemde Ermeniler, Doğu bölgesinde bulunan bazı Kürt aşiretleriyle birlik oluşturarak,

1927 yılında İngiltere destekli Kürt-Ermeni ittifakına dayanan Hoybun Cemiyeti'ni teşkil ettiler. (Sarıay, 1998: 213).

Sözde soykırım iddialarını gündemde tutmak için yoğun mesai harcayan Ermeni terör örgütleri, 1965 yılına gelindiğinde, çeşitli ülkelerde bulunan Ermenilerin, Türkiye aleyhine girişmiş oldukları karalama kampanyasını başlattı. Amaçları, kitle iletişim araçları ve basın yoluyla iddialarını Dünya kamuoyuna duyurmaktır. Ayrıca perde arkasındaki bazı devletlerin desteği ile Dünya ve Türkiye kamuoyunda varlığını hissettiren sözde Ermeni sorununu kabul ettirmektir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için 1970'li yıllardan itibaren yurt dışındaki Türk temsilcilerine yönelik terör eylemlerinde bulundular. (Şehirli, 2003: 645).

Ermeniler, terörü bir yöntem olarak benimsemekteydi. 1973–1985 yılları arasında ortaya çıkan Asala terör örgütü, Ermenilerin davasını savunmak amacıyla kurulduğunu iddia etti. Bu örgüt, Türkiye'ye yönelik terör ve şiddet eylemlerine bulundu. Türkiye'yi sosyal, kültürel ve siyasal anlamda oldukça zor duruma soktu. Asala'nın öncelikli hedefi, 1915 yılında uygulanan zorunlu göçün intikamını almaktır. Nihai hedefi ise, Türkiye'nin doğusundaki bazı illeri kapsayacak bir Ermeni Devleti kurarak büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmektir. (Cankara vd., 2007: 439). Asala'nın yanı sıra kurulan Jjag, Asala-Rm, Nar, Ara gibi terör örgütleri de Asala gibi terörü benimsemiş örgütlerdir. Bu örgütler de Türkiye ve Türkiye sınırları dışında görevli bürokratlara suikast düzenlemek şeklinde bir yöntem izlediler. (Cankara vd., 2007: 448).

2. ANADOLU'DA TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ

2.1. Anadolu'da Selçuklu Ermeni İlişkileri

1015 yılından önce ilk Türk Ermeni münasebeti Kafkaslar bölgesinde yaşandı. (Hocaoğlu, 1976: 10). Anadolu'da Türk Ermeni ilişkileri 1015–1021 yılları arasında Selçuklu beylerinden Sultan Alparslan'ın babası Çağrı Bey ile gelişti. (Kaşgarlı, 1990: 88). Çağrı Bey 1018 yılında, Ermenilerin Vaspurakan dedikleri Van Gölü çevresinde bulunan Bizans'a bağlı Ermeni prensliği topraklarına Azerbaycan'dan getirmiş olduğu Türk göçmenlerini yerleştirdi. Böylece Anadolu'da Türk-Ermeni münasebeti sağlandı. (Süslü, 1990: 5).

24 Mayıs 1040 tarihinde Anadolu'nun penceresi olarak tabir edebileceğimiz Dandanakan Savaşı ile Selçuklular, Gaznelileri yenilgiye uğrattı. Bundan sonra Selçuklular, 1043 yılından itibaren batıya doğru fetih hareketlerine yöneldi. Bu tarihlerde Bizans'ın başında İmparator II. Basil bulunmaktaydı. II. Basil, Anadolu'nun doğusunda başlayan Türk akınlarının artması üzerine, doğu sınırlarını güvence altına almak ve komşusu olan Müslüman topraklarını istila etmek için bu bölgede yaşayan Ermeni ve Gürcü vassal krallıkların yönetimini doğrudan merkeze bağlamaya çalıştı. Bu politikasına karşı gelen Ermeni ve Gürcüleri Orta Anadolu'ya göç ettirdi. Fakat göç ettirilen bu Ermeni ve Gürcüler, Bizans ordusunda yer alarak Türklere karşı savaşmışlardı. (Oğuz, 2004: 58).

1040 Dandanakan Savaşı zaferinden sonra Anadolu akınlarına hız veren Tuğrul Bey, devletin başkentini Nişabur'dan Rey'e nakletti. Bundan sonra Selçuklu prens ve emirlerini batı memleketlerinin fethiyle görevlendirdi. Bu beylerden İbrahim Yınal, fetih hareketlerini birkaç yıl içinde Hamedan ve İsfahan bölgesinden Dicle ırmağı kıyılarına kadar ulaştırdı. Kutalmış da Aras ırmağını geçip Ermeni ve Gürcü memleketlerine girmeyi başardı. Diğer yandan Prens Hasan, II. Basil tarafından sınırları genişletilerek Grek Vaspurakan'ı haline dönüştürülen Van Gölü bölgesine akınlara başladı. Prens Hasan, 1047 yılında Bizans'ın Vaspurakan valisi Aaron ile Büyük Zap suyu kıyılarında yaptığı savaşta bozguna uğrayıp şehit oldu. Bu üzücü durum karşısında Tuğrul Bey, Prens Hasan'ın yerine İbrahim Yınal'ı görevlendirdi. Tuğrul Bey'den alınan emirle harekete geçen İbrahim Yınal, Kutalmış'ın birlikleriyle 18 Eylül 1048'de Pasinlere yürüdü. Hasankale Kalesi önlerinde, Liparit, Aaron ve Katakolon kumandasındaki Bizans ordusunu bozguna uğrattı. (Sevim, 2002: 8).

Sultan Tuğrul 1054 yılında bizzat ordusuyla harekete geçerek Doğu Anadolu'da fetihlere başladı. İlk hamlede Muradiye ve Erciş'i fethetti. Çoruh ırmağı üzerine gönderdiği birlikler Bayburt'u ele geçirerek Trabzon'a kadar fetihlerde bulundular. Kars yönünde ilerleyen diğer Selçuklu birliği ise Ermeni askerlerinin oluşturduğu Bizans kuvvetlerini bozguna uğrattı. Tuğrul Bey, Bizans muhafızı olarak Ermeni Vasil'in savunduğu Malazgirt Kalesi'ni kuşatıp sıkıştırırsa da fethedemedi. Tuğrul Bey'in Anadolu'dan ayrılmasından sonraki yıllarda fetihle görevlendirilen Selçuklu emir ve kumandanları Malatya'ya kadar ileri hareketlerini sürdürdüler. (Oğuz, 2004: 64–66).

1063 yılında Tuğrul Bey'in ölümünden sonra tahta çıkan Alparslan döneminde de Selçuklu-Ermeni ilişkileri devam etti. Alparslan daha önce Anadolu üzerine gerçekleştirilen seferleri sürdürmek amacıyla Anadolu'nun en müstahkem kalelerinden birine sahip olan ve Ermeni Sımbatoğlu Bagrat ile Gürcü Bakuranoğlu Grikori'nin birlikte savunduğu Ani'yi kuşattı. Bu kale için söylenen "*asla zapt olunamaz*" sözünü çiğneyen Alparslan, şiddetli bir muhasaradan sonra kaleyi fethetmeyi başardı. (Sevim, 2002: 8).

Kısa süre içerisinde birçok kaleyi fetheden Selçuklular, Anadolu'da güçlü bir Bizans varken bu fetihlerin, Türklerin Anadolu'da yerleşmelerine yeterli emniyet sağlayamayacağı düşüncesi hâkimdi. Bu amaçla Alparslan 1070 yılında, Ahlat, Diyarbakır ve Malazgirt'i fethettikten sonra Haleb'i kuşattı. Bizans İmparatoru da büyük bir ordu ile Erzurum'a geldi. Bizans ordusunda çok sayıda Ermeni vardı. İmparator, daha önce Sivas'tan sürgün edilen Ermenileri eski yerlerine yerleştirme vaadiyle orduya katmıştı. 26 Ağustos 1071'de Sultan Alparslan önderliğinde Bizanslılara karşı yapılan Malazgirt Zaferi'ni kazanan Selçuklu Devleti, Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış oldu. Malazgirt Zaferi'nden sonra Türkler, Anadolu'ya yerleşmeye başlamaları üzerine Ermeniler, Fırat boyları, Kilikya bölgesi, Toros dağları, Orta ve Güney Anadolu ile Suriye'ye sığındılar. Özellikle de Güney Anadolu'nun dağlık bölgelerinde yoğunlaştılar. (Hocaoğlu, 1976: 11). Ermenilerin yerleşmiş oldukları bu yerler, yine Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer alıyordu. (Kaşgarlı, 1990: 9). Kilikya bölgesinde yoğunlaşan Ermeniler, bulundukları bölgenin stratejik durumundan özellikle de Müslümanlar ile Haçlı orduları arasında uzun süren savaşların verdiği fırsatlardan yararlanarak, bir başka devlete tabi olarak yaşamlarını sürdürme imkânı buldu. (Hocaoğlu, 1976: 11).

Sultan Alparslan'ın oğlu Melikşah'ın ölmesiyle Büyük Selçukluların Anadolu'ya müdahalesi son bulmuştu. Süleyman Şah'ın oğullarından Kılıçaslan Türkiye Selçuklu tahtına çıkmıştı. (Kaşgarlı, 1990: 107). Doğu seferlerine ağırlık veren I. Kılıçaslan, 1095 yılında Ermeni Gabriel'in elinde olan Malatya'ya yürüdü. Ancak muhasara esnasında Haçlıların İznik'e geldiklerini duyan I. Kılıçaslan kuşatmayı yarıda keserek geri döndü. (Oğuz, 2004: 131). I. Kılıçaslan'ın Gümüştekin Danişmend'le Haçlı müdafaasında başarısız olması üzerine Kayseri'ye kadar geri çekilmek zorunda kaldı. I. Kılıçaslan, bu yenilgi üzerine başkenti Konya'ya taşıdı. 1097 yılında gerçekleşen Haçlı taarruzu Selçukluları büyük bir sarsıntıya ve zaafa uğratması, Anadolu ve Karadeniz sahillerinin Rumların eline geçmesine neden oldu. (Hocaoğlu, 1976: 13).

Ermeniler, iskân ettikleri yerlerde Türklerin adil ve hoşgörülü politikalarına rağmen fırsat buldukça Türklerle savaşmaktan da geri durmadı. (Hocaoğlu, 1976: 13). 1091 yılında Çukurova Bölgesi Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine geçmesiyle bu bölgeye Türkmenler yerleştirilmişti. Kilikya dağlarında ikamet eden Ermeniler, Haçlıların Maraş ve Adana'ya gelmeleriyle Türklere karşı Haçlıları kışkırtmak adına irtibata geçtiler. Haçlıları kurtarıcı olarak karşılayan Ermenilerin ihaneti üzerine Antakya Urfa şehirleri Haçlıların eline geçti. Zaman zaman böyle zarar verici faaliyetlerde bulunan Ermeniler, Türk devletleriyle ilişkileri de dönem içerisinde değişkenlik gösterdi. (Eyicil, 2008: 42).

12. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Ermeni baronlarından II. Thoros, 1151'de Vakha kalesini alarak Anazerba, Misis, Adana ve Tarsus'u zapt etti. II. Thoros, bu fetihlerle de yetinmeyerek Selçuklu kentlerine de saldırmaya başladığı için 1155'te Sultan II. Mesut, daha önceleri Selçuklu'ya ait olan Kilikya'yı yeniden Selçuklu'ya katmak için harekete geçti. Ancak II. Mesut, kendisine tabiiyetini belirten II. Thoros'a karşı saldırıya geçmedi. II. Thoros bunun üzerine, Sultan'a gönderdiği elçi aracılığıyla "Biz, hükümdar olan sizlere gönül rızasıyla itaat ediyoruz. Çünkü siz, bizim gelişip yükselmemize hiçbir zaman engel olmadınız ve yurtlarımızı yakıp yıkmadınız" diyerek bu sözlerini elçi aracılığıyla sultana iletmişlerdi. (Kaşgarlı, 1990: 108-109). Fakat daha sonra Thoros, Haçlılarla işbirliği içine girerek Bizans kuvvetlerini Tarsus'ta bozguna uğratarak ağır zayıflatırdı. Devletin güney bölgesinde gerçekleşen karışıklığa seyirci kalmayan II. Mesut, Anazarba, Misis ve Osmaniye yörelerindeki kalelerden biri olan Tellü Hamdün'e kadar ileri hareketini sürdürdü. Ancak bu dönemde ortaya çıkan veba

salgını sebebiyle ordunun ağır zayıflaması ve atların ölmesiyle ordunun yaya kalmasına sebep oldu. Bu olumsuzluklara ilaveten de iklim koşullarının elverişsizliği Selçuklu ordusunu hantallaştırmıştı. Bu fırsatı kaçırmayan II. Thoros, Develi'ye kadar Selçuklu ordusunu takip ederek birtakım yağma hareketlerinde bulundu. (Sevim, 2002: 23).

Aynı zamanda Selçukluların iç çekişmelerinden de faydalanan Ermeniler dönem dönem Türk devletlerine başkaldırmaya devam etti. Çünkü Ermenilerin klasik siyaseti, güçlü olan devletin yanında olmaktı. Bu nedenle Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve iç çekişmeleri, kendilerine fırsat oluşturunuyordu. Nitekim 13. yüzyılın ilk çeyreğinde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211'de Bizanslılarla yapılan savaşta şehit edilmesi üzerine, tahta İzzettin Keykavus geçmişti. İzzettin Keykavus'un kardeşi olan Alaaddin Keykubat ile aralarında geçen saltanat mücadelesinden faydalanan Kilikya Ermeni kralı II. Leon, Toros dağlarını aşarak Selçuklu topraklarına karşı saldırılarda bulundu. İzzettin Keykavus tahtını sağlamlaştırmak adına Ankara'da ikamet eden kardeşini bertaraf ettikten sonra Ermeniler üzerine yürüdü. II. Leon, Selçuklularla tek başına savaşamayacağını anlayınca Ulukışla ve çevresini Haçlılara vermek şartıyla Haçlılara teslim etti. Selçuklu ordusu Ulukışla bölgesini işgal ederek Ermenileri Torosların ötesine attı. (Hocaoğlu, 1976: 17).

İzzettin Keykavus'tan sonra tahta oturan Alaaddin Keykubat döneminde de Ermeniler, Suriye ile Anadolu arasındaki ticaret yollarında soygunculuk yaparak ticaret yolunun kapanmasına sebep oldular. Selçuklu ticaret yollarını güven altına almak isteyen Alaaddin Keykubat, Ermeniler üzerine harekete geçti. Haçlılardan yardım sağlayamayan kral Hetum, Sultan'a istediği şartlar çerçevesinde barış yapılması önerisinde bulunmak zorunda kaldı. Alaaddin Keykubat, söz konusu barış önerisinin Selçuklu siyasetine uygun düşmesiyle Hetum'la anlaşma sağladı. Anlaşmaya göre, Ermeniler, Selçuklu Devleti'ni tanıyacağını, birçok önemli kale ve şehirleri Selçuklulara bırakılmasını, gerektiğinde Selçuklu ordusuna katılmak üzere 1500 kişilik Ermeni birliğini Selçuklu ordusuna katmayı, her yıl ödenen vergiyi iki katına çıkartmasını, Sultan adına hutbe okutup para bastırma şartlarıyla barış anlaşması imzalandı. Böylece Çukurova Ermeni krallığı Selçuklu'ya bağlandığı gibi, Anadolu- Suriye ticaret yolu da güvence altına alındı. (Sevim, 2002: 29-30).

Devam eden yıllarda Ermeniler, yukarıda da izah edildiği gibi Selçuklu Devleti'nin hoşgörüsünden ziyadesiyle faydalandı. Ancak devletin güçsüz olduğu dönemlerde arkasından vurmaktan da geri durmadı. 1242 yılında Moğollar Anadolu işgaline giriştikleri zaman, Moğol ordusunda Ermeniler ve Gürcüler de yerlerini almışlardı. Moğollar tarafından yenilen Selçuklu Devleti yerine Ermeniler Moğollara bağlandı. Selçuklulara vermeleri gereken vergileri Moğollara verdiler. Selçuklu devletin buhranlı dönemlerinde, Moğollara yaranmak adına Selçuklulara karşı Anadolu'nun her tarafında Türk düşmanlığı yaptılar. Ermenilerin Anadolu'da gerçekleştirdikleri olumsuz faaliyetleri içerisinde, Köseadağı Savaşı sırasında göndermesi gereken askeri göndermemeleri, Selçuklu Devleti'nin ağır zayıflığa uğramasına neden oldu. Ayrıca Moğolların katliamından kaçan ve Kilikya Ermeni prensliğine sığınan Türkmenleri esir etmesi, Kilikya Ermeni prensliğinin önemli bir şehri olan Sis'te, Sultan adına okunan hutbeleri kaldırmaları ve camilerin Ermeniler tarafından yıkılması gibi zararlı eylemlerde bulundu. (Hocaoğlu, 1976: 18).

Sonuç olarak, Anadolu'ya Selçukluların hâkim olmasıyla diğer gayrimüslimler gibi Ermeniler de Bizans İmparatorluğu'nun baskı ve zulmünden kurtuldu. Böylece hoşgörü yönetim ve inanç hürriyetine kavuştu. (Hocaoğlu, 1976: 13). Ermeniler, Selçuklu ordusunu dönem dönem arkasından vurmuş olsa da aman dilendiğinde çeşitli

barış koşulları altında dostluk anlaşmaları imzalandı. Böylece Ermeni vatandaşlarının ve askerinin hakkı korunmuş oldu. Ermenilerin klasik siyaseti, güçlü devletin yanında olmaktı. Selçuklu Devleti'nin uzun zaman dilimine yayılmış, istikrarlı bir hâkimiyet oluşturamaması, Selçuklu-Ermeni ilişkilerinde değişkenlik göstermesine neden oldu. (Eyicil, 2008: 42). Böylece Ermeniler, Selçuklu Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde dostane tavır alırken; devletin güçsüz olduğu dönemlerde ise hasmane tavır aldılar.

2.2.Osmanlı Devleti Döneminde Türk Ermeni İlişkisi

Osmanlı'nın kuruluş devresinde Ermeniler, Karamanoğulları ve Ramazanoğulları beyliklerinin tabiiyetinde yaşadı. Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim zamanına kadar da Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin idaresinde azınlık halinde yaşamlarını sürdürdü. Kilikya Ermeni prensliğinin sona ermesiyle Ermeniler, Karamanoğulları topraklarına dağılarak Konya, Eskişehir, Kütahya çevresine yerleşti. (Hocaoğlu, 1976: 22). İlk Osmanlı Ermeni ilişkisi ise Osman Gazi'nin 1324 yılında Bursa'yı Osmanlı'ya merkez yapmasından sonra, Kütahya'da bulunan Ermenilerin birçoğunu ve Ermeni ruhani reisliğini Bursa'ya naklettirmesiyle başladı. (Ethemoğlu, 1987: 7).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra, din ve vicdan hürriyetine gösterdiği saygı nedeniyle Rum patriğini çağırıp kendilerine cemaat olarak, en geniş anlamda, din ve vicdan hürriyetini tanımıştı. Ermenilere de aynı ilgiyi göstererek, Anadolu'da ve İstanbul'da Bizans baskısı ve zulmü altında yaşayan Ermenileri cemaat olarak tanıdı. İbadetlerini kolaylıkla yapmaları için Rumlardan aldığı bir kiliseyi Ermenilere tahsis etti. Böylece İstanbul'da ilk kez bir Ermeni patrikhanesi kurulmuş oldu. (1461) Patrikhaneye de ruhani reis olarak Bursa'daki Ermeni patriği Hovakim'i İstanbul'a davet ederek, Ermenilerin din alanındaki yönetimini bu patriğe verdi. Fatih Sultan Mehmet'in Ermenilere bu dini ve inanç özgürlüğünü fermanla vermesi, özellikle Karaman'dan ve Kilikya'dan çok sayıda Ermeni ailesinin İstanbul'a gelmesini sağladı. (Oğuz, 2004: 225). İstanbul'a gelen Ermeniler, Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Balat, Edirnekapı gibi bölgelere yerleştirildi. (Hocaoğlu, 1976: 22). Sonraki dönemlerde İstanbul patrikliği, siyasi konularda çok önemli roller üstlendi. Yabancılar burayı milli ve siyasi bir makam olarak tanınması, ileride oluşacak Ermeni sorununun temellerini oluşturacaktı. (Uras, 1987: 149).

Ermeni halkına gösterilen bu ilgi diğer padişahlar tarafından da devam ettirildi. Sultan II. Beyazıt 1485 tarihli bir fermanla Sulumanastır Kilisesi'nin Ermenilere ait olmasını sağladı. Yavuz Sultan Selim'in yaptığı savaşlar sonrasında, 1514 Çaldıran Savaşı'nı müteakip Tebriz'e kadar gittiğinde, bu bölgede yerleşik olan Ermenilerin Şah İsmail'e yardım ettiğini öğrenince, oradaki Ermenileri Anadolu içlerine doğru göç ettirerek bu bölgeye yerleşmelerini sağladı. Tebriz ve çevresinde bulunan Ermeniler arasında bulunan sanatkârları, kuyumcuları, bakırcı ve demircileri ve inşaat ustalarını İstanbul'a getirdi. İstanbul'a getirilen bu sanat adamları daha ileride camiler, medreseler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar gibi sosyal tesisler yapıldı. (Oğuz, 2004: 225-226).

Osmanlı idaresindeki Ermeniler, ne siyasi ne de sosyal bakımdan bağımsız bir teşkilata sahip değillerdi. Ancak İslam'ın hoşgörüsünden faydalananarak din ve vicdan hürriyetleriyle milli kültürlerini ve varlıklarını koruyabildiler. Devletin güçlü zamanlarında, ellerinde herhangi bir kötülük yapma imkânı bulunmadığı için, sadık tebaa olarak göründüler. Askere alınmadıkları için nüfussal olarak çoğaldılar. Türk-İslam devletinin bağışladığı hürriyetlerden geniş ölçüde faydalananarak sanat, ticaret ve

ziraatta ilerlediler. Osmanlı'nın ticaret ve sanatını ellerine aldıkları gibi Anadolu'nun en verimli topraklarının da sahibi oldular. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin çökme devrinde kendilerinin koruyucusu olarak gördükleri Rusya'yı ve Rusya'da bulunan Ermenilerden daha iyi koşullarda yaşadıklarını Ermeni tarihçi Vartanyan şu şekilde ifade etmektedir:

“Osmanlı Ermenisi, Rus Ermenisine göre Ermeni dili, tarihi, edebiyatı bakımından çok kuvvetli ve serbest idi. 19. asır başlarında Ermenilik bir millet olarak, henüz Avrupa'da bilinmiyordu. Ermenileri yeryüzüne dağılmış tacirler, kendi çıkarlarından başka bir şeyle ilgisi olmayan kişiler, Yahudiler gibi vatansız, milliyetsiz, serseri olarak tanıyorlardı.” (Hocaoğlu, 1976: 23).

Vartanyan'ın da ifade ettiği gibi Ermenilere tanınan bu haklar ve yüzyıllardır süren Türk-Ermeni birlikteliği, Rusya ve bazı Avrupa devletlerinin kışkırtmalarının başladığı 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarına kadar devam etti. (Doğan, 2008: 308).

II. Mehmet'ten II. Mahmut'a kadar geçen yaklaşık dört asırlık süre içerisinde Ermenilerin ve Hristiyanların dini ve toplumsal işlerine kesinlikle bir müdahale edilmedi. Patrikliğin kendi mahkemeleri ve hapishaneleri mevcuttu. 18. yüzyıl başlarında amira denilen bankerlerden, tacirlerden, devlet memurlarından oluşan Ermenilerin yardımlarıyla okullar, matbaalar, kütüphaneler açıldı. Aynı zamanda birçok Ermeni genci, öğrenim görmek, sanat öğrenmek üzere Avrupa üniversitelerine ve okullarına gönderildi. Aynı dönemde bu haklardan Rusya'da bulunan Ermeniler faydalanamıyordu. (Uras, 1987: 151).

19. yüzyılın başında dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımı, Osmanlı bünyesinde yaşayan azınlıkları da etkilemişti. Osmanlı Devlet idaresinin zayıflaması, savaşlarda alınan yenilgiler ve Avrupalı devletlerin sanayisine ham madde arayışına girmesi; Avrupa devletlerinin gözlerini Osmanlı toprağına çevrilmesine neden olmuştu. Bunların yanı sıra, Avrupalı devletlerin Ermenileri kışkırtmaları, din adamları ve patrikliğin hürriyet kavramlarını Ermeni halkına dikte etmesi, Osmanlı'yı müşkül duruma sokuyordu. Ayrıca Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin bağımsızlık ülküsü ile tekrar Osmanlı topraklarına döndüklerinde, bozguncu faaliyetlere girişmesi de Osmanlı'nın müşkülâtını artırıyordu. (Hocaoğlu, 1976: 24). Ermeni gençlerinin bu okullarda, Türk düşmanı olarak Avrupa ülkelerinde yetiştirilmeleri, onların milli şuurla Hristiyan taassubu ile şartlandırılmalarına sebep olmaktaydı. Ermeni okulları, Ural (1998: 69)'a göre “Eğitim yuvaları mı ajan okulları mı?” diyerek faaliyetlerin ne olduğu hakkında fikir vermektedir.

Sıkıntılı dönemler içinde olan Osmanlı Devleti, Rusya başta olmak üzere Avrupa devletlerinin baskısından kurtulmak için 1839 yılında Tanzimat Fermanını ilan etti. O zamana kadar Avrupalıların Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin, mal ve can güvenliğinin teminat altında olmadığı gerekçesi ile İslamlarla gayrimüslimler arasındaki eşitliği Tanzimat Fermanı ile sağlamış oldular. 1839 Tanzimat Fermanıyla Abdülmecid Müslüman, Hristiyan ve Musevi tüm tebaasının hayat, şeref ve haysiyetini teminat altına alıyor ve onlara hukuki eşitliği sağlıyordu. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile de gayrimüslimlerin haklarını artırılarak, bu hakların somut uygulamalarla pekiştirilmesi sağlanacaktı. Bu fermanla gayrimüslimlere, dini ve içtimai işlerinde serbestliğin yanında, istedikleri kadar okul açabilme hakkını da verdi. (Öke, 1986: 60). Tanzimat ve Islahat Fermanları sayesinde, Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan bütün etnik unsurlar kamu görevine atanabilir, eyalet meclislerinde temsil edilebilir hakkını elde ettiler. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış tehlikelerle uğraştığı bu dönemlerde, Avrupalılara şirin görünmek için ilan edilen Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı

Osmanlı Devleti'nde bulunan bütün milletleri şımarttığı gibi Ermenileri de şımarttı. Ermeniler, dış memleketlerde özellikle de Rusya'da işkenceye ve zulme uğrarken, Osmanlı Devleti'nin himayesine sığınarak canlarını kurtarmış ve Osmanlı topraklarına yerleşerek mal ve servet sahibi oldular. (Hocaoğlu, 1976: 25).

1857-1860 yılları arasında, Islahat Fermanı'nın hükümleri içinde yapılan çalışmalar sonucunda, bir nevi Ermeni anayasası sayılan Nizamname-i Milleti Ermeniyan hazırlandı. Ermeniler Tanzimat ve Islahat Fermanı'yla birçok hakkı eline geçirmesinin yanında bu nizamname ile de mevcut haklarını çoğalttı. (Kocaş 1976: 85). Bu nizamname ile Ermeni toplumunun sorunlarını görüşmek üzere Ermeniler, 140 üyeli bir umumi meclis kurdu. Bu meclis, patrikleri, sivil meclisi ve ruhani meclisi seçecekti. Dünyevi ve dinsel olarak milleti temsil eden İstanbul ve Kudüs patrikleri, genel meclise karşı sorumlu olacaktı. Genel meclis tarafından seçilen 20 kişilik sivil meclis, milletin sosyal sorunlarıyla uğraşacaktı. Ruhani meclis ise, dinsel sorunlarla ilgilenecekti. Her iki meclis genel meclisin alt meclisleri niteliğindeydi. Ermeni meclisi her hafta yüzlerce dinleyici önünde müzakerelerini yapacaktı. Bab-ı Ali tarafından 29 Mart 1862 tarihinde kabul edilen bu nizamname resmen tasdik edilerek yürürlüğe girdi. (Kocaş, 1990: 85-86). Bu nizamnameyle bir Ermeni tarihçi nizamnamenin şu faydalarını sıralamaktadır. İstanbul'da ve diğer illerde birçok okul açılarak kültür kurumları oluşturuldu. Böylece Ermeni dil ve kültürünün gelişimini sağlayarak daha çok gazete ve dergi yayınlanması sağlandı. Ermenileri seçim usullerine ve seçim mücadelelerine alıştırdı. Kilise mensuplarının hukuku sınırlandı. Ermenilere toplu olarak şikâyetle bulunmak ve uygulamaya geçirmek kuvvetini verdi. Katolik, Protestan, Gregoryen Ermenilerin bölündüğü günlerde birleşmelerini sağladı. İhtilal ruhunu uyandırarak, sözde milli Ermeni sorununu masa üstüne koymayı başardı, şeklinde değerlendirmiş. (Uras 1987: 175).

1876 yılına gelindiğinde Osmanlı tahtına II. Abdülhamit geçti ve I. Meşrutiyet ilan edildi. Osmanlı Mebuslar Meclisinde dokuz Ermeni bulunmakta ve Meclis başkan yardımcısı da bir Ermeni idi. Aynı yıl içerisinde, Bosna Hersek ve Bulgaristan'da ihtilaller başlaması üzerine, İstanbul'da Bulgaristan sorununu çözmek için bir konferans düzenlendi. Ermeni ileri gelenleri seslerini duyurma adına karşılarına çıkan bu fırsatı değerlendirmek için harekete geçti. Ermeniler, İngiliz delegesine Türkiye Ermenilerine yapılan asılsız iddiaları içeren bir rapor verdi. Amaçları, Avrupalı devletlerin desteğini alarak, konuyu uluslar arası platforma götürme fırsatı elde etmektir. (Kocabaş, 1994: 53).

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan en kısa ve sonu en ağır olan savaştı. Savaş, Batı cephesinde Plevne'nin düşmesinden ve Ruslara İstanbul yolunun açılmasından sonra Osmanlı'nın barış istemeleri üzerine, 31 Ocak 1878'de Edirne'de yapılan mütareke ile sona erdi. Barış şartları ise Ayestefanos'ta (Yeşilköy) 3 Mart 1878'de tespit edildi. (Gürün, 1983: 13). Bu antlaşmada, sömürgeci devletlerin Ermenileri kışkırtıcı politikaları ve Ermenilerin istedikleri ayrıcalık ve özerklik propagandaları ile Ermenilerin meskun olduğu yerlerde ıslahat yapılacağı, din ve mezheplerin serbest bırakılacağı belirtilmiş. (Uras, 1987: 209). İngiltere, Rusya ve Fransa gibi batılı devletler ıslahatların yapılması ve şark meselesi adı altında Ermenilere sahip çıktı. Osmanlı'nın sadık vatandaşı olan Ermeniler, batılı devletlerin asılsız vaatlerine bel bağlayarak, Avrupalı devletlerin maşası olmaya aday oldu. Halbuki Avrupalı devletler, bu bölgede bağımsız bir Ermenistan kurma hedefi gütmüyorlardı; onlar Osmanlı'nın mevcut durumundan faydalanarak Osmanlı'nın iç işlerine müdahil olmak istiyorlardı. (Eyicil, 2008: 18).

3 Mart 1878 Ayestefanos Antlaşması ile siyasi cephede çok büyük avantajlar kazanan Ermeniler ilk defa uluslararası bir platformda da kendinden bahsettirme şansını

elde etti. Bu nedenle, Ayestefanos Antlaşması Ermeniler için büyük bir önem arz etmektedir. Ayestefanos Antlaşması üç esası içerir:

- 1) Ermenistan denen bir memleket vardır.
- 2) Bunların idaresi ıslaha düzeltmeye muhtaçtır.
- 3) Ermenilerin güvenliği Kürtler ve Çerkezler tarafından tehlikeye maruzdur. (Uras, 1987: 208).

Ayestefanos Anlaşması'nın maddeleri Osmanlı Devleti açısından çok ağır maddeler içermekteydi. Ayrıca Rusya'yı Balkanlarda tek etkin güç haline getirmesi, İngiltere'nin hoşuna gitmedi. İngiltere, doğudaki durumunu kararlaştıracak olan bu anlaşmanın Rus-Osmanlı devletleri arasında değil, daha önce Paris Konferansı'nda bulunmuş olan devletler arasında görüşülmesi gerektiğini ileri sürdü. (Uras, 1987: 216). Berlin Konferansı'nın toplanmasından önce İngiltere ve Rusya, 30 Mayıs 1878'te Londra'da yaptıkları anlaşma ile Ayestefanos Anlaşması'nı İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, İtalya ve Avusturya devletlerinin Berlin'de katılacakları bir konferansa götürmeye karar verdi. 13 Haziran 1878 tarihinde toplanan Berlin Konferansı'nda sözde Ermeni meselesi de ele alınacaktı. Böylece Ermeni meselesi şark meselesinin bir bölümü durumuna girmiş oldu. (Hocaoğlu, 1976: 100).

Sonuç itibariyle 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1862 yılında Bab-ı Ali tarafından kabul edilen Ermeni Milleti Nizamnamesi ile Ermeniler, birçok imtiyaz elde etti. Bu imtiyazların getirmiş olduğu kolaylıklardan faydalanarak birçok cemiyet ve komita oluşturdu. Ülke içinde ve dışında kurmuş oldukları komita ve cemiyetler vasıtasıyla 1860'tan başlayarak her türlü isyan eylemlerinde yer aldılar. Yabancı devletlere casusluk yapmak, Rus ordusuna katılarak Türkleri arkadan vurmak gibi eylemlerde bulundular. 1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşması ile de Ermeniler, Avrupalı devletlerin desteğini de arkasına aldı. Kurulan cemiyet ve komitalar, özellikle 1880 ve 1915 yılları arasında Anadolu'da gerçekleştirilen birçok isyanda bulundular.

3.ERMENİLERİN BAĞIMSIZLIK ÇABALARI ve ÖRGÜTLENMELERİNDEKİ DİŞ ETKENLER

18. yüzyılda ekonomik ve endüstriyel reformlarını yapan Avrupa devletleri ile Rusya, oluşturdıkları endüstriyel hayatın hammaddelerini karşılamak için yeni bir işgal ve sömürge hareketine geçti. Asya'da Afrika'da çeşitli ülkeleri sömürgesi altına alan Avrupalı devletler, 19. asra gelindiğinde iştahlarını Osmanlı topraklarına doğru yöneltti. Amaçları, Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve sanayilerine sömürge bölgesi yaratmaktı. Bu amaçlarına ulaşmak için, Asırlar boyu Türklerle barış ve huzur içinde yaşayan gayrimüslim unsurlara gözlerini diktiler. Özellikle de bu gayrimüslim unsurlar içerisinde Ermenilere yöneldiler. (Saray, 2003: 22).

Ermenilerin bağımsızlık yolundaki hareketliliğinin en önemli adımını Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı oluşturmaktadır. Fransız İhtilali bütün milletlerin, özellikle de başka devletlerin hâkimiyeti altında yaşayan halkların akıllarına hürriyet, eşitlik gibi kavramlarını yerleştirdi. Bu gibi özgürlükçü kavramlar zamanla halkların aklında ve hissinde milliyetçilik hareketliliğini açığa çıkarttı (Özcan, 2007a: 21; Süslü, 1990: 2). Ama düşündürücü olan, bu milliyetçilik akımlarının sömürgelere sahip ve kendi hâkimiyeti altında yaşayan Avrupalı toplumlara ve milletlere değil de Osmanlı idaresinde altında yaşayan halklar arasında yapılmasıydı.

Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya baskısı sonucu bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın kurulması, Ermenilerin bağımsızlıklarını kazanma yolunda büyük devletlerden yardım isteklerini arttırmıştı. Bu konuda Ermeniler, Avrupalı devletlerin önyak olması adına, Osmanlı aleyhine demeçler verilmesini istedi. Bunun üzerine Gorçakof, Paris Kongresi'nden sonra şunları kaydetmiştir. *“Türkiye'deki milletlerin bağımsız bir millet olduklarını bunun için hiçbir yerde hiçbir harekette bulunmadıklarını, dini ve içtimai esaslarda teşkilatlar kurarak, bu milletlerin millet haline gelmeleri gerektiğini”* belirterek Ermenilere olan desteklerini bildirmiştir. (Hocaoğlu, 1976: 94).

Ermeni bağımsızlığının uyanışında en önemli etkenlerin başında, kilisenin aktif rolü gelmektedir. Osmanlı toplumu içerisinde ilk başta mezhep olarak, Gregoryen Ermenileri mevcuttu. Papalık ve Fransa, misyonerleri vasıtasıyla Katolik bir Ermeni topluluğu ve akabinde Katolik Ermeni kilisesi kurarak, doğuda Ermenilerin hamisi konumuna geldi. Bunun üzerine Rusya, İngiltere, Amerika, Papalık ve Fransa'nın yaptığı gibi Ermeni toplumu üzerinde yoğunlaştı. Bu devletler de kendi mezheplerine taraftar bulma yarışına girişmesinin sonucunda Ermeni Protestan kilisesi ortaya çıktı. (Kantarci, 2003b: 21) Gregoryen Ermenilerin Katolikleştirilmesinden sonra bir de aynı cemaat içerisinde misyonerlerce Protestanlaştırma hareketinin başlatılması, İstanbul Ermeni patrikhanesini oldukça rahatsız etmekteydi. Çünkü bu durum, Ermeni cemaati arasındaki mezhep birliğini bozmaktaydı. Avrupalı devletlerin Gregoryen Ermeni toplumu üzerindeki yoğun misyoner faaliyetleri ve bunlar üzerindeki himayeci siyasetleri sonucunda, İstanbul Ermeni patrikhanesi üçe bölündü. Bu durum İstanbul Ermeni patrikhanesinin zor durumda bıraktı. Patrikhane, dağılan Ermeni toplumunu toparlamak ve cemaat üzerindeki eski nüfuzunu geri kazanabilmek için o dönemde Avrupa'da gündemde olan milliyetçilik akımından ve Balkanlardaki bağımsızlık hareketlerinden esinlenerek çareyi Ermeni milliyetçiliğine sarılmakta buldu. (Kılıç, 1999: 153).

Ermenilerin bağımsızlık yolunda cesaretlenmesinin bir diğer sebebi de, Osmanlı Devleti'nin devlet yönetiminde vatandaşları arasında ayrım yapmaması, özellikle de gayrimüslim tebaaların kültürel, ekonomik ve dini olarak rahat bir yaşam sürmelerini

sağlamaktaydı. 1839 Tanzimat Fermanı'nı ilan eden Osmanlı Devleti, gayrimüslimlere eşitlik adına birçok ayrıcalık tanıdı. Bu fermanı takiben 1856'da ilan ettiği, Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan Islahat Fermanı ile de vatandaşları arasında hukuken tam bir eşitlik sağladı. Bu durum, Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler lehine müdahalede bulunmasına müsamaha gösterilmesini sağladı. Daha sonraki yıllarda Tanzimat ve Islahat Fermanı çalışmalarının sonucu olarak Osmanlı Devleti, 1862'de Ermeni Milleti Nizamnamesi'ni onayladı. Böylece Ermenilerin eğitim, kültür, din ve cemaat işlerinin kendilerinin lehine sonuçlandırmasına fırsat tanındı. Osmanlı'nın bunları gerçekleştirirken denetleyici bir denetim kurmaması, Avrupalı devletler ve çeşitli kuruluşların Osmanlı Devleti içerisinde rahatça hareket etmelerine neden oldu. (Güler ve Akgül, 2003: 27-31).

Osmanlı Devleti'nin, 1839 Tanzimat, 1856 Islahat Fermanı'nı ilan etmesi ve 1862'de Ermeni Milli Nizamnamesini kabul etmesi, bu dönem için müttefiki olan ne İngiltere'yi ne de Rusya'yı memnun etmişti. Balkan Hristiyanlarını Osmanlı hâkimiyetinden kurtarma görevini yüklediğini iddia eden Rusya'nın bu isteklerine, İngiltere ve Fransa 1876 İstanbul Toplantısı'nda karşı çıkmayınca Rusya, Osmanlı aleyhinde faaliyetlerini hızlandırdı. (Saray, 2003: 24).

İstanbul Toplantısı'nda, Avrupalı devletlerin Rusya'nın isteklerine sessiz kalması üzerine Rusya harekete geçti. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında, Osmanlı'yı yenen Rusya, Bulgaristan'ın yanı sıra Ermenilerin bağımsızlığı konusunda Osmanlı'dan taleplerde bulunmaya başladı. Rusya, daha önce kendi kontrolünde oluşturduğu Ermenistan topraklarına, Doğu Anadolu'yu katarak güneye inme siyasetinde kendine bağlı özerk bir yönetim oluşturma gayreti içindeydi. Ancak Hindistan sömürgelerinden endişe duyan İngiltere ise, Rusya'nın güneye inmesini istemedi. Çünkü İngiltere de bölgede kendi hâkimiyetinde bir Ermeni devleti kurmayı, bu olmaz ise de Doğu Anadolu'da ıslahat yaparak kendi egemenliğini tanıyan bir Ermeni bölgesi oluşturma gayretindeydi. Bu devletlerin kendi aralarındaki sömürgecilik rekabeti ve Ermenilere vaat ettikleri bağımsızlık fikirleri ile girişilen faaliyetler, Osmanlı Devleti'ni idari alanda sıkıntıya sürüklemektedir. (Saray, 2003: 22).

3.1.Ermeni Sorununda Rusya'nın Rolü

19. yüzyılda Osmanlı toplumu içinde baş gösteren ayrılıkçı hareketlerin tamamı dış tahriklerin sonucudur. Bu tahrikçi unsurların başında da Türk toprakları üzerinde büyük emellere sahip olan Rusya gelmektedir. (Türközü, 1982: 17). Konuya girmeden önce Cemal Paşa'nın görüşüne baktığımızda Türk Ermeni ilişkilerinin bozulmasında Rusya'nın diğer Avrupalı devletlere nazaran daha etkin bir rol aldığını ve asılsız propagandalarıyla Türk düşmanlığı yaptığını şu şekilde dile getirmektedir: (Başar, 1982: 82).

“Hayır, efendiler, bu milletin her ikisini de haksız yere itham etmeyiniz. Asıl kabahat bunlarda değil, bunları yekdiğerine alçakçasına saldırmaya teşvik eden Moskof siyasetindedir. Moskof, Ermeni'yi Türk'e musallat etti. Bir taraftan iddia olunduğu gibi altı yüz bin Ermeni, diğer taraftan bir milyon beş yüz bin Türk ahali yere serildi. Şimdi de utanmanın ne olduğunu bilmeyen Moskof ve onların yordakçıları bütün kabahatin öldürülmek istenen Türk'e yüklemek için çaba sarf ediyorlar.” (Başar, 1982: 82).

Rusya ile Ermenilerin karşılıklı olarak birbirlerine ilgi duymaları 18. yüzyılın başlarında I. Petro dönemine rastlar. Nitekim I. Petro, İran ile girişmiş olduğu

mücadelelerde Ermenilerden istifade etmiş ve Ermenileri Rus topraklarına yerleşmeye de davet etti. Bu davet üzerine İran'da bulunan Ermenilerin bir kısmı Rusya'ya göç etti. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişen bu münasebetler 1768–1774 Türk-Rus savaşında Ermeniler, II. Katarina tarafından Ararat krallığı kurma hayali ile Türkler aleyhine kışkırtıldı. 1783 yılında Gürcistan'ı ilhak eden Rusya, Ermeni prensliklerine İran ve Osmanlı Devleti'ne karşı koruma vaat etti. Ermenilerin kendi yayılmacı politikaları için iyi bir vasıta olabileceğini anlayan Ruslar, onları bu amaçla kullanmaya başladı. (Kantaracı, 2005: 9).

1800'lü yıllar Çarlık Rusya'sının dünya güç dengesinde giderek daha önemli bir devlet olarak ortaya çıktığı dönemdir. Bu emperyalist güç, komşu olduğu Osmanlı Devleti topraklarını doğal gelişme alanı olarak kabul ettiği için Osmanlı toprakları üzerinden güneye ve oradan da Hindistan'a doğru genişleme siyaseti gütmektedir. Nitekim Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet kurmasında büyük ölçüde Rusların Osmanlı Devleti üzerinden güneye inme siyaseti etkili olmuştur. Bu politikasının temel sebebi Ruslara göre, Osmanlı Hristiyanların hamisi olmaktır. Bu ise, Rus Ortodoks Rumların yanı sıra Rusya'yı Ermenilerle de ilgilenmeye sevk etti. (Kantaracı, 2005: 9).

Rusların değişmeyen amacı olan sıcak denizlere inme politikası, Rusların dış politikasının esasını oluşturmaktadır. Rusya bu amacını gerçekleştirebilmek için boğazlar yoluyla Akdeniz'e inmek ve deniz yoluyla Hindistan'a inmek üzere iki yol belirledi. Rusya bu amacına ulaşabilmek için Osmanlı sınırlarında bulunan azınlıkların ayaklanmasını sağlamış ve onları korumak için savaş açtı. Örneğin, 1806'da başlayan Sırp isyanı, aynı yıl Ruslarla girişilen savaşın sebebidir. Yunan isyanı 1828 savaşına neden olurken; Hersek isyanı da 1877 Osmanlı-Rus savaşının sebebini oluşturdu. (Gürün, 1983: 103).

Rusların Berlin Antlaşması'na kadar Ermenilerle ilişkileri genel itibariyle, Doğu cephesindeki savaşlarda Ermenilerden yararlanmaktan ibaretti. Rusya bu ilişkilerin yönünü değiştirmek, Ermenileri etkileyebilmek ve onları kendi çıkarları için harekete geçirmek maksadıyla eğitim, propaganda, göç, terör ve basın yolunu kullandı. (Saray, 1985: 125). Eğitim adına yapılan Ermeni dili, kültürü Ermenilikle ilgili olan her türlü konuyu araştırmak üzere araştırma merkezleri, okullar, enstitüler kuruldu. 1816'da Moskova'da açılan Lazaryan Enstitüsü ve 1823'te Tiflis'te açılan Nersasyan Semineri, Ermeniler için birer eğitim merkezi oldu. Açtıkları okullarda Ermeni gençlerinin bağımsızlık hareketlerinde örgütlenmelerini ve örgüt için gerekli mali yardım ve silah yardımı yapacaklarını bildiriyorlardı. (Kantaracı vd., 2003a: 100). Göç yoluyla Rusya kendi ülkesinde iş gücü oluşturmaya ve tüm Ermenilerin koruyucusu olduğunu göstermeye çalıştı. Basın gücünü kullanarak bilhassa Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yayınlanmaya başlayan Ermenice gazeteler, Ermeni milliyetçiliğinin ve terörünün gelişmesi için önemli bir vasıta oldu. 1852–1893 yılları arasında Karabet Ütüciyan tarafından İstanbul'da yayınlanan ve 1855–1858 yılları arasında Ardzi Vaspurakan tarafından yazılan Van Kartalı adlı gazete, Van'da yayınlanarak Ermeni gençlerinin bağımsızlık adına örgütlenmelerini ve uydurma haberlerle isyana katılmalarını sağladı. (Nalbandian, 1963: 80).

1877- 1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesi, Ermeniler ile dolaylı yollarla temas kuran Ruslar, Osmanlı devletinin ağır bir yenilgiye uğraması üzerine doğrudan ilişki kurmaya başladı. Rus ordusunda Ermeni askerlerin, subayların yanı sıra Rus eğitimi almış Ermeni generaller de bulunmaktaydı. Ermeni olayları ve bu olayların sonucunda çıkan Ermeni isyanları, Rusların Ermenilere Doğu Anadolu vilayetlerinde, bağımsız bir Ermenistan kurulacağı vaadinde bulunmasından ileri gelmekteydi. Osmanlı arşiv

belgelerinde Rus-Ermeni ilişkilerini kanıtlayacak yüzlerce belge mevcuttur. Nitekim 1876 yılında İstanbul'daki İngiliz büyük elçisi Sir Eliot, İngiliz hükûmetine verdiği raporda şunları kaydetmektedir: "Osmanlı hükûmeti ile ilgili olmayan yüksek mevki sahibi bir Ermeni, bana gelerek bütün olayların Rus kışkırtmalarının sonucu olarak meydana geldiğini söyledi. Bu haber benim ve diğer yerlerden sağladığım istihbarata uymaktadır" demektedir. (Karayumak, 1999: 93). Bu konuda Edgar Granvilles ise şunları kaydetmektedir:

"Ermenilerin Osmanlı devletine karşı baş kaldırmaları, kendiliğinden doğmamıştır. Zira Ruslar Ermenilere el atıncaya kadar Türkiye'de hiçbir Ermeni hareketi olmamıştır. Yine Rusların kışkırtmalarıyla Balkanlar'da başlatılan harekete kadar Ermeniler, sadece kendi aralarında mezhep mücadeleleri yapıyorlardı. Bazen de kendi aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için Osmanlı hükûmetinin yardımlarını görüyorlardı. Rus zulümlerine karşı Ermenilerin tek sığınağı Türkiye idi." (Karayumak, 1999: 94).

Görülüyor ki, Ermeniler Rusların satranç tahtasında bir piyon olarak bulunmaktadır. Ermeniler bağımsızlık hülyalarıyla Ruslardan yardım ve medet umarken Ruslar, Osmanlı devletini parçalamak ve yıkmak amacıyla Ermenileri silahlandırdı. Onları cephe gerisinde Osmanlı askerini arkadan vurmak için kullandı. Bu da gösteriyor ki Rusların Ermenilere yardım etmesi, Ermenileri korumak ve bağımsızlık kazandırmak amacıyla olmadığıdır. Gerçek amacı ise, Rus ilerlemesine engel olacak Osmanlı ordusunun arkadan vurulmasıydı. Ayrıca Ermeni çetelerin yapacağı eylemler ve çıkaracakları isyanlarla Türk ordusunun ve devletin dağılmasını hızlandırmaktı. (Karayumak, 1999: 96).

3.2.Ermeni Sorununda İngiltere'nin Rolü

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı ilgi duyması, 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra başladı. 1787'de Osmanlı-Rus savaşı başlaması üzerine, İngiltere hükûmetinin başbakanı William Pitt, Rusya'nın devamlı güneye sarkması ve kuvvetli bir Karadeniz devleti olması halinde, İngiltere için tehlikeli olabileceğini düşündü. (Kürşat, 1976: 39). İngiltere, Yunan başkaldırısından sonra başlayan 1828-1830 Osmanlı-Rus savaşında seyirci kalmasına karşın, Mısır valisi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başkaldırması nedeniyle, Mısır valisinin ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri çıkarlar İngiltere'yi kuşkulandırdı. İngiltere, kendi çıkarları için Osmanlı Devleti'ni, Rusya'ya ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı desteklemekteydi. İngiltere'nin bu hizmetlerine karşılık olarak, Osmanlı'nın idam fermanı olarak adlandırılan 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması'nı, padişah II. Mahmut'a imzalattı. İngiliz dış ilişkileri bakanı Palmerston'un şaheser "Capod Opera" olarak adlandırdığı bu anlaşma, Osmanlı Devleti'ni açık pazar haline getirmekle kalmadı, aynı zamanda serbest ticaret koşullarını da hazırladı. (Metin, 1992: 62).

İngiltere ve batılı devletlerin dayatmasıyla oluşturulan Tanzimat ve Islahat Fermanı ilan edilmişti. Bu fermanların getirdiği reformlar, batı ekonomisinin yararına kurulan açık pazar düzeninin gerekli kıldığı yönetsel, mali vb. düzenlemeleri getirdi. Böylece Batı kapitalizminin desteklenmek istediği Rum ve Ermeniler imtiyazlı duruma geldi. (Metin, 1992: 62).

1840'lı yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti içerisinde Protestanlık faaliyetlerini görüyoruz. Yapılan bu faaliyetlerin din ve mezhep açısından yapıldığı görünse de gerçek amacını yansıtmamaktadır. Osmanlı Devleti içerisinde Katoliklerin hamisi

Fransa ile Avusturya idi. Ortodoksların hamisi ise Rusya'ydı. Bu üç devlet 1840 yılından sonra ortaya çıkan olaylardan faydalanarak kendi mezheplerinden olanları himaye etme amacı ile Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzlarını kuvvetlendirmeye başlamıştı. Bu nedenden İngiltere, diğer devletlere karşı mezhebi bir denge oluşturmak için harekete geçti. Fransa gibi İngiltere de Osmanlı Devleti içerisinde siyasi ve idari nüfuzunu arttırarak dini, bu dönemde bir araç olarak kullanmaya başladı. (Armaoğlu, 1964: 289). Bunun yanı sıra basın desteği ile İngiltere'de yayınlanan gazetelerde Ermeniler, Osmanlı toprakları içerisinde, Ermenilerin Hristiyan olmalarından dolayı Osmanlı idaresinde baskı altında bulunduklarını belirttiler. Zorlama yolu ile Müslüman edilmeye çalışıldıklarını, Rusların Ortodoksları koruma altına aldıklarını, Fransızların ise Katolikleri himaye ettiğini belirttiler. Ermenilerin ise himayesiz kaldığını ve İngiltere'den yardım bekledikleri gibi haberleri İngiliz kamuoyuna anlatarak şikâyetle bulundular. (Eyicil, 2008: 111).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında sonra, Rusya Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgal etmekteydi. Rusya'nın işgal ettiği bölgelerde yaşayan Ermeniler, bağımsızlık duygusu içinde Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtıldı. Bu durum İngiltere'yi kaygılandırmış ve Rusya'nın Doğu Anadolu'yu Balkanlaştırma politikasından çekinmesine neden oldu. Osmanlı-Rus savaşında, Rusya'nın sağlamış olduğu toprak kazançları, İngiltere'yi Osmanlı üzerinden bir hamle yapmasını doğurdu. (Karal, 1983: 131). İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Rus isteklerine tek başına karşı koyamayacağını anlayınca, oluşacak tehlikeyi önlemek ve Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarlarını devam ettirmek isteyen İngiltere harekete geçti. İlk adımı, Ermeni sorununu kabul etmek oldu. Daha sonraki adımı ise, Berlin Anlaşması'ndan önce Osmanlı hükümetine tehdit suretiyle Rusya'ya karşı bir savunma anlaşması imzalatıldı. Böylece İngiltere gerektiğinde Kıbrıs'ı, Rusya'ya karşı kullanmak üzere bir üs oluşturdu. (Metin, 1992: 63-64).

Ermenilerin herhangi bir istekleri olmadığı halde, Ruslar, Ayestefanos Anlaşması'na Ermeni sorunu maddeleştirirken; İngiltere de Ermenilere sormaya gerek duymadan Kıbrıs Anlaşması'na, sözde Ermeni sorununu da ekledi. Görüldüğü üzere Ermeni davası Ermenilerin değil, Osmanlı Devleti üzerinde çıkarları çarpışan devletlerin politikası olarak ortaya çıktı. (Karal, 1983: 131). Kâğıt üstünde kalıp geçersiz kalan Ayestefanos Anlaşması, içerisinde yer alan Ermenilerle ilgili olan 16. madde, daha sonra rakamları ters çevrilerek Berlin kongresinde 61. madde olarak karşımıza çıkmaktadır. (Karayumak, 1999: 98). İngiltere Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi baskılarını daha da artırdı. Özellikle 1887 yılında Mısır ve Süveyş Kanalı ile ilgili bir sözleşmenin, İngilizlerin kötü niyetini anlayan Sultan II. Abdülhamit tarafından onaylanmadı. Bunun üzerine İngiltere, Ermeni meselesini kurcalamaya, ıslahat nizamnamelerini uygulanmadığını bahane ederek Ermenileri tahrik etmeye başladı. Londra, Ermeni komitacılarının merkezi haline gelerek, Osmanlı Devleti aleyhine yapılan tüm basımlar burada basılıyordu ve burada yayınlanıyordu. (Kürşat, 1976: 41). Bu durum, Avrupa devletlerini arkasına alan Ermenilerin, daha cüretli eylemlerde yer almasına neden olmaktaydı.

Aynı şekilde Ruslar ve diğer batılı devletler gibi İngilizlerin de gerçek amacı, hiçbir zaman Ermenilerin huzur ve mutluluğu olmadı. Rusların sıcak denizlere inme politikasına karşılık İngilizler de Anadolu ve Akdeniz'deki ekonomik çıkarlarını garanti altına almaya çalışıyordu. Osmanlı Devleti'ni parçalayarak Osmanlı Devleti topraklarından aslan payını kapabilme yarışındaydılar. Bunun için Ermenileri devamlı kıskırtma ve isyan yolları ile Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak amacı gütmekteydi. Ermeni komitecileri maddi yönden destekleyip, zaman zaman silah yardımı

yapmaktaydı. Daha çok da propaganda faaliyetleriyle Avrupa kamuoyunu Türkler aleyhine yönlendirdiler. Fakat Ermeniler, İngilizlerin kendilerine oynamış olduğu oyunların farkına varamayarak, onların bir kuklası oldu. Kendi devletine başkaldırıp isyanlar çıkartarak binlerce masum Türk vatandaşının ölmesine neden oldular. (Karayumak, 199: 101).

3.3.Ermenilerin Sorununda Fransa'nın Rolü

Fransa, Anadolu'daki azınlıklara özellikle de Ermenilere karşı 16. yüzyıldan itibaren ilgi duymaya başladı. Fransa'nın amacı, Osmanlı topraklarına 1548'den itibaren seyyahlar göndermeye başlayarak doğudaki çıkarları için kendisine Katolik bir müttefik yaratmaktı. Fransa, bu amacına ulaşmak için özellikle Ermeniler üzerinde, yüzyıllarca çabalayan ve bu çabalarla da hedefine ulaşan bir devlettir. (Kantarci, 2005: 8). Ermenilerin bağımsız devlet kurma isteklerini zaman zaman destekleyerek, papazlar, misyonerler ve açtığı kolejler ile Ermeni isyanını körüklemeye çalıştı. (Akçura 1994: 1774). Fransa, Ortadoğu ve Akdeniz'de istediği ekonomik sahayı sağlamak için uzun yıllar Ermeni sorununu ortaya atarak, durumu kontrol altına almaya çalıştı. Bölgede Rusya nüfuzunda kurulacak bir Ermeni Devleti, Fransa'nın çıkarlarına uygun olamayacağı düşüncesiyle faaliyetlerini sürdürdü. (Uras, 1987: 221).

Fransa, 1830 yılında Osmanlılara ait Cezayir'i işgal ederek Afrika'da genişleme politikasına girişti. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Katoliklerin baş koruyucusu olarak ortaya çıkan Fransa, Osmanlı'dan 1830 yılından sonra Katolik Hristiyan unsurlarla ilgili birtakım ödünler koparma politikası izledi. (Metin, 1999: 65). Ayrıca Fransa 16. yüzyıldan beri elde ettikleri kapitülasyonlar sayesinde, Osmanlı ticaretinde önemli rol oynayan Ermeni tüccarları ile de menfaat ilişkileri kurmuşlardı. Bu iyi ilişkiler neticesinde birçok Ermeni işadama Paris'e göç etti. Orada açtıkları özel okullarda Ermeni toplumuna öncülük yapan gençler yetiştirilmeye başlandı. Bundan başka, Ermeni iş adamlarının Paris'te çıkardıkları gazete ve dergiler ile Osmanlı topraklarında bulunan Ermenilerin giriştikleri isyan faaliyetlerine destek veren yazılar yazdırıldı. Böylece Fransa'dan Ermeni lehine kamuoyu oluşturmaya çalışıldı. (Saray, 2003: 35).

Fransa Berlin Kongresi'nde, diğer Avrupalı devletleriyle birlikte kongreye katılmış olmasına karşın, İngiltere, Rusya ve Almanya'nın gölgesinde kalarak fazla bir etkinlik gösteremedi. Bunu kendileri de kabul etmekte ve Berlin Kongresi'nin Ermeniler için öngördüğü şartların tek başına Fransa Devleti tarafından yerine getirilmesinin ne kadar zor olacağının farkında idi. Fransa, Berlin Kongresi'nden sonra Almanya ile araları açılan Rusya ile yakınlaşmaya başladı. Daha sonra İngiltere ile de problemlerini hallederek Osmanlı Devleti'ne karşı üçlü bir ittifak kurarak Osmanlı Devleti'nin parçalanması için büyük gayretlerde bulundu. (Karayumak, 1999: 108). O dönemin güçlü devletlerinden olan Fransa, Osmanlı Devleti'ni yıkabilme yarışında üzerine düşeni yerine getirmekten çekinmedi. Ermeni meselesini bahane ederek Osmanlı azınlıkları içinde özel bir yeri olan Ermeni halkını, en vicdansız bir şekilde kullanmaktan geri kalmadı. Örneğin, Fransa'nın Ermeniler üzerinde yürüttüğü misyoner politikalarında ajan Piyer Kıyar'ın faaliyetleri önemlidir. Bu kişi, İstanbul'a gelerek Ermeni talebelerine sözde "felsefe ve edebiyat tarihi" dersleri vermeye başlamıştı. Fakat Piyer, bu okullarda Osmanlı düşmanlığı aşılamak ve ajanlık yapmıştır. Bu kişi, Fransız Devleti tarafından bizzat gönderilmiş bir Fransız idi. Sasun ve Zeytun isyanlarında birçok Ermeni ocağının sönmesine birinci derecede sebep olan kişidir. (Dabağyan, 2008: 258-260).

Fransa, 1830'dan 1921'e kadar Orta Doğu ve Akdeniz'deki dengeyi, Ermeni meselesinde olduğu gibi suni bir şekilde ortaya atarak korumaya çalıştı. Ermeni meselesini her platformda ön plana çıkartmaya çalışarak, Ermeni isyanlarının çıkmasında büyük rol oynadı. Özellikle Ermeni lejyonlarını eğiten ve bunlara kendi askerlerinin uniformalarını giydirerek Türk askerlerine saldırtıp, akıl almaz cinayetlere ve yüz binlerce Müslüman Türk'ün katledilmesine göz yumdular. Mondros Mütarekesi sonucunda Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu işgal için gönderilen Fransız birliklerinin içerisinde, Kıbrıs'ta eğitilip Anadolu'ya getirilen Ermeni lejyonu da bulunmaktaydı. Fransız ordusu, Türk topraklarına girdiğinde dört taburluk Ermeni kuvvetinin mevcudu 4.368 asker ve 66 subaydı. Fransa ordusu, Anadolu içlerine ilerlediği süre içerisinde, Ermeni lejyonları Araplara ve sonra Türk köy kasabalarına saldırarak yüzlerce Müslüman'ı öldürdü. Kilikya'daki yerli Ermeniler, Güney Rusya ve Orta Anadolu'dan gelen Ermeniler, Türklere saldıran Fransız kuvvetlerine katıldı. (Karayumak, 1999: 110).

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Rusya, İngiltere ile aralarında ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturdu. Fransa, bu iki devletin teklifleri ile Osmanlı Devleti'ni paylaşma planları içerisine girmeyi kabul etti. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları esnasında uğradığı büyük kayıpları gören Fransa, İngiltere ve Rusya'nın iştahlarını kabartması, I. Dünya Savaşı içinde Ermenileri maşa olarak kullanmaya devam ettiler. (Karayumak, 1999: 110).

3.4.Ermeni Sorununda Amerika'nın Rolü

Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın başlarında başladı. Bu ilişkiler siyasi olmaktan çok dini, kültürel, ticari ve ekonomikti. Osmanlılara ilk olarak ekonomik yönden yaklaşan Amerika, 1830'lardan itibaren Anadolu ve Ortadoğu topraklarının kaynak çeşitliliği, pazar niteliği, ulaşım olanakları Amerika'nın ilgisini çekti. Osmanlı Devleti ile yapılan ilk anlaşmalar ve ticari alandaki yakınlaşmalar, bu toprakların ve güçlü olanakların Amerika'nın çıkarları açısından iyi bir bölgeydi. Bu durum Amerika'yı ne şekilde ve hangi ölçülerle toplumun hangi kesimleriyle ilişki kurularak sağlanabileceği konularında önemli bilgi ve araştırma dokümanlarını hazırlamaya yöneltti. Osmanlı ülkesindeki Ermeniler, bu ilişkilerde önemli unsurlar olarak kabul edildi. (Kürşat, 1976: 47). Ermeni unsurunun din, kültür, ekonomik çıkarları bakımından Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından parsellenmeye çalışıldığı devrede, Amerika da misyoner örgütleriyle kolejleriyle, okullarıyla, yetimhaneleriyle ve hastaneleriyle Ermeniler üzerinde etkili olmaya başladı. (Akçura, 1994: 1773).

Amerikan-Ermeni yakınlaşmasının tabi sonucu olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'dan Amerika'ya toplu Ermeni göçleri başladı. Bu durum 19. ve 20. yüzyıl boyunca devam etti. Böylece Amerika'da, özellikle Türk Amerikan ilişkilerinde ortaya çıkan siyasi bunalımların sebebini oluşturdu. (Kantarci, 2005: 11). Osmanlı topraklarından Amerika'ya Ermeni göçleri, Amerikan Protestan misyonerler aracılığıyla gerçekleşti. Ermeni gençlerini seçip yükseköğretim için Amerika'ya gönderdiler. Bu gençlerin bir kısmını Amerikan teoloji fakültelerinde okutup yetiştirdiler. Buralarda yetişen genç dinamik Ermeni gençleri, Ermeni kolonisinin çekirdeğini oluşturarak koyu birer Türk düşmanı olarak yetiştirildi ve Amerika'da, Türk imajını karalama çalışmalarında bulundular. (Şimşir, 2006: 99).

Anadolu'dan Amerika'ya göç eden Ermeniler, teşkilatlarını tamamladıktan sonra Osmanlı Devleti aleyhine kamuoyu oluşturmak için kurdukları okul, dernek ve yayınladıkları gazetelerle Ermeni halkını Osmanlı aleyhine kışkırtmaya çalıştı.

Ermenilerin Amerika'da çıkardıkları ilk gazete Kaprillian'ın Haik gazetesidir. Bu gazete ile Ermenileri kurtarmak için, silah ve savaşın gerekli olduğunu gündemden düşürmeyerek sözde, halkı bilinçlendirmeye çalışıyordu. Silah tedarikinin gerçekleşmesi için de finansmanlar lazımdı. Bu gereken finansallar da bağışlardan elde ediliyordu. (Karayumak, 1999: 115). Böylece elde edilen silahlar çeşitli isyan hareketlerinde bulunulmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderiliyordu.

7 Mayıs 1830 tarihinde, Amerika ile Osmanlı arasında yapılan bir anlaşma ile Amerikan vatandaşları, Osmanlı toprakları içerisinde imtiyazlı duruma geldi. Bu durum daha sonra Osmanlı Devleti'nin başına ağrıtabilecek sorunlara neden olacaktı. Nitekim Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya giden Ermeniler, aynı zamanda Amerikan vatandaşı olarak Anadolu'ya tekrar geri dönüyorlardı. Böylece çifte vatandaş hüviyeti kazanan Ermeniler, Amerikan halkına tanınan imtiyazlardan yararlanıyordu. (Kantarıcı, 2005: 12). Hatta verilen bu imtiyazlara örnek verecek olursak, Maraş'ta bulunan Amerikan mekteplerinde öğretmen olan bazı Ermeniler, gençleri isyana yönelik kışkırtmalarda bulundukları için tutuklandı. Ancak bu öğretmenlerin bir kısmı Amerikan vatandaşı oldukları için suçlu bulunan öğretmenlerin yargılanması hemen gerçekleşmedi. Bu nedenle Amerikan vatandaşı olan Ermeni öğretmenlerin konsolosluk vasıtasıyla sorgulanması yapılması ve suçlarının derecelerine göre değerlendirilip, kefaletle serbest bırakılmasına karar verildi. (Eyicil, 2008: 141–142).

Anadolu'daki Amerikan misyonerler 1891'e kadar 9 kolej kurdular. Bu kolejler, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurularak Türk aleyhtarı faaliyetlerini artırdı. 1914 yılına doğru bu sayı 426 sayısına ulaştı. Bu okullarda yetişen Ermeni gençleri, Türk düşmanı olarak yetiştirilerek, Osmanlı toprakları üzerinde isyancı faaliyetlerde bulunulmasını ve birlik kurarak örgütlenmeyi amaçlamaktadır. (Kantarıcı vd, 2003a: 101).

Netice itibariyle, emperyalist devletlerin kendi menfaatleri çerçevesinde hareket ettiklerini ve Ermenilerin gelecekleri ile samimiyetten uzak bir tavır içinde yer aldılar. Ermeni ileri gelenleri ise diğer Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekmek için olay çıkarma gibi tehlikeli bir yol kullanarak harekete geçti. Bu maksatla gizli dernek ve komiteler kurarak Ermeni halkını isyana teşvik etmek için çalışmaya başladı. (Saray, 2003: 38).

4. ERMENİ CEMİYETLERİ VE KOMİTALAR

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda artık dağılma aşamasına gelmişti. 1789 Fransız İhtilali'nin neden olduğu milliyetçi hareketlilik sonrasında, Osmanlı idaresinde yaşayan azınlıklar, özellikle Hristiyan kesimler, kendi devletlerini kurmak için ayaklanmaya başladı. Bunlardan Yunanlılar, Sırp, Romenler ve Bulgarlar zamanla kendi idarelerini kurabildi. Bu milletlerin arkasında ise, Osmanlı coğrafyasında emperyalist emelleri olan zamanın büyük devletleri yani İngiltere, Rusya, Fransa, ABD vardı. Bu devletler hem diplomatik hem de siyasi gücü kullanarak Osmanlı Devleti'ni sürekli baskı altında tuttu. İşte bu siyasi ortamın uygunluğunda millet-i sadıka olarak adlandırılan Ermeniler, önlendikleri bu örneklerden esinlenerek Türkiye'nin doğusunda kendi devletlerini kurmak amacıyla çalışmalara başladı. (Karakoç, 2009: 37).

Ermenilerin bağımsızlık için hareketlenmeleri ilk olarak 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı ile kendini göstermiştir. Osmanlı-Rus savaşı öncesi, maksatlarına ulaşmak isteyen Ermeniler, kendilerini Rusya'ya teslim etmiş ve Rus isteklerine uygun bir şekilde hareket etmişlerdir. Rusya'nın amacı, Akdeniz'e inmesinde engel olacak Osmanlı'yı ortadan kaldırmaktı. Bu planını tatbik etmek için Osmanlı ve İran Ermenilerini kullanma yoluna gitti. (Kılıç, 2007: 26).

19. yüzyılın ilk yarısında planlarını uygulamak isteyen Rusya, İran Ermenilerinin Rus korumacılığı altında olmak istemesi ile harekete geçti. (Kılıç, 2007: 28). İran Şahı Abbas Mirza ise, 1813'te Rusya ve İran arasında büyük toprak kaybına neden olan Gülistan Anlaşması'nı geçersiz kılmak ve Rus ordusunun yayılmacı hareketine karşı harekete geçti. 1826'da başlayan savaş, 1828'de Türkmençayı Anlaşması ile Rusya lehine sonuçlandı. Böylece Rusya, Erivan ve Nahcivan hanlıklarını ele geçirdi. (Gürün, 1983: 80). Bu anlaşmada Rusya, bölgede yaşayan Ermenilerin bir sene içerisinde mal ve mülklerini satarak Erivan bölgesine nakledilmesi kararlaştırıldı. Böylece Rusya, Erivan hanlığını, Ermenistan vilayetine çevirme planını gerçekleştirmiş olacaktı. Göç ettirilen Ermeniler, Rus hükümeti tarafından Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Erivan bölgesine yerleştirildi. Böylece Rusya, bu bölgede Hristiyanlar lehine nüfussal denge sağlayarak hareket sahasını genişletmekteydi. (Kılıç, 2007: 29).

1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı öncesi Osmanlı Ermenileri, İran-Rus savaşında olduğu gibi ülkelerine ihanet etmişlerdi. Türk ordusunun ordu düzeni ve mevkiilerini Ruslara bildirmeleriyle ve Rus ordusu içinde yer alarak, Türk birliklerinin bozguna uğratılmasına sebep oldular. (Sevinç, 2004: 73). Osmanlı-Rus savaşı neticesinde yapılan 1829 Edirne Anlaşmasıyla Doğu Anadolu'nun bir kısmı Rusların eline geçti. Bu durum Rus ordusunda bulunan Ermenilerle Osmanlı Ermenileri arasındaki ilişkileri daha da hızlandırdı. Çünkü Ruslar ve Ermeniler arasında mezhep farkı olmasına rağmen, bölgede Rusya'dan başka yakınlaşacakları bir Hristiyan devlet yoktu. Savaş sonunda Kars ve Erzurum bölgesindeki birçok Ermeni, yaptıklarına karşılık, Müslümanların karşı harekete geçme düşüncesi ve Osmanlı Devleti'nin yargılamasından korktukları için yüz bin Ermeni Ahıska'ya göç etti. (Kılıç, 2007: 29–31). Türkmençay ve Edirne Anlaşması sonucu göç ettirilen Ermeniler, Erivan, Ahilkelek ve Ahıska bölgelerine iskân ettirilmişti. Bu bölgede kısmen yoğunlaşan Ermeniler, bir devlet kurabilme düşüncelerine inanmaya başladılar. Ermenilere göre, “Rus çarı nasıl aynı zamanda Polonya kralı ise, birleştirilen Erivan ve Nahcivan hanlıklarını Ermenistan ilan edip bir de Ermenistan kralı olabilir.” düşüncesi hâkimdi. Ermenilerin Rus desteğiyle giriştikleri bağımsızlık hareketleri, 1830'lu yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdığı olduğu yasal haklarla genişlettiler. (Gürün, 1983: 80).

Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerin oluşmasında, Avrupa'dan dönen Ermeni gençlerinin sahip oldukları bağımsızlık düşüncelerini, kendi cemaatleri içinde yaymaları en büyük etkenlerden birisi oldu. (Uzun, 2003: 198). Eğitimlerini bitirerek yurt dışından dönen Ermeni gençlerinin sayısının artması, özellikle de 1860 yılından itibaren Ermeni okulları ile hayırsever ve vatansever oluşumlarının da sayısı arttı. Bu duruma paralel olarak da edebi yayınlar ve basın karakteri de değişmiş oldu. (Çöhçe, 1992: 95). Tanzimat Fermanı ile Ermeni toplumuna verilen yeni hakların da ayrılıkçı hareket için uygun siyasal ve hukuki zemin yaratılmasını kolaylaştırdı. 1847 yılında Rum patrikhanesine, kendi cemaatinin işlerini yürütme yetkisi veren muhtıranın Ermenileri de kapsayacak şekilde genişletilme çabası bu hakları daha da ileriye götürdü. (Uzun, 2003: 198). Sağlanan bu haklar, Ermeniler için yeterli görülmedi ve Ermeniler kendilerine daha çok özerklik getirecek bir düzenlemenin yapılması için çalışmaya başladı. Bu çalışmanın amacı, Ermeni azınlığı özerk bir duruma getirebilmek ve kendilerine ait bir yönetim alanına sahip olmaktır. 1848'te Meclis-i Maarif oluşturulması ve burada eğitim alanında Ermenilere özerk hareket alanı sağlandı. 1851'de Encümen-i Daniş ile de idari kararların bir ölçüde yargısal denetim altına alınması ve 1854 Kırım Savaşı'nın çıkması Ermeni ayrılıkçı hareketine bir ivme kazandırdı. (Hocaoğlu, 1976: 23). Daha sonra Ermeniler kendi isteklerini içeren bir nizamname hazırlayarak sadrazam Mustafa Reşit Paşa kabinesine iletti. Bu nizamnamenin kabul edilmesiyle Ermeni milletinin dini, toplumsal işleri ile okullar ve cemaatlerine ait konuların idaresi patrikhanelere verildi. (Uras, 1987: 156).

Ermenilerin ayrılıkçı hareketler içine girmesinde kilisenin rolünü de asla yadsıyamayız. Diğer bölümlerde de değindiğimiz gibi Fransa'nın Ermeni halkını Katolikleştirme çabaları, İngiltere, Rusya, ABD gibi ülkelerin de Ermeni halkını Protestanlaştırma faaliyetine girişmesi, Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Gregoryen Ermeniler üzerindeki yoğun misyoner faaliyetleri sonucu kilise üçe bölündü. İstanbul Ermeni patrikliği, üç mezhebe bölünen cemaatini tekrar toplamak ve eski nüfuzunu tekrar geri elde edebilmek için o dönemde Avrupa'da gündemde olan milliyetçilik hareketliliğinden yararlanmak istedi. (Kılıç, 1999: 153). Bu bağımsızlık sevdasıyla Osmanlı sınırları içinde çeşitli tedhiş olaylarına katılarak binlerce Türk vatandaşının acımasız bir şekilde öldürmelerine neden oldu.

Kilisenin milliyetçilik hareketliliğinin halka aşılması, özellikle din adamlarının bağımsızlık adına söylemlerde bulunması ve dış güçlerin mali ve silah desteği sonucunda Osmanlı ülkesinde isyanlar çıkmaya başladı. (Erdoğan, 2008: 273). Din adamlarının etkinliğini ve kilisenin hangi amaçlara hizmet ettiğini göstermek adına Rus konsolosu Mayewski'nin söylemine göre:

“Ermeni din adamlarının din hususunda çalışmaları hemen hemen hiç gibidir. Fakat buna karşılık Ermeni milletine bağımsızlık fikri hususunda pek çok hizmetleri geçmiştir. Yüzlerce seneden beri bu düşünce esrarengiz manastırların sessiz duvarları arasında yankı bulmuştur. Mektepler ve kilise mektepleri de ruhani reisler pek çok yardım etmişlerdir. Zaman geçtikçe dini taassup yerini milli hislere bırakmıştır. Ermeni kalbinde dini hisler pek az yer tutar.” (Mayewski, 1997: 18).

Mayewski'nin sözlerine ek olarak Pastırmacıyan'ın da kilise üzerine söylemiş olduğu sözlere baktığımızda, “Ermeni kilisesi, Ermeni milletinin kilise tarafından can verilen ruhunun yeniden dünyaya gelmek için yaşadığı vücududur.” demektedir. (Gürün, 1983: 46). Bu görüş, kilise ve din adamlarının bu dönemdeki amacının dinsel hiçbir faaliyet taşımadığı; aksine faaliyetlerinin tamamının siyasi bir nitelik taşıdığının da göstergesidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin Ermeni toplumuna gösterdiği yumuşaklıktan ve hoşgöründen fazlasıyla yararlanmıştır. Komşusu olan Türklerin, onları temiz ve ülkelerine bağlı kişiler olarak değerlendirmelerinden yararlanarak özellikle, 1860 yıllarından itibaren hayır cemiyetleri adı altında gizli komitalar ve cemiyetler kurmaya başladı. (Parmaksızoğlu, 1981: 3). Bu kurulan gizli cemiyetlerin, görünen amacını kültürel unsurlara dayandırmasına rağmen, gerçek amacı bağımsız bir Ermenistan devleti oluşturmaktır. Bu komita ve cemiyetler, yasal olmayan bir siyasi program etrafında iktidar erkini yönlendirmek veya bizzat ele geçirmeyi amaçlayan kuruluşlardı. Çoğunlukla gayrimüslimlerin tesis ettiği bu kuruluşlar, temsil ettiği grupların Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatına katılmasından ziyade, Osmanlı Devleti'nden kopup ayrı bir devlet kurmayı amaçlamaktaydı. (Çöhçe, 1992: 76).

Oluşturulan bu cemiyetlerin kurucuları, genellikle Osmanlı Ermenilerinden çok Kafkasyalı ve Rus uyruklu Ermenilerdi. Bu dernekler, daha sonraları yabancı devletlerin yardım ve kışkırtmalarıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan komitelerin birer parçası haline gelecektir. Nitekim bu komitelerin çalışmaları sonucunda çete ve terör faaliyetleri görülmeye başlandı. Sonuç itibarıyla, Ermeni hareketinin bir başka deyişle Ermeni terörünün temelinde ayrılıkçı-bölücü ve dışa bağımlı olma gibi iki temel özellik net bir şekilde kendini ortaya çıkarmaktadır. (Karakoç, 2009: 50).

4.1.Hayırseverler Cemiyeti (Benevolent Union–1860)

Osmanlı Ermenileri arasında ilk milli hareketlerin başlama tarihi olarak 1860 yılı kabul edilebilir. Bu tarihlerde sosyal maksatlarla kurulmaya başlayan dernekler, dış teşvik ve yardımlarla Türk Ermenilerini devlete karşı ayaklandıran cemiyetlerin ilk belirtilerini ve çekirdeklerini oluşturdu. (Kocaş, 1990: 147).

Osmanlı Devleti içerisinde Ermeniler tarafından kurulan cemiyetlerin ilkinin, 1860 yılında İstanbul'da kurulan Hayırseverler Cemiyeti (Benevolent Union) olarak belirtilmektedir. Ancak Nalbantyan'a göre, Osmanlı toprakları içerisinde kurulan ilk hayır cemiyetinin Ser (Aşk-Love) adlı bir cemiyet olduğudur. Bu nedenle Hayırseverler Cemiyeti'nden anlatmadan önce, Ser Cemiyeti hakkında ulaşabildiğimiz bilgilerden bahsedecek olursak, bu cemiyet, İstanbul'da Kilikya bölgesine gönderilen Mıgırdıç Kırımıyan tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Mıgırdıç Kırımıyan, bu cemiyetin sözde, dini faaliyetler için kurulan bir cemiyet olduğu yönündedir. Ancak cemiyetin gerçek amacı, Kilikya Ermenilerinin bağımsızlığını desteklemek için kuruldu. Bu cemiyetin faaliyetleri Patrik Varjebetyan tarafından desteklenmiş ve zamanla Gökşun, Zeytun, Haçin bölgelerinde şubeler açtılar. Cemiyetin 1850'li yıllara ait yok denecek kadar bilgiye sahibiz. Ancak 1866 yıllarına ait Sir Lodge ve yedi entellektüel Ermeni tarafından birçok faaliyetlere giriştikleri ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Bu cemiyette yer alan kişiler, Ser Lodge ve Serovbe Aznavur, Seropian Hekimyan, Serovbe Tagvoryan, Ekesyan, Mikael Alisyan, Matheos Mamuryan, Harutyun Sevadyan faaliyet nedenlerini Ermeni milli nizamnamesinde Ermenilere verilen hakların kendilerini tatmin etmemesine bağlamaktadır. Ayrıca Ser Lodge'nin Mason olmasından dolayı mason dünyasının ilgisini çekerek uluslar arası destek sağlama gibi faaliyetlerde bulunduğunu belirtmiş. (Nalbandian, 1963: 74–75). Bu desteklerle bir Ermeni sorunu çıkarma faaliyetinde bulundular.

Hayırseverler Cemiyeti'ne baktığımızda ise bu cemiyet 1860 yılında kuruldu. Görünen amacı, Çukurova olarak bilinen Kilikya bölgesini kalkındırmak ve ekonomik faaliyetlerle Ermeni halkın refahını yükseltmektir. Cemiyetin üyeleri arasında H. Şişmanyanyan, M.Beşiktaşyan, N. Sıvacıyan, S.Tagvoryan, ve Dr. H. Katipyanyan gibi

tanınmış kişiler vardı. Cemiyetin, cemiyet olarak gizlice isyan konularına karışmadığı; ancak üyelerinden bazıları Zeytun isyanlarına katılmış oldukları söylenmekte ve Zeytun isyanlarında Hasip Şişmanyar ile Mıgırdıç Beşiktaşyan'ın ismi geçmektedir. (Gürün, 1987: 167).

Görülen bu isyanlarda yabancı güçlerin Ermenileri tetiklemesinde büyük rolleri vardır. Örneğin, Hayırseverler Cemiyeti'ne gelen telgraflarda, İtalyan Mazini adlı bir devrimci, bu cemiyete gönderdiği şifreli telgraflarla Ermenilerin ne yapması gerektiğiyle ilgili bilgiler vermekteydi. Cemiyete kodlanmış bir şekilde gelen bu şifreli telgraflar öncelikle cemiyet merkezi olan İstanbul'a ulaşıyordu. Daha sonra şifresi çözülüp biçimlendirilen telgraflar, Zeytun'da bulunan Ermeni komitecilerine ulaştırılıyordu. (Nalbandian, 1963: 72). Halbuki bu cemiyetin kuruluşunda belirtilen amacı, isyan etmek ve bölücü faaliyetlerde bulunmak değildi. Aksine Kilikya'daki Ermeniler için okullar açmak, Ermeni gençlerinin eğitilmesine yardımcı olmak ve ileri tarım metodunun kullanılmasıyla ürünler üzerinde verimliliği artırıcı faaliyetlerde bulunması, Kilikya Ermenilerinin yaşam standartlarını sosyo-ekonomik açıdan yükseltmek gibi hedefleri olduğu belirtilmektedir. (Erdoğan, 2008: 275). Ayrıca sözü edilen bu dernekte özerklik ya da bağımsızlık üzerinde kendilerine has bir programları vardı. (Parmaksızoğlu, 1981: 30).

Ermeniler, Anadolu'nun hiçbir vilayetinde çoğunlukta değillerdi. Bunun için bir taraftan öğretmen, yazar, şair ve aydınlarıyla küçük yaştaki Ermeni çocuklarını Türk ve İslam düşmanı olarak yetiştirmeye çalışırken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'ni parçalamak için fırsat kollayan Avrupa devletleri ve Hristiyan dünyasında, Ermenilerin zulüm gördükleri propagandasıyla dış müdahalesine zemin hazırlamaya çalışıyorlardı. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, bu cemiyetin faaliyet alanlarından biri olan Zeytun bölgesi, Ermenilerin nüfus olarak yoğun olduğu bölgelerden birisidir. Bu bölgeye yapılan okullar vasıtasıyla Zeytun'a azgın Türk düşmanı komitacılar gönderildi. Buradaki Ermeni gençlerini örgütleyerek meydana gelen soygun, yağma, bölgenin sarp arazilerinden faydalanılması itibarıyla eşkıyalık gibi faaliyetlere girişilmesini kolaylaştırıyordu. (Hocaoğlu, 1976: 123).

İlk zamanlarda bu sözde hayır cemiyetleri yurt dışında ve yurt içinde Ermeni zenginleri tarafından silah temini ve finansal yönden destekleniyordu. Bu görüşümüzü destekleyen kaynaklara baktığımızda bunu açık bir şekilde görebiliriz. Bu konuda dördüncü ordu komutanlığına gönderilen şifreli telgrafta şu bilgiler yer almaktadır. "Ermeni Hayırsevenler Cemiyeti, dıştan görünen ismi gibi değildir. Bu nam altında Mısır'dan ve memalik-i saireden birçok komitacılar Adana, Halep, Suriye civarına giderek; silah ithalatına, siyasi teşkilata çalışmış oldukları anlaşılmıştır. Bu cemiyet de diğerleri gibi siyasi ve yönetici üyeleri de bu nam altında iş gören komitacılardan mürekkep kimselerdir." Bu belgede de görüldüğü gibi görünüşte masumane bir isim taşıyan Hayırseverler Cemiyeti; gerçekte ise faaliyet alanları içerisinde yer alan bölgelerde, içten ve dışardan gelen para ve silah yardımlarıyla isyan halinde oldular. Bölücü faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız Ermenistan kurma amacını devam ettirdi. (ATBD, 1982: 123).

4.2. Yardımseverler Cemiyeti ve Anavatana Adanış (Goodwill Society ve Devotion to Fatherland-1868)

Goodwill Society, 1868 yılında Rusya'da, Rusya Ermenileri tarafından kuruldu. Cemiyet, 1860'lı ve 1870'li yıllarda Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ermenilerin mevcut koşullarından endişe duyularak kurulduğunu iddia etti. Goodwill Society'nin

önemli üyeleri arasında, cemiyetin kurucusu ve idarecisi olan Arsen Krityan ve Petros Haikozoni bulunmaktadır. Goodwill Society, kuruluş aşamasında cemiyetin kültürel, eğitim ve yardımsever bir cemiyet olarak faaliyet göstereceğini belirtmesine rağmen, cemiyetin öncelikli planı Osmanlı karşıtı siyaset izlemek ve Van bölgesinde bulunan Ermenileri ihtilal için birleşmelerini sağlayarak bağımsız Ermenistan'ı kurmaktır. (Nalbandian, 1963: 133).

Goodwill Society'nin üyeleri, Ermeni halkın çeşitli kesimlerinden oluşmaktaydı. Bu üyelerin teşkilinde kırk üç öğretmen, öğrenci, tüccar ve esnaflar oluşturmaktaydı. Cemiyetin programı kurallarla belirlenmiş ve üyelerin yeteneklerine göre vazifeler yüklenerek cemiyet içinde iş bölümü yapıldı. Programa göre cemiyetin üye sayısı en fazla elli olacaktı. Üye sayısının belirli bir sayı ile sınırlanmış olmasını, Goodwill Society'in gizli kurulması ve siyasi hesaplar içinde olmasındandır. Ayrıca, üye sayısının fazlalığı cemiyetin faaliyetlerinin açığa çıkabileceğinden çekinilmesine bağlayabiliriz. (Nalbandian, 1963: 133).

Cemiyete üye olanlar, üyeleri eğitmek için makale, kitap gibi yazınsal türler okunması sağlanıyordu. Bunların yanı sıra cemiyetin oluşturduğu kuralları kitap haline getirerek, cemiyete katkıda bulunan üyelerinin ismini bu kitapta listeliyorlardı. Bu kitaba da Crown of Glory (Şeref Tacı) adını verdiler. Cemiyetin yönetici kanadında bulunan Arsen Krityan, yirmi dört yıl Alexandropol'da öğretmenlik yapmış deneyimli birisidir. Yazdığı şiir ve makalelerle Ermeni halkın bağımsızlık fikirlerini canlı tutmaya çalıştı. Diğer lider üyesi olan Petros Haikozoni ile Van'a giderek gözlemlerini oluşturarak faaliyet planlarını belirlediler. (Nalbandian, 1963: 133).

Cemiyet olarak bağımsızlık propagandasıyla hareket eden grup, toplantılar organize ederek Ermeni halkı kışkırtmak ve silah temini için para toplama işini üstlendi. Goodwill Society Cemiyeti'nin asıl faaliyet alanı Van bölgesidir. Buradaki ihtilalci gruplarla ve Rusya'daki Ermenilerle temas halindedir. Aynı dönemlerde faaliyet gösteren İttihat ve Halas Cemiyeti'ne de yardım ve destek sağlıyordu. Goodwill Society, 1871'den sonra faaliyetleri azalmasına rağmen, Nisan 1875'e kadar faaliyetlerini sürdürdü. Siyasi eylemlerinden dolayı cemiyetin ifşa olması üzerine, Rus güvenlik güçleri üyelerini tutuklamaya başlaması ile cemiyetin faaliyetleri sona erdirildi. Tutuklanan cemiyet lideri Arsen Krityan, bir buçuk yıl sonra serbest bırakıldı. (Nalbandian 1963: 134).

Devotion of Fatherland Cemiyeti ise, 20 Haziran 1874'te Rusya'da kuruldu. Cemiyetin amacı, Goodwill Society gibi hayır işleri ile ilgili olarak kurulmuşsa da, gerçek hedefleri siyasi nitelikte idi. Cemiyet genç Ermenilerden teşkil edilmiş ve haftada üç kez Ermeni konuları üzerinde kitap okuma, ders görme gibi aktivelerde bulundular. Ayrıca Ermeni sorunları üzerinde tartışma konuları belirleyip çözüme ulaştırmak için toplantılar düzenlediler. Cemiyetin lider üyesi, bir köyde bahçıvanlık yapan Kevork Khorosvan'dı. Cemiyet sorumlusu, Kars ve Alexandropol'da tercümanlık yapan Hamparsum Palasyan'dı. Diğer üyeleri semercilik yapan Bagdasar Tcharikyan, pamuk ticareti yapan Lazaryan Alexander kardeşler ve ayakkabıcılık yapan Mıgırdıç adlı kişilerden oluşmaktaydı. (Nalbandian, 1963: 134).

Cemiyet, kültür eğitim işlerinden çok politikayla ilgilendiklerinden şüphelenildiği için Rus güvenlik güçlerince üyeleri tutuklandı. Nisan 1875'te ele geçirilen belgelerde şiirler makaleler, siyasi çağrışımlı yazılar bulundu. Ele geçirilen bu belgelerde, Ermenilerin bağımsızlığı için Osmanlı Devleti'ne savaş açmak gibi düşüncelerin olduğu tespit edildi. Bir yıl kadar gerçekleştirdikleri faaliyetler içerisinde, Goodwill ve Fatherland adlı bu iki cemiyet, Rusya sınırında ortak hareket ederek diğer cemiyetlerle bağlantı halinde hareket etti. Her iki cemiyet de Van vilayetine silah

tedarik etmekle faaliyetlerini sürdürdü. Hakkında detaylı bilgilere sahip olmadığımız Devotion of Fatherland bir yıl gibi süreyle zayıf faaliyetler içinde bulundu. (Nalbandian 1963: 135).

4.3.Araratlı Cemiyeti (1870)

Hayır kurumu maskesi altında isyan fikirleri yaymaya çalışan, diğer bir kuruluş da Araratlı Cemiyeti'dir. Bu cemiyet, faaliyetlerini 1870'li yıllardan itibaren başlatmış olup görünürde Adana, Maraş çevresinin kalkınmasına çalışmak üzere kurulduğunu iddia etse de gerçekte Ermeni bağımsızlık fikirlerinin yayılmasına büyük ölçüde yardım etti. Araratlı Cemiyeti, bağımsızlık fikrinin yayılmasında, Yeni Asya isminde yayınlanan gazetesiyle Ermenileri kışkırtma adına birçok faaliyette yer aldı. (Karabıyık, 1984: 148).

Araratlı Cemiyeti'nin amacı, Osmanlı topraklarında ve Rusya'da bulunan Ermeniler arasında iş birliği oluşturmaktır. Böylece farklı ülkelerde yaşayan Ermenilerin yaklaşması sağlanacaktı. Cemiyetin önde gelen idarecileri ve fikir babaları, Arapyan ile Mıgırdıç Portakalyan adlı kişilerdi. Amaçları doğrultusunda hareket eden Portakalyan, Türk-Rus Ermeni yaklaşmasını sağlamak için gizlice Rusya'ya gitti. Burada Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Ermenileri, hangi koşullar içerisinde isyana teşvik edebileceğinin planlarını yaparak Van iline döndü. Portakalyan, daha sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında tekrar Rusya'ya gitti. Rusya ileri gelenlerinden Kırkor Arzani ile işbirliğine girişti. Rusya Ermenilerinin Osmanlı ve İstanbul'da olup bitenlerle ilgilenmesini sağladı. (Karabıyık, 1984: 148).

Portakalyan'ın çalışmaları sonucu Kırkor Arzani, İstanbul'daki genç Ermenileri Rusya'ya çağırdı. Bu gençleri Rus hükümetine takdim etti. Böylece Rusya, Osmanlı Ermenilerini kendi saflarına çekerek bu komiteler vasıtasıyla isyan hazırlıkları yapmaktaydı. Bu faaliyetlerini gerçekleştirdikten sonra tekrar Van iline dönüş yaptı. (Karabıyık, 1984: 148). Van'da kurulan Ermeni ruhani öğretmen okulu vasıtasıyla ihtilal fikirlerini Ermeni gençlerine yayarak isyan hazırlıkları yaptı. Böylece Rusya Ermenilerinin dikkatini Osmanlı üzerine çekmeye çalıştı. Portakalyan'ın Osmanlı sınırları içerisinde yıkıcı, bölücü ve Ermeni halkını kışkırtıcı faaliyetlerinin anlaşılması üzerine 1885 yılında Osmanlı hükümetince Van'da oturması yasaklandığından Fransa'ya gitti ve orada Armenia Gazetesi'ni yayınlamak için çalışmaları burada sürdürdü. Yine bu yıllarda Van'da Ermenice olarak yayınlanan İravunk gazetesini de yayınlamak için ihtilalci Ermenilerin sözcülüğünü yaptı. (Öğün, 2001: 591).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Ermeni cemiyetleri, basın, kitap, gösteri, tiyatro, nutuk gibi halka ulaşabilecek çeşitli yazınsal ve görsel iletişim araçlarını kullandı. Bu iletişim vasıtalarıyla Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilerin milliyetçilik duygularını kamçılamaya çalıştı. Ermeni milli tüzüğünün hükümetçe kabulünden sonra, Ermenilere tanınan haklar genişletilmişti. Eli kalem tutan Ermeniler, destanlar, şiirler, feryat nameler yazarak eski uydurma kahramanlarını canlandırmaya koyuldu. Ermeni meclisinin kuruluş yıl dönümlerinde çeşitli taşkın hareketlere girişmekteydiler. Bu cemiyetler, bağımsız Ermenistan hayaliyle şiirlerle menkıbelerle taşralı Ermenileri kışkırtmaya çalıştı. Ağrı Dağı için yazılmış şiirlerden birinde şu dizelere yer verilir:

Borular Ararat tepesinden ovaya müthiş ra'dler indiriyor.
Kahramanların kanları ateş altında bir kat daha kabarıyor.
Vatan uğruna herkes işitsin anlasın
Ermeni ruhları ateş gibi parlıyor. (Hocaoğlu, 1976: 132).

Şiirlerle ve çeşitli yazın türleriyle Ermeni halkı kışkırtan Araratlı Cemiyeti, açtıkları okullarda da bu faaliyetlerini sürdürdü. Araratlı Cemiyeti, Osmanlı toprakları içerisinde okullar açtılar. Bu okullarda, Ermeni militanlar yetiştirdi. Ermeni kilisesi ve diğer kurumlar vasıtasıyla fonlar oluşturularak mali sıkıntıları ortadan kaldırdılar. Bu konuda Araratlı Cemiyeti'nin üyelerinden Michael Nalbantyan adında ihtiyar bir Ermeni, ziraat okulu yapımı bahanesiyle köy köy dolaşarak bir hayli para toplayarak bu parayı Araratlı Cemiyeti'ne takdim etmişti. (Karabıyık, 1984: 148). 1881 yılına gelindiğinde bu cemiyetin açmış olduğu okul sayısı ve mali durumu ise şu şekildeydi. Araratlı Cemiyeti'nin açmış oldukları okul sayısı 8'e ulaşmış, 422,43 de Osmanlı altınına sahip olduğu bilinmektedir. (Doğan, 2008: 310).

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşını anlatan kaynaklardan anlaşıldığına göre, Araratlı Cemiyeti'ne mensup Ermeniler, 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı devam ederken ve daha sonra I. Dünya Savaşı'nda yaptıklarına benzer bir fitne çıkarmak için çalıştı. Rus generalin Muhtar Paşa'dan aldığı olumsuz cevap sonrası, Araratlı Cemiyeti üyelerini Türklere karşı kışkırtması bu durumu örneklemektedir. Rus General Malikof'un Muhtar Paşa'ya gönderdiği mektupta: “Deveboynu bozgununun ikinci gününde, düşman ordusundan bir elçi, ileri karakollarımızda bulunan Muhtar Paşa'ya bir mektup göndererek şu sözleri sarf etmiştir: Sizde ve askerinizde takat kalmadı teslim olunuz.” Bu mektuba cevaben Muhtar Paşa: “Allah'a şükürler olsun maddi ve manevi kuvvetlerimiz ziyadesiyle yerinde ve Erzurum'u müdafaaya yeter olduğundan bahisle, değil bir kalenin, uğrunda ölmeden bir zerre vatan toprağının bile laf ile düşmana tesliminin Türklüğün şanında olmadığını” belirten bir cevap yazarak General Malikof'a gönderdi. Bu olumsuz cevap üzerine harekete geçen Malikof, Erzurum'da yaşayan bir iki bin hane kadar Ermeni ile memleket içerisine salıverilen dehşetli haberlerle Türk halkı üzerinde korku ve üzüntü oluşturdu. Rusya, Türk halkına karşı Erzurum'da yıldırma politikası güdülmesinde, bu Ermeni cemiyetini kullandı. (Karabıyık, 1984: 149).

Araratlı Cemiyeti, daha sonra haklarında çok da geniş bilgiye sahip olmadığımız Şark Muharipleri, Kilikya ve Okulsevenler Cemiyetleri ile birleşerek Ermeni Müttehit Cemiyeti'ni oluşturdu. Haklarında geniş bilgilere sahip olmadığımız bu cemiyetler, dönem içerisinde bulundukları bölücü ve yıkıcı faaliyetlerin Osmanlı hükümetince öğrenilmesi üzerine kapatıldı. Ya da yıkıcı faaliyetlerde bulunan üyelerin hapsedilmeleri üzerine cemiyetler kapatılarak, değişik isimler altında yeni kuruluşlar meydana getirdiler. (Eroğlu, 1995: 59).

4.4.İttihat ve Halas Cemiyeti (Union Salvation -1872)

İttihat ve Halas Cemiyeti, 3 Mart 1872 yılında, Ermeni vatandaşları korumak için Van vilayetinde kuruldu. Van vilayetinde kurulan bu cemiyet, sözde Ermenistan topraklarında kurulan ilk ihtilal cemiyeti olduğu belirtilmektedir. Rusya'dan gördüğü destek sayesinde çok geçmeden kuvvetli bir teşekkül haline geldi. Bu cemiyet, Ermeni gençlerine isyan fikirleri aşılamak ve bölgede ihtilal tohumları ekmek hususunda etkili oldu. (Öğün, 2001: 591). İttihat ve Halas Cemiyeti'nin Van bölgesini merkez olarak seçmesi, Ermeni nüfusun diğer bölgelere nispetle yoğun olmasındandır. Ayrıca Khrimyan Harik ve din adamlarından Servandisyan'ın gayretlerinin büyük etkileri vardır. Bahsedilen kişiler yoğun olarak bağımsızlık sloganlarıyla ihtilalci bir Ermeni nesli ortaya çıkardı. İttihat ve Halas Cemiyeti'nin diğer bazı cemiyetlerde de görüldüğü gibi Van bölgesini merkez olarak seçmesinde coğrafi konumunun önemli bir yeri vardır.

Çünkü Van ilinin sınırları, Rusya ve İran uzantısında bulunmaktaydı. Dolayısıyla Rusya'nın bu bölgeye silah ve cephane gibi teçhizatların ulaştırılmasında kolaylık sağlıyordu. (Nalbandian: 1963: 81).

3 Mart 1872 tarihinde, 46 Ermeni vatandaşın katılımıyla Van ilinde toplanan Ermeniler bağımsızlık yemini etti. Bu cemiyetin toplantıda kararlaştırmış oldukları kararlar ve söylemleri şunlardı. Şerefimiz, kilisemiz ve halkımız için isyan halinde olunmasını, Osmanlı hükümetine atfen; Türklerin Ermenilerin haklarını kısıtladıkları, Türk vatandaşlarının Ermeni gelinlerini ve çocuklarını kaçırdıklarından bahsetmektedir. Bu kısıtlanan haklarını tekrar elde edebilmek için de Türk hâkimiyetine son vermek gerektiğini, bağımsız bir Ermenistan devletinin ancak bu şekilde kurulacağını savunmaktaydı. Eğer bu söylemlerinin gerçekleşmemesi sonucunda ise, her şeylerini kaybedeceklerinin çıkırtkanlığını yaptılar. Bu şekilde programına devam eden cemiyet, kısa sürede halk üzerinde büyük etki yarattı. Ermeni tüccarlar, esnaflar ve amiralar nezdinde büyük yankı uyandırdı. Böylece ihtilal hareketinin tüm Ermeni vatandaşlarını kapsamasını sağlamış oldu. (Nalbandian: 1963: 81).

26 Nisan 1872'ye gelindiğinde, çalışmalarını artıran İttihat ve Halas Cemiyeti, Van vilayetinin çevresinde yer alan bölgelere de ulaşmayı amaçladı. Bu bölgede yaşayan Ermeni, Kürt ve diğer etnik unsurlara göndermiş olduğu telgraflar vasıtasıyla bu etnik unsurları da kışkırtmaya çalıştı. Bu telgraflarda, ortak hareket edeceklerini ve bu unsurlara da özgürlük verileceğini, Ermeni vatandaşlarını Türklerden korumak için canımız pahasına mücadele edileceğini belirtilmiş. Diğer etnik unsurların hiçbir şekilde isyan hareketinde olmamalarına rağmen isyana teşvik etmeye çalıştılar. Benzer telgraflar, Osmanlı sınırları içerisinde birçok bölgeye gönderilerek destek isteklerini yinelediler. (Nalbandian: 1963: 81).

İttihat ve Halas Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Fakat büyük ihtimalle bu cemiyet, Van ve Rusya arasında diplomatik iletişimi sağlayan bir yardımcı cemiyet olduğu düşünülmektedir. Bu cemiyetin ünlü isimleri arasında Hakop Golyan ve Neshan Shirvanya'dır. Bu kişiler, cemiyetin Erivan ayağını oluşturmuşlar ve gayretli çalışmaları ile bilinmektedir. Ayrıca İttihat ve Halas Cemiyeti sadece Rusya hükümetiyle bağlantı kurmamış aynı zamanda Goodwill Society ve Fatherland Bureau gibi Ermenistan adına bağımsızlık hareketlerine giren Ermeni cemiyetleriyle de bağlantı halinde olmuştur. Goodwill Society Cemiyeti bu ihtilalci cemiyete para ve silah teminiyle ilgilendi ve faaliyetlerini Van merkezli sürdürdü. Goodwill Society Cemiyeti'nin idarecisi Arsen Krityan, yirmi dört yıl Alexandropol'da öğretmenlik yapmış, yazdığı şiir ve makalelerle Ermeni halkın bağımsızlık fikirlerini canlı tutmakta etkili olmuştur. Diğer idari üyesi de Petros Haikozoni adlı kişidir. Bu kişiler cemiyet adına Van'a giderek gözlemlerini oluşturduktan sonra, Van'daki faaliyetlerini hızlandırmak için çalışmalar yaptı. Goodwill ve Fatherland adlı bu iki cemiyet Rusya sınırlarında ortak hareket ederek diğer cemiyetlerle bağlantı içinde oldu. (Nalbandian, 1963: 82).

İttihat ve Halas Cemiyeti'nin 1870'li yıllarda, hizmet ettiği en önemli adımlardan birisi de, ihtilalci yapısını, 1885 yılında kurulan Armenekan Komitesi'na devretmesiydi. (Nalbandian, 1963: 82).

4.5.Kara Haç Cemiyeti (The Black Cross Society–1878)

1877–1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Van'da kurulan diğer bir ihtilalci Ermeni cemiyeti Kara Haç'tı. Bu Ermeni örgütü Van'da bulunan Ermenileri, hukuksal yönden haklarını korumak, gereken yerlerde isyanlar çıkartmak, gençleri silahlandırmak

gibi amaçlarla kuruldu. (Uras, 1987: 430). Kuruluş gayesinin diğer sebeplerini ise, silahsız Ermenileri korumak ve Ermenilerden alınan vergileri yağmalama olarak değerlendirerek bu vergilerin alınmasını engellemeye çalışmaktır. (Nalbandian, 1963: 84). Amaçlarını gerçekleştirmek ve hükümete sesini duyurmak için harekete geçen Kara Haç Cemiyeti, Van bölgesinde yaşayan Müslüman halka karşı kıyımda bulundu. Müslümanların yanında, yaptıkları zulme karşı duran ve kendilerine katılmayan bazı Ermenileri de öldürmekten çekinmediler. (Lütem, 2007: 8).

Kara Haç Cemiyeti'nin kuruluşunda ve çalışmalarında, diğer cemiyetlerde olduğu gibi Rusya Ermenilerinin etkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Rusya'dan gelen Dr. Navar Styanyan tarafından kurulan bu örgüt içerisinde, en önemli görevleri Rusya'dan gelen Ermeniler üstlendi. Cemiyetin faaliyetleri, Tiflis'ten idare edilmekteydi. Silah ve cephane temini için buradan para yardımı sağlanmaktaydı. (Öğün, 2001: 591). Cemiyetin arması Kara Haç'tır. Cemiyete ihanet edenlerin isimlerinin yanına kara haç işareti konularak bu kişiler idam cezasına çarptırılırdı. Bu cemiyete üye olanlar çok ağır taahhütlerle cemiyete dahil oluyorlardı. Kara Haç Cemiyeti, Amerika'daki "Clu cluxlan" teşekkülüne benzetilmektedir. (Gürün, 1983: 167).

Kara Haç Cemiyeti'nin programında yer alan gerekli görülen yerlerde isyan çıkarma politikası, Ermenilere katletme, soygun, yangın çıkartma vazifelerini yüklüyordu. Zenginlerden para sızdırılarak cemiyetin ihtiyaçları karşılanmakta, bunun yanı sıra da isyanlar için gerekli olan silah temini karşılanmaktaydı. Cemiyetin sırrını açıklayan veyahut da para vermek istemeyen Ermenileri, yukarıda da belirttiğimiz gibi üzerlerine kara haç işareti konarak ölüm cezasına çarptırılıyordu. Kara Haç Cemiyeti'nin yapmış olduğu katliamlar, daha sonraki komitalar tarafından da sürdürüldü. Bu düzmece cemiyetler, zengin Ermenilerden para istiyorlar, vermeyenleri güpe gündüz sokak ortasında öldürüyorlardı. Avukat Haçik, Gedik Paşa kilisesi papazı Varabet, tüccar Karagözyan, kendirci Onnik, Apik Unayan, ruhani meclis reisi Vartabet, Dikran, Mıgırdiç, Tütünciyan sokak ortasında Ermeniler tarafından öldürülenlerin bazılarıdır. (Hocaoğlu, 1976: 157). Bu cemiyet arzularına uygun bulunmayan kendi ırkdaşlarını öldürmekten çekinmediler. Bulundukları bölgede, korku ve terör havası estirdiler. Daha sonra kurulan cemiyet ve komitalar da aynı politikaları uygulayarak Ermeni halkını, emirlerine ve isteklerine boyun eğdirmeye zorladılar. (Öğün, 2001: 590).

İhtilal örgütlerinin dikkat çeken en önemli özelliği, örgütleri kuran ve yöneten kimselerin Vanlı değil Rusya Ermenilerinden olmasıdır. Bu durum, bölgedeki Ermeni hareketinin Rus tahrikleri ile başladığını ve bu hareketin başlangıçtan itibaren Rusya'nın etkisinde olduğunu açıkça göstermektedir. Ruslar, Doğu Anadolu'da bağımsız ya da başka bir devletin ve bilhassa da İngiltere'nin himayesinde kurulacak bir Ermenistan'ı kendi çıkarları açısından tehlikeli görmekteydi. Bu nedenle Osmanlı Ermenilerini, Güney Kafkasya'daki vatandaşlarını, Ermenilerin liderliği altında isyan ettirerek kontrolleri altına almaya çalışıyordu. Bu amaçla Anadolu'daki Ermeni liderlerini Tiflis'e getirterek eğitmeye ve amaçları doğrultusunda teşkilatlandırmaya başladı. Böylece Tiflis, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Van, Erivan, Alexandropol, Tebriz, Trabzon, Erzurum ve İstanbul'da kurulan komitaların asıl merkezi haline geldi. (Öğün, 2001: 590). Komitaların bu bölgelerde daha çok faaliyet içinde olmasını, bu bölgelerde yaşayan Ermeni nüfusunun diğer bölgelerde yaşayan Ermeni nüfusuna göre fazla olmasına bağlayabiliriz.

4.6. Anavatan Müdafileri Cemiyeti (The Protectors Of The Fatherland -1881)

1881 yılında Erzurum'da Şurayı Ali Cemiyeti adıyla kurulmuş olan bu cemiyet, daha sonra ismini Anavatan Müdafileri olarak değiştirdi. Cemiyetin amacı, Ermeni vatandaşlarına silah ve cephane sağlanması ve Ermenileri Kürtlerden, Çerkezlerden ve Türklerden gelecek saldırılara karşı silahlandırma amacı taşımaktaydı. (Akgündüz, vd., 2008: 219). Khatchatur Kerektsian ve Karabet Nishkian Erzurum'da kurulan bu cemiyetin liderleridir. Cemiyetin üyelerini oluşturanlar ise Hakop Ishgalatsian, Aleksan Yethelikan, Hovhannes Asturian ve Yrghishe Tursunian cemiyetin üyeleri arasındadır. Yazılı bir kuralları yoktur. Bu cemiyetin amacı, cemiyet kanalıyla silah ve cephane temin edilerek, Ermeni halka ucuz fiyata satılacaktı. Anavatan Müdafî Cemiyeti üyelerine ise ücretsiz olarak verilecekti. (Erdoğan, 2008: 277).

Anavatan Müdafî Cemiyeti, eylem hareketinde gerekli olacak teçhizatı karşılamak için örgüt liderlerinden Karabet Niskhian, Rusya'ya iki gezi düzenleyerek Rusya'daki Ermenilerden nakdi yardım toplamaya çalıştı. İlk gezisini Kasım 1881 tarihinde gerçekleştiren Niskhian, üç ay boyunca Rusya'daki Ermenilerden para toplamaya çalıştı. Diğer gezisini de Ağustos 1882'de gerçekleştiren Niskhian, önceki gezisinden daha verimli çalışmalarda bulunarak örgütün mali konusunu çözmeyi sağlamaya çalıştı. (Nalbandian, 1963: 87).

Anavatan Müdafî Cemiyeti'nin programına göre, cemiyetin merkezi Erzurum olmak üzere, bütün Ermenistan üzerine yapılacak hareketler, bu merkezden yönetilecekti. Teşkilat kısa sürede büyüyerek çeteler halinde örgütlenmeye başladı. Oluşturulan Çeteler, Bosna- Hersek'te olduğu gibi ufak gruplar halinde hareket etmeleri kararlaştırıldı. İlk olarak 400 kadar çeteci hazırlandı. Bunlara onbaşı, yüzbaşı, binbaşı adlarıyla reisler tayin olundu. Çeşitli bölgelere silah deposu kurularak çete militanlarına askeri eğitim yaptırıldı. Bu oluşumlarda en büyük rolü oynayanlar Rusya'dan gelen Ermenilerdi. Bu çeteci oluşumu da Kafkas'tan gelen Dr. Pakrat Navasartyan düzenledi. Bu cemiyetin faaliyeti Tiflis'ten idare edildi. Silah ve cephaneler temin etmek üzere gerekli finansalı buradan sağladı. (Şehirli, 2003: 255). Ayrıca, kurulan bu gizli cemiyetten İstanbul'daki Ermeni Gregoryen kilisesi patriki Nerses Varzhebedyan bu gizli kuruluşu onaylayarak, bu cemiyetin kuruluşunu uygun gördü (Uras, 1987: 431).

1881 Mayısı ile 1882 Aralık döneminde faaliyetleri tespit edilip üyeleri tutuklanan cemiyet bu cemiyettir. Faaliyetlerinin tespit edilmesi aşamasında ulaştığımız kaynaklarda geçen bilgilere baktığımızda, 1882 yılı başında Erzurum'da İngiliz konsoloslu Everett, Ermenileri bir isyan hazırlığı içinde olduklarını gösterir emarelerin çoğaldığını yazıyordu. (Akgündüz vd., 2008: 219). Bu emareleri destekleyen iki vesika İngiliz konsolosun eline geçmişti. Ermenice olan bu vesikalar gönüllü kaydetmek için kullanılıyordu. Birinci vesika, gönüllü olan kişinin yemin ettirilmesine, ikinci vesikada ise yemin edenlerin görevlendirilmesinde kullanılıyordu. Başkonsolos kâğıtların kalitesinden bunların Rusya'da ve taşıdıkları kayıtlardan da 1880 Aralık'ı ile 1881 Ağustos'u arasında basılmış olabileceği düşünmekteydi. Ele geçirilen diğer bir vesikada ise, 1882 Haziranında Everett, tamamen inanılır kaynaklardan aldığını belirterek gönderdiği raporunda: Ermenilerin girişimlerinin isyana hazırlayıcı mahiyette olduğunu, halkın gözünün açılıp, milli duygularının kuvvetlendirilmeye çalışıldığını belirtmiş. Özellikle de çalışmalarının güneyde Muş ve Van'a kadar uzandığını, Van'ın en önemli merkezlerden biri olduğunu, Rusya tarafından desteklendiğini, baş ajanın da Van'daki Rus konsoloslu Kamsaragan olduğunu yazıyordu. (Gürün, 1983: 166).

Cemiyetin Osmanlı hükümetince faaliyetlerinin tespit edilmesi üzerine, 1882 yılının 8 Aralık günü, Erzurum'da kırka yakın Anavatan Müdafî Cemiyeti üyesine tutuklama gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra isyanlarda adı geçen yedi yüz kişinin de isimleri hükümet tarafından öğrenildi. Tutuklama konusundaki tahkikat devam ederken İngiliz sefiri Dufferin, padişahın huzuruna çıkarak, ıslahat yapılmazsa Kıbrıs Anlaşması'nı tatbik etmemekle tehdit etti. Tutuklanan kişilerin davaları 1883'te başlanarak kırk kişi mahkum edildi. Kerekçıyan on beş yıla, diğer tutuklanan kişiler ise beş ile on üç yıl arasında hapis cezasına çarptırıldı. Ancak patrik Nerses ve piskopos Ormanyan'ın iltimasları sayesinde mahkum edilenlerin birçoğu 1884 Haziranında padişah tarafından serbest bırakıldı. Daha sonraki yıllarda ise, Khatchatur Kerektisian, Hakop Ishgalatsian ve Hovhannes Asturian gibi cemiyet üyeleri de 1886 Eylülünde padişah tarafından affedilerek serbest bırakıldı. (Gürün, 1983: 180).

4.7.Ermeni Vatanperverler Cemiyeti (1882)

Ermeni Vatanperverler Cemiyeti, 1882'de İstanbul'da kurularak faaliyetlerini yürütmeye başladı. Ermeni Vatanperverler Cemiyeti'nin kuruluş gayesini, Ermeni milletinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde idari yenilikler yaptırmaya çalışmak ve Ermeni milletinin serbestçe kendi kendini yönetmesi hususundaki hakkını elde etmektir. Cemiyet, bu gayelerine ulaşmak için şartlarına uygun olarak kudretine uygun bir surette, gerekli olan vasıtalara müracaat ederek milletin içinde hürriyetini elde etmek için bir kuvvet yaratmaya çalışmaktadır olarak belirtmektedir. Yayınları vasıtasıyla propaganda yapar, gereken mercilere müracaatta bulunur. Vatanın kurtarılması için bağımsızlık fikrine gönül verenlere maddi ve manevi yardımda bulunur olarak açıklamaktadır. (Uras, 1987: 430).

Ermenilerin sosyal amaçlı kurdukları cemiyetler, özellikle de 1880'li yıllardan itibaren dış etkilerin aracılığıyla ihtilalci amaçlara yöneldi. İstanbul, Erzurum, Trabzon, Van'da, Ermeni nüfusun diğer bölgelere göre yoğun olduğu bölgelerde ihtilal amaçlı örgütlenmeye başladı. Yayın yolu ile dışarıdan bastırdıkları dergileri, Osmanlı sınırları içinde mevcut olan yabancı posta teşkilatları aracılığıyla Osmanlı ülkesine yaydılar. Terörist çeteler teşkil ederek özellikle Doğu Anadolu'da, Osmanlı vergi memurlarına, postacılara, hâkimlere saldırı düzenlediler. Ermeni halkı ve diğer farklı etnik unsurları bu konuda isyan etmeleri için kışkırttı. (Şehirli, 2003: 256).

Ermeni Vatanperverler Cemiyeti, Osmanlı toprakları içerisinde teşkilatlarını gittikçe genişletiyordu. Reform müfettişi Şakir Paşa, Petersburg'da iken Rusya'da bulunan Ermeni Vatanseverler Cemiyeti, Van vilayetindeki Ermenileri ve Hristiyan unsur olan Nasturileri tahrik ettiklerinin anlaşıldığını İstanbul'a rapor etti. (10 Ağustos 1884) Bunun üzerine Osmanlı hariciyesi, Şakir Paşa vasıtasıyla Rus hariciyesine müracaat ederek, bu çeşit kışkırtma faaliyetlerinin engellenmesini istedi. (Karaca, 2001: 132).

Şakir Paşa'nın hariciye nezaretine gönderdiği 14 Şubat 1884 tarihli başka bir raporunda ise, şubeleri Erivan, Alexandrapol, Tebriz, Trabzon, Van ve İstanbul'da bulunan Ermeni komitasının asıl merkezinin Tiflis'te bulunduğunu ve bu komitanın en faal üyelerinden birinin Sarkis Vahamyan olduğunu, bu cemiyetin üyelerinin faal oldukları bölgede kasabalara kadar girdiğini belirtmiştir. Ayrıca, sadece bu cemiyet üyelerine dağıtılan yayın organlarının olduğunu kaydetmektedir. (Karaca, 2001: 132–133).

Ayrıca bu cemiyetin Osmanlı ve Rusya harici bölgelerde de şubesi olduğunu bilmekteyiz. Paris, Varna, Sofya, Bükreş, Atina ve Amerika'da bulunan şubeleriyle

Osmanlı sınırları içerisinde baş gösteren ayaklanmalara ve kıskırtma eylemlerinde katıldıkları bilinmektedir. Bu bölgede oluşturulan şubeler aracılığıyla basın ve yayın yolu kullanılarak Avrupa basınında, Türk aleyhtarı bir kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Ayrıca şubesi bulundukları bölgelerde bulunan zenginlerden mali konuda istifade ederek, Osmanlı sınırları içerisindeki isyanlara gerekli silah teminini karşıladı. (Karaca, 2001: 132).

4.8.Ermeni Yurttaşlar Birliği Cemiyeti (1882)

Ermeni Vatanperverler Cemiyeti'nin kurulmasından sonra da Ermeni örgütlenmeleri düzenli ve örgütlü bir şekilde gelişmesini sürdürdü. Özellikle 1880'li yıllara gelindiğinde ihtilalci faaliyetlere girişen Ermeniler, ihtilalci bir komita olarak karşımıza çıkacak Armenekan Komitesi'nin çekirdeğini oluşturan, Ermeni Yurttaşlar Birliği adı altında gizli bir cemiyet kuracaktır. (Karasandık, 2004: 225).

Ermeni Yurttaşlar Birliği, 1880'li yılların ortalarında Van bölgesinde kurulmuş gizli bir cemiyettir. Kurucusu diğer Ermeni cemiyetlerinin oluşumunda yer alan ve Ermeni bağımsızlığı için birçok faaliyette bulunan meşhur Mıgırdıç Portakalyan'dır. Bu cemiyet, 1885 yılının sonlarında, Portakalyan'ın öğrencilerinden Mıgırdıç Avadisyan tarafından kurulan Armenekan Komitesi'nin temelini oluşturacaktır. (Karasandık, 2004: 225).

Cemiyetin amacı, Ermeni gençliğini örgütlemek ve kendisini koruyabilmek için silah temin ederek silahlı eylemlere girişmeyi amaçlıyordu. Bu nedenle de Ermeni gençliğinin eğitilmesi üzerinde yoğunlaşıldı. Bunu gerçekleştirmek için de Ermeni tarihinde, Van'ın üç meşhur Mıgırdıçları olarak da anılan Khrimyan, Portakalyan ve Avadisyan derhal işe koyuldular. Bu amaçla işe koyulan Mıgırdıçlar ilk etapta, Vaspurakan Ermenilerini ayaklandırıp isyan çıkarmalarında etkili oldular. Mıgırdıç Khrimyan 1879'da Ermeni patriği Varjebatyan tarafından Vaspurakan Ermenilerinin ruhani lideri olarak Van'a atanmasıyla faaliyetlerini arttırdı. Khrimyan'ın Varaka manastırında basın kanalını kullanarak yayınladığı, Vaspurakan Kartalı adlı gazete vasıtasıyla Ermeni gençliği ve yöredeki halk üzerinde büyük tesir yarattı. (Karasandık, 2004: 225).

Rus etkisi altındaki ihtilalcilerin Ermeni faaliyetlerinin Van'da giderek hız kazanması bölgede çıkarları bulunan batılı ülkelerin dikkatlerini çok geçmeden buraya çekti. Van bölgesinde Fransız, İngiliz Amerikan okulları, yetimhaneler gibi birtakım sosyal kurumlar açıldı. Bu açılan kurumlarda, başta okullar olmak üzere, Ermeni komitacı öğretmenler tarafından eğitilen Ermeni gençliği isyan faaliyetlerinde yerlerini aldı. (Öğün, 2001: 591).

1860'lı yıllardan itibaren sosyal amaçlı kurulan cemiyetler, gerçek amaçlarını cemiyetlerine daha cesur isimler kullanarak ihtilalci bir yapıya büründürdü. Osmanlı sınırları içinde açmış oldukları dernekler, okullar ve dış güçlerin desteğinin sağlanmasıyla Ermeniler, harekete geçecek zemini oluşturdu. Tek yapılması gereken isyan ve katliamlara iştirak etmektir. Çünkü yapılacak ihtilal, ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Bu maksatla ihtilalci cemiyetler içinde siyasi parti hüviyeti ile ortaya çıkan ilk örgüt, Armenekan Komitesi olacaktır. Bu komita, diğer kurulacak komitalarla işbirliği içinde olarak faaliyetlerine başlayacaktı. (B.Yıldırım, 2010: 32–33).

4.9.Armenekan Komitesi'nin Kuruluşu (1885)

19.yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa'da ve Osmanlı Devleti içerisindeki okullarda yetişen Ermeni aydınların, Osmanlı toplum yapısında ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak siyasi faaliyetlerde yer aldılar. 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşının sonucu Osmanlı aleyhine gelişmişti. Bu arada bağımsızlığını kazanan Bulgaristan Devleti, Osmanlı Ermenilerinin bağımsızlık isteğini kamçılayarak Ermenilerin isyan hareketliliğinin artmasına neden oldu. (Karal 1996: 225). Bu nedenle Ermeniler, istiklallerini sağlamak üzere illegal Ermeni partileri kurmaya başladı. Bunlardan ilkinin, yani Armenekan Partisi'ni 1885 yılında Van bölgesinde Portakalyan'ın öğrencilerinden dokuz kişi kurdu. Onlara Portakalyan'ın yayınlamış olduğu Armenia Gazetesi ilham kaynağı oldu. Armenekan Partisi de ismini buradan aldı. (Nalbandian, 1963: 96). Armenekan Partisi, liberal ve demokrat yapıda kurulan bir partidir. Armenekan Partisi'nin kurulmasında etkin rol oynayan bu dokuz kişi şunlardır. Mıgırdıç Terlemezyan, Grigor Terlemezyan, Ruben Şatavaryan, Grigor Ardian, Grigor Acemyan, M.Barutciyan, Gevord Hancıyan, Grigor Beozikyan ve Garagin Manukyan olarak tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde Avetisyan lider konumunda bulunduğu ve Portakalyan ile irtibat içinde olduğu bilinmektedir. (Güler ve Akagül, 1991: 177). Komite, hareketlerini Van'da Terlemezyan kardeşlere ait olan Hasırlı Ev'de (Khesri Tun) planlarını gerçekleştirmeye çalıştı. (Demirel, 2003: 259).

Armenekan Komitesi için Portakalyan ve Armenia gazetesi önemlidir. Çünkü Portakalyan bu komitanın fikir babası; Armenia gazetesi ise bu fikirlerin neşredildiği bir gazetedir. Bu itibarla öncelikle Portakalyan üzerinde durmamız gerekmektedir. Mıgırdıç Portakalyan, 1848 yılında İstanbul'da doğdu. Babası ziraat bankası müdürlerinden Mikael Portakalyan Paşa'dır. Çocukluğunu, Ermenilerle ilgili etnik ve kültürel tartışmaların yapıldığı aristokrat bir ortamda geçirdi. İyi bir eğitim alarak İstanbul'da öğretmenlik ve yayıncılık yaptı. Daha sonra ise Tokat'ta öğretmenlik yaptı. Burada Türkçe konuşan Ermenilere kendi dillerini öğretebilmek için kurulan Altruistic Society (Özgeci Derneğinin) bir şubesini açtı. Portakalyan'ın bu çalışmaları halk tarafından memnuniyetle karşılandı ve patrik tarafından açmış olduğu derneğe bir tebrik notu gönderdi. Ancak, Portakalyan'ın bu çalışmaları bazı Ermeni ağaları tarafından hoş karşılanmadı. Ağaların şikâyetleri sonucunda Portakalyan, güvenlik kuvvetlerince tutuklandı. Daha sonra serbest bırakılan Portakalyan, 1863 yılında İstanbul'a dönerek faaliyetlerini Asya gazetesi ile devam ettirdi. (Uzun ve Güzel, 2001: 169).

Portakalyan, Araratlı Cemiyeti ile de yakından ilgili olduğu için, Van'a gelerek bazı faaliyetlerde bulundu. 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşının patlak vermesi üzerine bu cemiyetin temsilcisi olarak Rusya'ya geçiş yaptı. Tiflis'te Ermenilerin bağımsızlığıyla ilgili olarak dönemin Ermeni fikir adamı olan Grigor Ardzuruni ile görüşmeler yapan Portakalyan, ardından Van'a dönerek faaliyetlerine devam etti. Bu arada da yayıncılık ve eğitim alanlarında da çalışmalarda bulundu. Fakat iç çekişmeler ve yayınlarının Osmanlı hükümetince fark edilmesi üzerine Portakalyan, 1885 yılında Fransa'ya gitmek zorunda kaldı. Ermeni milliyetçiliğinin sözcülüğünü buradan yaptığı yayınlarla sürdürmeye çalıştı. (Parmaksızoğlu, 1981: 31). Fransa'dan Marsilya'ya geçen Portakalyan, Ağustos 1885 yılında Armenia Gazetesi'ni yayınlamaya başladı. Gazetede yayınlanan yayınlarında sürekli olarak kansız özgürlük elde edilemeyeceğini anlatan Portakalyan, Bulgarların, Yunanlıların ve Karabağlıların örnek alınması gerektiğini sık sık dile getirdi. (Parmaksızoğlu, 1981: 31).

Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan binlerce Ermeni, Osmanlı topraklarında yaşayan mazlum Ermenilerin sorunlarına çare bulabilmek ve bağımsız Ermenistan

kurabilmek amacı ile cemiyetler teşkil etti. Portakalyan, hedefine ulaşmak için bu dağınık derneklerin birleşmesini sağlayacak olan bir kongre toplanmasını gerekli gördü. Bu amaçla 1885 yılında Londra’da G. Hagopian liderliğinde bir kongre organize edildi. Ancak Osmanlı hükümetince gazete yayınlarının Osmanlı’yı etkileyen yıkıcı faaliyetleri üzerine, komitanın yayın organı olan Armenia gazetesi, 1885 yılının Ağustos ayında Osmanlı sınırları içerisine girmesi yasaklandı. Bu gazetenin Rusya’ya girişi de 1886’da yasaklandı. Ancak bu gazete gizli yollarla ülke içerisine girmekteydi. (Kantarci vd., 2003c: 81).

4.9.1.Armenekan Komitesi’nin Siyasi Programı

Armenekan Partisi’nin siyasi programı hem Osmanlı Ermenilerini hem de Rusya Ermenilerinin hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Siyasi istiklali, silahlı mücadelenin sonunda mümkün gören Armenekan Partisi’nin yedi veya sekiz suret halinde elle yazılmış bir programı bulunmaktadır. Fakat bu program, II. Dünya Savaşı sonrasında yayınlandı. (Süslü, 1990: 52).

Armenekan Komitesi’nin amaçları ve amaçlarına ulaşmak için kullanacağı yöntemlerin yer aldığı programda şu konular yer almaktadır. Komitaya sadece Ermeniler girebilirdi. Komita gayesine ulaşabilmek için aynı ideale inanan bütün milliyetperver Ermenileri bir araya getirmek, ihtilalci fikirleri yaymak, üyelere silah kullanmayı ve askeri disiplini öğretmek, silah ve para temin etmek, gerilla kuvvetleri oluşturmak, halkı genel isyana hazırlamak gibi yollara başvurulacaktı. Komita aktif ve yedek üyelere oluşacak, yedek azalar sadece mali destek sağlayacaktı. Bir merkez teşkilatı olacak, bölgelerde de bölge komitaları oluşturulacaktı. Merkez teşkilatı, bölge komitaları temsilcilerinden oluşacaktı. Ayrıca diğer ihtilalci gruplarla iletişim için özel bir heyet de kurulacaktı. Partinin Osmanlı topraklarında Muş, Bitlis, Trabzon ve İstanbul’da; İran’da Tebriz ve Salmas’ta ve ABD’de şubeleri vardı. (Karakoç, 2009: 54). Komitaya, silah kullanmak ve askeri strateji konusundaki bilgilerin ve eğitimin Van Ermeni okulunda, Rus Konsolosu Binbaşı Kamsaragan tarafından verildiği de bilinmektedir. (Gürün, 1983: 166).

Dönemine göre oldukça iyi bir hazırlanma süreci geçiren ve sosyalist düşüncelerden büyük ölçüde etkilenen bu komita, halk üzerinde yeterli etkinliği kazanamadı. Komitanın ihtilalci fikir yapısını oluşturan Armenia gazetesi, Osmanlı hükümetince tespit edilerek 1885 Ağustos’unda, gazetenin Osmanlı’ya girişi yasaklanmıştı. (Karakoç, 2009: 53). Bu nedenle toplumun sosyal yapısı, ortaya çıktığı bölgenin stratejik yapısı ve büyük çapta eylemlere girililmemiş olması, halk üzerinde yeterli etkiyi kazanmamasına neden oldu. Ancak ihtilalci özelliğiyle ortaya çıkan ilk komita olarak daha sonra kurulacak olan komitaların ön ayağını oluşturmakta ve bu komitaların oluşmasına destek vermiştir. (Erdoğan, 2008: 278–280).

4.9.2.Armenekan Komitesi’nin Eylemleri

Yukarıda da bahsi geçtiği gibi, partinin hedefi silahlı eylem yoluyla Ermenilerin kendi kendilerini yönetme hakkını elde etmesiydi. Van’da başlayarak yoğun bir propaganda faaliyetine geçen bu komita, genel bir Ermeni isyanı başlatmak üzere Muş, Bitlis, Trabzon ve İstanbul’da yayıldı. İran’dan sağladıkları silahlarla giderek güç kazanmaya başlayan Armenekanlar, diğer Ermeni örgütleri gibi Rusya ile işbirliği içindeydi. Hatta yukarıda da belirttiğimiz gibi, Van Rus konsolosu Ermeni asıllı Binbaşı Kamsaragan, bu örgüt mensuplarına silahlı eğitim yaptırması bu iş birliğinin ne kadar

ileri boyutta olduğunu göstermektedir. Bütün bu askeri hazırlıklarına rağmen, söz konusu komite ciddi bir silahlı mücadeleye girişemedi. Bütün gayretlere rağmen başarıyı getirecek kadrolaşma sağlanamadı. Gerçekleştirilen eylemler de birbirinden kopuk olarak gerçekleştirilmesi, komitayı eylemlerinde başarısız kıldı. (Öğün, 2001: 592).

Armenekan Komitası'nın ilk bilinen faaliyetleri arasında, bu komitaya mensup üç kişi olan, Karabet Kulaksızyan, Hovannes Agipasyan, ve Vardan Golosyan'ın Kürt kılığına girerek İran'ın Hitvan köyünden hareketle Van'a gitmek üzere 16 Mayıs 1889'da Türk topraklarına hareket etmesiyle başladı. Dokuz on günlük yaya bir yürüyüşten sonra Türk hududunu geçtiler. Van'a doğru yolculuklarına devam ederken Van-Başkale yolunda bir kervana refakat etmekte olan dört zaptiye tarafından durduruldular. Zaptiyeler bunlara silahlarını vermelerini ihtar ettiler, bu emre uymayınca üzerlerine ateş edildi. Ateş edilmesi sonucunda Golosyan olay yerinde öldü, Agipasyan ağır yaralandı, Kulaksızyan ise kaçabilmişti. Ölen Ermeni ihtilalciler üzerinde ihtilal bildirileri bulundu. Bu ihtilal bildirilerinin Londra'da bulunan Avetis Patigyan'a gönderileceği, diğer ihtilal bildirisinin ise Marsilya'daki Portakalyan'a gönderilmek üzere hazırlandığı ortaya çıktı. Bu bildirilerde, kurulan gizli cemiyetlerden ve örgütlenmelerden üye ve para temin edilmesinden bahsedilmekteydi. (Gürün, 1983: 182). Komitanın bu eylem dışında bulaşmış oldukları isyanlarda ise, 1892 yılının Ekim ayında, Van'da polis memuru olan Nuri Efendi'nin katli olayında bulundular. 1892 Haziranında Hınçak Komitası mensuplarıyla birlikte, Van isyanında Türk ve Ermeni olmak üzere, her iki taraftan birçok kişinin ölümüne sebep oldular. Diğer bir eylemleri ise, Avetisyan önderliğinde 200 kişilik bir çete kuran ve Taşnak ve Vartan çeteleriyle Karahisar dağları yakınlarında aşiretlerle ve Asurilerle çatıştılar. Bu çatışmada, Taşnak ve Armenekan çetelerinin hemen hemen tamamının yok edildiği bilinmektedir. (Süslü, 1990: 53).

Armenekan Komitası üyelerinin daha sonra Taşnak ve Hınçak Komitası bünyesine girdiği veyahut da ilerde değineceğimiz Ramgavar Komitası'nın bir uzantısı olduğu ifade edilmektedir. Yalnız biri illegal, diğeri legal olan her iki parti de Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde kurulmuş olmaları ve tamamen yerli Ermenilere ve onların kaynaklarına dayanmaları yönünden birbirine benzemektedir. Her iki parti de bu dönemde Ermeni emellerini gerçekleştirmeye yönelik ihtilaleci faaliyetlerde bulundu. (Süslü, 1990: 53).

4.10.Hınçak Komitası'nın Kuruluşu (1887)

Hınçak Komitası, 1887 yılında İsviçre'de kuruldu. Kafkas Ermenilerinin önderliğinde, Armenia gazetesinin yazarlarından Avedis Nazarbekyan ve eşi Marian Vardaniyan (Maro) tarafından Marksist ilkeler doğrultusunda hareket etti. Hınçak Komitası, idarecilerinin ve üyelerinin bir kısmı Rusyalı Ermenilerden oluşmaktaydı. (OBE, 2008: 6). Bu komita, Türkiye ve İran'daki ilk sosyalist parti olup tüm kurucu ve teorisyenleri Marksist'ti. Bundan dolayı bu komita ilerde Hınçak Devrimci Parti adını alacak. Zamanla partiyi kontrol eden gruptaki fikir sapmalarından dolayı 1905'te Hınçak Sosyal Demokrat Parti ismine dönüşecek. 1909'da ise Sosyal Demokrat Hınçak Partisi ismini alacaktır. (Nalbandian, 1963: 104).

Çan ve çan sesi anlamına gelen Hınçak Komitası, Türkiye Ermenistan'ı olarak adlandırdıkları bölgeyi faaliyet alanı olarak kabul etti. Örgütün amacı, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurmaktır ve daha sonra burayı Rus ve İran Ermenistan'ı ile birleştirme hedefindeydi. (Öke, 1986: 94). Hınçak Komitası, Osmanlı

toprakları içerisinde ilk teşkilatını, 1890 yılında İstanbul'da kurdu. Bunun için Cenevre'den Tiflisli Şimavon, Trabzon'dan Rus tebaası Rupen Hanazad, Batum'dan H. Megovaryan ve İran'dan S. Danialyan İstanbul'a geldi. İki ay süren uzun tartışmalardan sonra komitanın İstanbul merkezi kuruldu. Kısa bir süre içerisinde önceden İstanbul'da tesis edilmiş olan bir kısım Ermeni ihtilal örgütleri, 1890 yılında Hınçaklara katıldı. İstanbul merkezi hemen faaliyetlerine başladı. Komitaya girmeyenlere, para vermeyenlere suikastlar düzenlendi. Teşkilat Osmanlı illerinde hızla yayıldı. Memleketin birçok yerlerinde silahlı isyanlar başladı. Hınçaklıların faaliyeti hakkında Trabzon İngiliz konsolosu elçi Sir Philip Currie, 28 Ekim 1895'te şu ifadelerle yer veriyordu. (Uras, 1987: 441).

Hınçaklıların hareketleri, dışardan idare ediliyor ve kendileri tamamen emniyet içinde bulundukları halde, Osmanlı topraklarındaki ırkdaşlarına hayatı dayanılmaz bir hale getiriyordu. Amaçları, İslamları Hristiyanlara karşı kıskırtmak ve katliamlar çıkartarak memleketi dehşet içinde bırakmaktır. Bütün dünya bilmelidir ki bu örgütün anarşist bir karakteri vardır. Gayeler, şiddetli vasıtalarla karışıklıklar çıkartmak ve Ermenistan'ın yalnız ıslahatını değil, bağımsızlığını da temine çalışmaktır demektir. (Uras, 1987: 441).

Ermenilerin bağımsızlık yolundaki yıkıcı gayretlerini göz önüne sermektedir. Bu nedenle Osmanlı Ermenilerinin kaderi Hınçak Komitesi'nin kurucuları olan birkaç Ermeni'nin eline kalmış oluyordu.

4.10.1.Hınçak Komitesi'nin Siyasi Programı

Hınçak Komitesi'nin programını 1886 yılının sonlarına doğru Nazarbekyan, Vardanyan ve Haraciyen adlı üç kişilik bir heyetle hazırlamaya girişti. Hınçak Komitesi'nin amacı, Doğu Anadolu'yu Ermeni yurdu yaptıktan sonra İran'dan Azerbaycan ve Rusya vilayetleriyle Rusya'nın Hazar denizine kadar olan Kafkas topraklarını elde ederek bağımsız Ermenistan devletini kurmaktır. Hınçak Komitesi'nin programı Marksist Sosyalist ve merkezîyetçiydi. (Hocaoğlu, 1976: 161).

Programı beş bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölümde bahsedilen ve yapılması gereken şunlardı. İşçi ve emekçi sınıf, kapitalist, hâkim küçük bir sınıf tarafından sömürülmektedir. Üretici kesim, üretim araçlarına sahip oldukları zaman sömürden kurtulacaktır. Bu da bütün insanlığın kurtuluşu ve ekonomik özgürlük demektir. Üretim araçları toplumun malı olmalıdır, bunu aktive edebilmek için bütün medeni memleketlerde işçi ve köylü sınıfı birleşerek siyasi otorite kurmalıdır. (Hocaoğlu, 1976: 161).

İkinci bölümde ise, Ermeniler, üç mutlak idaredeki sınıfların ellerindedirler. Bunların idare, vergi, maliyesi Ermenileri ezemektedir. Eski idare şekilleri altında ve hâkim sınıfın çıkarlarına ezilmektedir. Bütün Ermeniler için, uzak gaye olarak, sosyalizm gereklidir. Ermeniler yakın maksatlarına ulaşabilmek için, ihtilaller çıkarmak, kapitalist hâkim sınıfları yok etmek, kölelik durumundan kurtulmak, siyasi güç sahibi olmak, yükselmesini engelleyen nedenleri ortadan kaldırmak, çalışanın ağır şartlarını yumuşatarak çalışmayı kolaylaştırmak zorunda olduğunu belirtmektedirler. (Hocaoğlu, 1976: 161).

Sözü edilen şartların yerine getirebilmesi için, serbest seçimle bir yasama meclisinin kurulması, halkın icra organındaki memurları seçebilmesi, milliyet farkı gözetilmeden muhtar idarelere temsilci seçebilmesi ve seçilebilmesi, kanun önünde herkesin eşit olması, basın, söz, yazı gibi cemiyet kurma hürriyetlerinin sağlanması konularının gerçekleşmesi gerekmektedir. (Hocaoğlu, 1976: 161). Nitekim basın, yazı

konusunda halkı kışkırtma ve sözde bilinçlendirme adına gazeteler tesis edildi. Bu konuda Ahmet Eyicil'in kitabında şu bilgiler yer almaktadır. Fransa'nın Monpeliye şehrinde Ermeni cemiyeti tarafından neşredilen Hınçak gazetesi, Tebriz'de yaşayan Ermeni vatandaşlara gizlice ulaştırılıyordu. İstanbul'dan geldiği iddia edilen asılsız mektuplar Hınçak gazetesinde yayınlanıyordu. Bu mektuplarda Ermenilerin zulüm ve haksızlığa uğratıldığı, bu çekilen ezanın ancak ihtilal ile ortadan kaldırılabilceği, Ermeni gençlerinin zorla dinlerinden döndürülerek Müslüman edildiği, rahiplerin ve piskoposların sürgün edildiği gibi yalan haberlerle Avrupa devletleri üzerinde bir kamuoyu oluşturarak, Osmanlı Ermenilerinin bağımsızlığı için Osmanlı hükümetine baskı yapılmasını sağlamaya çalışmaktı. (Eyicil, 2008: 101).

Dönem ve şartları itibarıyla dağılması sürpriz olmayacak Osmanlı Devleti'nden Ermenilere, en büyük payın koparılmasını esas alan bölüm üçüncü bölümdü. Üçüncü bölümde, Berlin Anlaşması'nın 61. maddesinden sonra ortaya çıkan durum değerlendirilmektedir. Bu bölümde çıkarılacak bir Ermeni ihtilalinin, bütün Ermeni halkın davasını savunmakla beraber, faaliyet alanı olarak Osmanlı Devleti topraklarıyla sınırlandırılması dikkat çekicidir. Burada Ermeni halkı ve sözde Ermeni topraklarının kaderini Türklerin kaderinden ayırmak ve belirli bir coğrafya üzerinde Ermeni milli isteklerini sağlamak öncelikli esasımızdır. Bu bölümde değinilen hedeflere bakıldığında başlatılması düşünülen Ermeni ihtilalinin, gerçekçi bir düşünceye dayandırıldığı söylenebilir. Buradaki bütün gayretlere rağmen Osmanlı Devleti'nin her yönden çöktüğü ve Avrupalıların Osmanlı Devleti'nin enkazından güçlü ve zinde bir Ermeni Devleti'ni meydana getirmenin yolları aranmaktadır. Bunun için öngörülen vasıtalar da dördüncü kısımda yer almaktadır. (Uras, 1987: 435).

Hınçak Komitesi, Ermeni bağımsızlığını kısa sürede sağlayabilmek için ihtilalci yapıyı benimsedi. Türk topraklarında, Ermenistan olarak düşündüğü bölgelerde Osmanlı idaresini yıkıma uğratmak gayreti içindeydi. Amacı, yerel isyanlarla halkı, Türk hükümetine karşı harekete geçirmektir. Bunu gerçekleştirebilmesi için öncelikli hedef olarak propaganda yolunu kullandı. Böylece oluşacak buhranlı dönemi, terör havasıyla beslemeyi düşünmektedir. Bir başka ifadeyle milli, siyasi ve fikri gelişmeyi pekiştirecek her türlü basın yayın faaliyetleriyle propaganda yürütülecek, ayrıca silahlı propaganda da ihmal edilmeyecek. (Uras, 1987: 436).

Hınçak Komitesi'nin beşinci bölümünün esaslarını içeren hükümlerde ise, Ermeni halkı ile kader arkadaşı olan Ermenistan'ın diğer halklarını korumaktır. Ermenistan'ın diğer halkları olarak tabir edilen unsurlar, Asuriler ve Kürtlerdir. Beşinci bölümde bu unsurları kazanmak ve bunların aynı baskı altında ezilen halkalar olması dolayısıyla hürriyetlerini elde etmek amacıyla bu işte işbirliği yapmaları gerektiği belirtilmiştir. Osmanlı boyunduruğu altında inleyen diğer Hristiyan milletlerin ihtilal teşekkülleriyle anlaşarak hareketlerini temin etmektir. Durum ve şartlar uygun olduğu takdirde, hepimizin düşmanı olan Türk hükümetine karşı onlarla birlikte çalışmak, şeklinde komitenin esaslarını belirlediler. Hınçak Komitesi'nin en büyük arzusu, doğudaki küçük milletlerle birlikte Osmanlı boyunduruğundan kurtulduktan sonra İsviçre gibi bir genel federasyon kurmaktır. (Hocaoğlu, 1976 162).

4.10.2.Hınçak Komitesi'nin Teşkilat Nizamnamesi

Hınçak Komitesi'nin nizamnamesine baktığımızda, sosyal ve yardımlaşma derneği nizamnamesinden pek de farklı görünmemektedir. Siyasi programda yer alan ihtilalci duruşun nizamnamede vurgulanmamış olması dikkat çekicidir. Halbuki

üyelerinin silahlı eğitim alması, bu komitenin ihtilalci bir yapıda olduğunun en büyük göstergesidir. Nizamnameye şu kararlar alınmıştı:

Hınçak teşkilat nizamnamesine uymayı taahhüt eden her cins ve her dinden asil karakterli ve reşit olan herkesin sözlü ya da yazılı müracaatı ile gerçekleşirdi. Şube ya da takım üyelerinden en az iki kişinin kefaleti ve teşkilatın oy çokluğu ile onanması üyelik için yeterli görülmektedir. Üye olarak kabul edilen kişiye bir sadakat taahhütnamesi imzalatılmaktaydı. Üye olan kişiden komita bayrağı ve ideallerini yüceltecek davranışlarda bulunmasını bekleniyordu. Üyenin yeni üyeler bularak komitanın gelişmesini, propagandasının yapılmasını ve komita yayınlarının dağıtımını, sağlamak üyenin göreviydi. Aldığı herhangi bir haberi veya karşılaştığı problemi teşkilata bildirmekle mükellef olan her üye, toplantılara katılmakla zorundaydı.

Kayıtsız şartsız disiplinin uymak zorunda olan üye komitaya saygılı olmak ve itaat etmek zorundadır. Hınçaklı her üye, merkez idare heyetine, temsilciler meclisine, komitaya ait herhangi bir yolsuzluk hakkında şikâyetini dile getirebilmekteydi. Hınçak üyesi silah kullanma eğitimi yapmış olmalı ve gücüne göre komitaya aylık üyelik aidatı ödemeliydi. Komitanın şube ve takımlarına üye olabilmek için müracaat edecek şahısların hakkında incelemeler yapıldıktan sonra komita üyesi olabilmektedir. Üyelerin hiçbirisine, kendi başına veya takımı adına resmi müracaatta, vaat ve taahhütlerde bulunma, karar ve hüküm verme hakkı tanımamaktadır. Bir takım, altı ile on beş kişiden oluşurken, en az yirmi kişi bir şubeyi meydana getirebiliyor ve merkezden mühür isteyebiliyordu. Şubelerin idare heyetleri ve gizli bir oyla üyeler tarafından seçiliyor, bu heyetler üç, beş, yedi kişiden oluşuyordu. Bunlar kendi aralarından bir başkan, veznedar, muhasebeci, mühürdar seçerek iş bölümü yapıyorlardı.

Her Hınçak üyesi, bir haftada ya da on beş günde bir takım reislerini olağan olarak toplardı. Böylelikle şube yerel meclisi teşekkül eder ve şube reisi burada seçilirdi. Şube genel meclisine katılabilme hakkı, her üyeye verilirdi. Takımlar, gezici adı verilen merkez idare heyeti tarafından tayin edilmiş görevliler tarafından denetlenirdi. Takım ve şubeler arasında düzenli işbirliğini sağlamak, teşkilat hakkında merkeze raporlar vermek de gezicilerin görevi arasında olduğu gibi, her türlü propaganda vasıtası olan radyo, gazete, dergi, tiyatro yapmak da gezicilerin görevleri arasındaydı.

Hınçak teşkilatının nizamnamesine göre temsilciler meclisi, şube icra heyeti mali konular ve komitanın faaliyetlerini incelemek için yılda bir kere toplanırdı. Bu heyet üyeleri, şubelere seçilen temsilcilerden oluşmaktaydı. Bunun haricinde bölge temsilciler meclisi, şube temsilcileri meclisi tarafından seçilmekteydi. Şube temsilciler meclisi ise icra heyetinden oluşmaktaydı. Ülke içerisinde İstanbul, Trabzon, Erzurum, Van, Adana bölgesi, Harput, Diyarbakır, İzmir, Türkiye icra heyetleri en az yılda bir kere bütün işleri müzakere için toplanır. Buraya icra heyetleri birer temsilci verir ve müşavir gönderirlerdi. (Uras, 1987: 437–438).

4.10.3.Hınçak Komitesi'nin Eylemleri

Ermeni patriğinin Berlin Konferansı arefesinde İngiliz sefiri ile yaptığı konuşmada: “*Avrupa devletlerinin ilgisini çekmek için isyan etmek zaruri ise, bunun zor olmayacağını*” itiraf etmesi, Ermenilerin ileride meydana getireceği isyanların sinyallerini verdi. 1880’den sonra ihtilalin hazırlık safhası bitirildiği için, Ermenilerin planlanmış olduğu isyanlar, I. Dünya Savaşı ve milli mücadele sonlarına kadar devam etti. 1880 yılından sonra Anadolu’nun her şehrinde hemen her yıl ve her köy kasabada

her gün isyanlar çıktı. Bu isyanlar sonucunda, binlerce masum Müslüman ve Ermeni'nin katledilmesiyle sonuçlandı. (Süslü, 1990: 58).

Komitalar, amaçlarının ve eylem planlarının başarılı olabildiğini, geniş anlamda Ermeni halkın isyanlara katılmasına bağlamaktaydı. Bunun için uydurma kahramanlar ve menkıbelerle Ermeni halkın bağımsızlık fikirlerinin canlanmasını amaçladılar. İhtilal programı dahilinde harekete geçen komitacıların eylemleri içerisinde, İslam ahalisinin evlerine ve cami kapılarına haç işaretleri çizmek, sokaklara tehditkar ilanlar asmak, kasabalarda ve yollarda görülen Müslüman halka saldırılarda bulunmak eylemleri içerisinde (Özcan, 2007a: 24). Mekteplerde ve tiyatrolarda Türk yönetimine karşı piyesler oynatılarak Türk düşmanlığı yaratıldı. Ayrıca Ermeni mekteplerine Ermenistan haritaları asıldı. Komita gazeteleri en küçük köylere kadar ulaştırılarak uydurma haberlerle, Ermeni halkı kışkırtılmaya çalışıldı. Büyük merkezlerde silah mağazaları açılarak Ermeni halkı ucuz fiyatla temin edilmesi sağlandı. (Cengiz, 1983: 72–76).

Komitanın terörizm yoluyla, bir başka ifadeyle komitacılık-çetecilik yaparak harekete geçirmeye çalışması, Osmanlı topraklarında bazı isyanları ortaya çıkardı. Bu isyanlar içerisinde önemli olan Kumkapı Gösterisi (1890), Merzifon Kayseri ve Yozgat İsyanları (1892–1893), Birinci Sason Olayları (1895), Bab-ı Ali Gösterileri (1895) ve Zeytun İsyanları (1895) Hınçak Komitası'nın belli başlı eylemleridir. Yapılan bu eylemlerle yukarıda belirttiğimiz, Ermeni patriğinin İngiliz sefirine verilen cevapta olduğu gibi, amaç Avrupa devletlerinin ilgisini çekerek Avrupalı devletlerin Osmanlı hükümetine müdahil olmasını istemektir. (Tunaya, 1989: 568).

4.10.3.1.Kumkapı Gösterileri (1890)

Hınçak Komitası ilk gövde gösterisini İstanbul'da 15 Temmuz 1890 Pazar günü, Kumkapı gösterisini organize etti. Gösterinin amacı, hor görülen Ermenileri uyandırmak ve sözde, Ermenilerin ızdırabını Bab-ı Ali'ye ulaştırmaya çalışmaktır. (Gürün, 1983: 186).

Haç kutlaması için yapılan ayin sırasında Hınçak Komitası üyelerinden Harutyun Cangülyan, padişaha hitaben Ermeni ıslahatının yapılmasını isteyen bir protesto okudu. Patriğin kendilerini layık ile temsil etmediğini, halkı koyun gibi kesilirken hiçbir şey yapmadığı suçlamasında bulundu. Bildirinin okunmasıyla başlayan Kumkapı gösterisi, Horen Aşıkyan'ın gösterici grup tarafından padişahla görüşmek üzere zorla Yıldız Sarayı'na doğru yola çıkarılmasıyla başladı. Yolda askerler tarafından durdurulan Cangülyan, askerlere ateş açması ile başlayan çatışmada İki Ermeni ve iki Türk askeri hayatını kaybetti. Her iki taraftan da sekiz on kişi ağır yaralandı. Eylemin elebaşı Cangülyan idam edilmiş ve diğer anarşistler ağır hapis cezaları almışlardı. Ancak padişah idamı müebbet hapis cezasına çevirdi. Hükümet merkezinde gerçekleşen bu olay, güvenliğin en yoğun olması gereken yerde bile olay çıkarılabileceğini ortaya koydu. Bu durum sonraki eylemlere kapı aralamasına sebep oldu. (Uras, 1987: 431).

Kumkapı gösterileri için değerlendirmede bulunan Fransız Debats ve Figaro gazeteleri, Kumkapı hadisesinin önceden planlandığını, ahaliyi isyana teşvik eden belgelerin Londra'daki Ermeni ihtilal komitası tarafından gönderildiğini belirtmektedir. (OBE, 2008: 54). Ermenilerin Kumkapı ayaklanmalarının temel sebeplerini Cangülyan şu şekilde açıklamaktadır: Erzurum olaylarının sonuç vermemesi ve şikâyet edildiği halde hakkında, suçsuz görüldüğü için cezalandırılmayan Mutkili Musa Bey meselesine misilleme yapmaktır. Ayrıca şunları da belirten Cangülyan, Osmanlı topraklarında bulunan elçilerin gözü önünde, Avrupa'nın dikkatini çekerek Osmanlı hükümetinin

Ermeniler üzerinde daha ihtiyatlı bir siyaset gütmesini sağlamak olduğunu belirtti. (Ural, 1998: 210).

4.10.3.2. Merzifon, Kayseri, Yozgat İsyanı (1892–1893)

1892 yılından itibaren yurt dışında, Ermenileri isyana teşvik eden çeşitli bildiriler ve yayınların dağıtılması için bir teşkilat oluşturuldu. Bu amaçla Samsun limanına yakın olması sebebiyle Merzifon merkez seçildi. Kayseri, Yozgat, Çorum ve diğer bazı yerlerde de komitaların şubeleri geliştirildi. Bütün bu yerlerde cami kapılarına ilanlar asılarak her tarafa Hınçak armalı bildiriler dağıtıldı. Böylece bu bölgelerde yaşayan Ermeni vatandaşlarının isyan hazırlığında bulunmaları sağlandı. (Gürün, 1983: 190).

Hınçak faaliyetini yöneten merkez Merzifon'du. Burası küçük Ermenistan ihtilal komitası merkezi adını taşıyordu. Komitanın reisi, Merzifon Amerikan kolejinde öğretmenlik yapan Karabet Tomayan'dı. Komita sekreteri de yine aynı okulda öğretmenlik yapan Ohannes Kayayan'dı. Adı geçen her iki üye de Protestan Ermeni idi. Amaçları, Protestan ve Katolik Ermenileri bir çatı altında toplamaktı. Tomayan, Baron Meleh sahte ismiyle, Ohannes Kayayan da Vahram sahte ismiyle haberleşiyorlardı. (Ural, 1998: 120).

1892 yılında Merzifon'da büyük bir komita meclisi toplanarak bazı kararlar alındı. Bu kararlarda, beylik silah sağlanması, isyancıların Gürcü elbisesi ve başlığı giymeleri, komita mensuplarının silah cephanelerini kendilerinin satın almaları, komitaların düzenli bölüklere bölünmesi, komitaya girişte ödenen para ve aylık aidatla yoksul olanlara silah temin olunması, Hınçak gazetesine abone sağlanması gibi kararlar alındı. Tomayan'ın Merzifon'da bir hastane yaptırmasının altında yatan gerçek, komita için para toplamak amacıyla İsviçreli karısını Fransa ve İngiltere'ye göndererek dört buçuk yıl boyunca Hınçak komitası adına 3000 İngiliz lirası yardım toplatmaktı. (Uras, 1987: 465).

Komitanın faaliyetleri sürerken Atina Hınçak Komitası, Merzifon çevresinde Ermeniler arasında fesat faaliyetlerinde bulunmak üzere, Galata, Beyoğlu ve Çorlu Ermeni okullarının eski öğretmeni olan Andon Rişduni'yi Kayseri'ye gönderdi. İstanbullu olan bu kişi Ermeni okullarında öğretmenlik, bir süre de tiyatro oyunculuğu yapmıştı. Daha sonra gazete çıkardıktan sonra İskenderiye'ye giderek orada iki sayı Ermenice gazete çıkardıktan sonra, yoksul bir şekilde İstanbul'a döndü. Faaliyetlerinin Osmanlı hükümetince fark edildiğini anlayınca İstanbul'dan Atina'ya kaçtı. Hınçak Komitası'nın emriyle oradan Rus Leon Parseh ile birlikte Adana Ermenileri arasında fesat çıkarmakla görevlendirildi. Daha sonra bu iki komitacı, Kıbrıs'a gelerek oradan temin ettikleri pasaportlarıyla Mersin'e çıktılar. Rişduni bir süre sonra Kayseri Everek'e geldi, burada bulunan kiliselerde konferanslar verdi. Daha sonra faaliyet merkezi olarak seçtiği Derevenk Manastırına geçti. Burada rahip Daniel aracılığıyla tahriksel faaliyetlere geçti. Hamparsum Boyacıyan'ın kardeşi Jirayr ile birleşerek Merzifon örgütünün ilanlarını ve bildirilerini halka ulaştırmaya çalışarak isyan hazırlığı yapıldı. (Uras, 1987: 466).

Düzenli bir plan dahilinde harekete geçen Hınçaklı komitacılar, kendilerine Bulgar komitacıları örnek almıştı. Bulundukları bölgelerde birçok adam öldürme ve soygun olaylarına katıldılar. Komitalar bir Rus Ermenisi olan Leon Şemoyan'ın önderliğinde ilk ayaklanmayı gerçekleştirecekti. İsyancı komitacıların taktiksel ve propaganda merkezi olarak Amerikan kolejini seçmişlerdi. Aynı zamanda Ermeni ihtilalci birliğinin yürütme kurulunu oluşturan Tomayan, Kayayan ve Açıkbaşyan

aldıkları kararları Değirmendere'ye bildiriyordu. Bu kararları Leon Şemoyan da uygulamaya koyuyordu. (Tuzcu, 1993: 815).

Ayaklanma 1893 yılın Ocak ayında başlayacaktı. Merzifon, Amasya, Sivas, Yozgat, Kayseri ve Çorum'da çeteciler, meydan ve caddelerde toplandı. Meydan duvarlarına asılan ilan ve pankartlarla ihtilal, Ermeni halka duyurulacak ve büyük şiddetle Türklere karşı saldırıya geçilecekti. (Özcan, 2007b: 525–526). Ayrıca Ankara, Kayseri, ve Yozgat bölgesine özellikle İzmir'den olmak üzere komitacılar tarafından silah ve cephane sokulduğu tespit edilmiştir. Bu konuda Aydın ve Trabzon vilayetlerine uyarıcı bilgiler verildi. (OBE, 2008: 61). İsyandan haberdar olan Osmanlı hükümeti, Beyannameleri duvara asmakla görevlendirilenlerden otuz kişi işbaşında beyannameleriyle beraber polis ve jandarma vasıtasıyla tutuklanarak hapsedildi. (Ural, 1998: 124). II. Abdülhamit, ilan asma sebebiyle çeşitli vilayetlerde tutuklanan Ermeniler için Nisan 1893 başında bir genel af ilan ederek tutuklananlar serbest bırakıldı. Ancak, öldürme suçundan ve diğer adi suçlardan tutuklananlar bu affa dahil edilmedi. Bu çetecilerin mahkemesi Ankara'da görüldü. Mahkeme kararıyla beş kişi idama çarptırıldı; diğerleri de çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. (Gürün, 1983: 191).

4.10.3.3. Birinci Sason İsyanı (1894)

Komitaların Van'dan sonra en çok önem verdiği bölge, Muş, Batman ve Bitlis bölgesiydi. Bu bölgeler, her mevsim işlek olması ve silah gibi teçhizatların naklinde önemli bir konuma sahipti. Merkezi idareden uzak olması, bu bölgede komitacıların rahat hareket etmesini sağlamakla beraber isyan hareketliliği açısından komitacılar için önemli bir bölge olmuştur. Teşkilat tertibini bu bölgede oluşturarak yetkin adamlarını bu bölgede görevlendirdiler. Bu bölgenin Ermeni isyanlarına elverişli olması sebebiyle en kanlı olaylar da burada görüldü. (Cengiz, 1983: 228).

Sason'da yapılacak ihtilal planı 1894'te düzenlendi. Hükümet taraftarı patrik Aşıkyan'ın Ermenilerin Anadolu'daki durumlarını koruması için isyan hakkında hükümete bilgi vermek istedi. Aşıkyan'ın bu hareketini casusluk olarak addeden Hınçaklar, hareket alanını genişletmek ve daha rahat hareket edebilmek için patriki öldürmeye karar verdiler. Emellerine ulaşamayan Hınçaklar, Aşıkyan'ın yerine, komita programını kabul etmiş ve komita faaliyetlerinin destekleyicisi olan İzmirliyan'ı patrikliğe getirmişlerdi. (Cengiz, 1983: 39).

Bölge merkezine oldukça uzak, devlet otoritesin pek görülmediği dağlık bir yerleşim olan Sason'da, Mihran Damatyan'ın başlattığı isyan propagandası, daha sonra Hamparsum'un Boyacıyan'ın (takma adıyla Murat) çalışmaları ile en üst düzeye ulaştı. (Ethemoğlu, 1987: 28). Hamparsum ve arkadaşlarının amacı, İngiltere ve diğer devletlerin desteğiyle bağımsızlıklarını elde etmektir. Hamparsum ve arkadaşlarının faaliyetleri, Sason, Talori ve çevresinde isyanlar çıkarmak, namuslu Müslüman kadınlarına tecavüz etmek ve 18 yıldır devlete vergi vermedikleri belirtilmektedir. Ayrıca Ermeni köylerine resmi görevler için giden Türk asker ve memurlarına hakaret etmekle hadlerini aşmışlardır. (OBE, 2008: 79).

Sarp araziye sahip ve çevreleriyle hiçbir bağlantıya sahip olmayan Sason'da, Kürtler ve Ermeniler asırlarca dostane ilişkiler içindeydi. Ermeni komitacıları bu havalinin özel durumundan faydalanarak burayı ihtilal propagandası için güzel bir sığınak olarak benimsediler. Daha önce de belirtildiği gibi silahlı Ermeni çeteleriyle bölgedeki aşiretlere saldırılar düzenleniyordu. Amaçları, asayiş ihlal etmek ve ordunun müdahalesi geldiğinde Ermeniler katlediliyor çığırkanlığı yapmaktır. Boyacıyan, eğer Ermeniler isyan ederlerse Avrupalı devletlerin müstakil bir devlet için yardım etme sözü

verdiği söylentisini yayarak Talori, Muş, Kulp ve Silvan'dan katılımlarla üç bin Ermeni'yi ayaklandırdı. (Mayewski, 200: 32).

Hınçak üyelerinin Behran ve Zadyan aşiretlerine saldırıp sürülerini yağmalayarak başlattığı hareket, kısa zamanda bir Kürt katliamına dönüştü. İsyanları durdurmak amacıyla yetişen düzenli askeri birlikler, 23 Ağustos 1894 tarihinde isyanın elebaşısını tutuklayarak isyanı sona erdirdiler. Ermenilerin o zaman kadar gerçekleştirdikleri en büyük eylemi olan Sason isyanı, batıda çok büyük yankılar oluşturdu. Ermenilerin katliama maruz kaldıkları propagandasıyla desteklenen pek çok toplantılar düzenlendi. Olayı incelemek üzere İstanbul'daki yabancı devlet sefirlerinden biri komisyon oluşturuldu. (Uras, 1987: 472–475).

Sason için kurulan inceleme komisyonu, 4.1.1895 – 21.7.1895 tarihleri arasında gerçekleştirdiği 108 oturumda, 190 şahit dinleyerek tamamladığı çalışmasında Osmanlı hükümetinin olay mahalline asker sevk ederek müdahalesini haklı buldu. Bununla birlikte konsololar hükümetlerine gönderdikleri raporlarda 6–7 bin Ermeni'nin öldürülmüş olduğunu yazarken Müslüman kayıplarından hiç söz etmemeyi tercih etmişlerdir. (Eraslan, 2001: 88).

4.10.3.4.Bab-ı Ali Gösterisi (1895)

Ermeni hareketliliği açısından yoğun bir yıl olan 1895 yılındaki meydana gelen diğer bir hadise Bab-ı Ali gösterisidir. Bu gösteri, Ermeni tahriklerinin devlet merkezinde en üst seviyeye çıkardıklarının göstergesi oldu. Hınçak Komitesi'nin uzun süredir planladığı Bab-ı Ali gösterisi için üç kişilik bir heyet oluşturdu. Bu heyetin başına da Karo Sahokian'ı getirildi. (Nalbandian, 1963: 123). Patriklikte toplanarak Ermenilere yönelik ıslahat taleplerini hükümete iletmek üzere yürüyüş yapacaklarını ilan eden 350–400 kişilik bir toplulukla valiliğe gelmişlerdi. Hükümet konağına girmelerine izin vermeyen muhafız kıtasının komutanı üzerine ateş edilerek başlattıkları çatışma, sokak aralarında birkaç gün devam etti. Bu sırada Ermeni ve Müslüman çok sayıda vatandaşın yaralanması, şehirde güvenliği zaafa uğratabilecek boyutlara ulaşmasına neden oldu. (Hocaoğlu, 1976: 266–269).

İstanbul'daki yabancı temsilciliklerin derhal müdahale ettiği olayların sorumlularının cezalandırılmaması, devletin zaafını ortaya koydu. Ermeniler için de kötü bir emsal teşkil etmesine neden oldu. Aynı zamanda Müslümanların da kendi güvenlikleri açısından Osmanlı hükümetine güven duymamasına sebebiyet verdi.

Sözü edilen gösteri, komitalar ve patrikhane tarafından organize edildi. Kilikya Katagikosu Kirkor Aleciyan gösteriden önce Üsküdar'daki Surphaç Kilisesi'nde Hristiyanlıktan, Türk düşmanlığından bahsetmiş ve sözlerini “*yaşasın ihtilal, yaşasın Ermeniler*” diyerek bitirmişti. (Süslü, 1990: 38).

4.10.3.5.Zeytun (Süleymanlı) İsyanı (1895)

Zeytun, Maraş'ın kuzeybatısında, Ceyhan nehri ile Göksun çayı arasında 3014 m. yükseklikteki sarp ve ormanlık Berit Dağı'nın eteğinde, dar bir vadi içindeki Zeytun çayı üzerinde kurulmuş eski bir yerleşim merkezidir. Zeytun bölgesinin Ermeniler tarafından belirli tarih aralıklarında isyana maruz kalması, bahsettiğimiz sarp arazi ve Zeytun'un zor bir coğrafyada bulunmasından ileri gelmektedir. (Günay, 2007: 224).

Maraş nüfusu içerisinde yer alan Hristiyan unsurun genel nüfusa oranı %20 idi. Maraş'ın bu nüfus yapısından yararlanmak isteyen Halep İngiliz konsolos vekili, Ermenilerin isyan hareketlerine girişmeleri için faaliyetlerine başladı. Şehirde bulunan

Ermeni Katolik ve Protestan liderlerini gizlice isyana teşvik etti. Ayrıca Maraş'ta bir gösteri yürüyüşünün de yapılmasını isteyerek isyan çıkarma haberlerini şehirden kasabalara kadar yaydı. İsyanın etkili olması ve bulundukları bölgede huzursuzluk ve karışıklık çıkartılması için Zeytun'a din adamları gönderildi. İsyan hazırlığında olan Ermeniler, Maraş ve çevresinde faaliyet gösteren Amerikalı misyonerler ile Amerikan ve İngiliz konsolosları aracılığıyla yalan yanlış haberleri Avrupa'ya ulaştırıyordu. Avrupa'da yaşayan Ermeniler ise, Türk yönetimine tepkilerini ortaya koymak için Türklere karşı karalama kampanyasına girişti. (Eyicil, 2008: 138–142).

Ermenilerin bu hazırlık aşamasından sonra, propagandacılar vasıtasıyla Ermenilerin başlatmış olduğu isyanlar başlar başlamaz, İngiliz filosunun Mersin ve İskenderun limanlarına geleceğini yaydılar. 10 Ekim'de iki jandarmayı öldüren Ermeniler, 16 Ekim'de toplu bir şekilde isyan başlattı. Kasabanın telgraf tellerini keserek haberleşmeyi engelleyen yaklaşık 4000 Ermeni, hükümet konağı ve askeri kışlayı kuşattı. Burada kaymakamla birlikte 50 subay ve 600 askeri esir edip şehit ettiler. Asiler, hükümetin düzenli ordu birlikleri sevk etmesi üzerine İstanbul'daki sefaretlere müracaatla hareketin yarıda kesilmesini sağladılar. Altı devletin temsilcilerinin 1 Ocak 1896'da Zeytun'a gelerek asilerle görüşmesinden sonra, 28 Ocak'ta anlaşma sağlandı. (Uras, 1987: 496–497). Bu anlaşmayla ilgili dahiliye nezaretine gönderilen yazıda, ihtilalci Ermenilerin 15 Mart 1896'da Zeytun eşkiyasından Agasi ile dört arkadaşının Fransız vapuruna teslim edildiği, Mersin Fransız konsolosundan teminat alındığı, adı geçen gençlerin eşkalleri tarif edilerek istenilen yere vardığında yanlışlık olmaması için mahalli konsolosluga tebligatta bulunulduğuna ilişkin bilgi verilmektedir. (OBE, 2002: 55).

Barışı sağlayarak isyanı durdurmak isteyen yabancı elçilikler, anlaşma içeriğinde belirtilen hususlar ile Ermenilerin değil de yabancı devletlerin ağzından dikte ettirildiğini göstermektedir. Anlaşmada padişah, Zeytun'a Hristiyan kaymakam tayin edilmesini, Zeytun Ermenilerinin devlete ödediği vergi usulünü iptal edilmesini kabul etti. Bunların yanı sıra Zeytun'da görev yapacak askeri, mali ve mülki memurları yerli halktan atamayı, Zeytunlu Ermenilerin hayatları, malları, şerefleri ve din serbestliği, Avrupa devletlerinin teminatı altında olmasını kabul etti. Ayrıca Zeytun'da bulunan Hınçak Komitesi üyeleri dışarı çıkarken Bab-ı Ali genel af ilan edecekti. (Eyicil, 2008: 177). Sonuç itibarıyla asiler teslim olarak silahlarını bıraktı. Böylece geçici de olsa Zeytun'da sükun ortamı sağlandı.

4.11. Taşnak Komitesi'nin Kuruluşu (1890)

Taşnak Komitesi 1890 yılında Tiflis'te kuruldu. Ermenice bir gazete olan Truşak, komitasının düşüncelerini yansıttığı için ismini bu gazeteden almaktadır. Taşnak Komitesi'nin bir diğer adı da Truşak'tır. Taşnak kelimesinin Ermenice karşılığı Taşnaksutyundur. Bunun da kelime manası, federasyon anlamını karşılamaktadır. Komitanın asıl ismi Ermeni İhtilal Cemiyetleri birliğidir. (Hocaoğlu, 1976, 163). Ermeni komitaları içinde en uzun ömürlüsü ve en önemlisi olmakla beraber, Ermenilerin mukadderatını en çok etkilemiş bir parti özelliğine sahiptir. (Türközü, 1983: 68).

Liberal İngilizler, Marksist Hınçak Komitesi'nin kurulmasına destek verirken; Rusya da Marksist ve sosyal demokrat Ermeniler, Hınçak'ı da içine alacak şekilde Taşnak Partisi'ni oluşturmak istediler. Bu parti küçük Naradnik, Mşaşaganile Hınçak içerisindeki Marksist öğrenci ve aydın çevrelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktı.

Kurucuları arasında yer alan Kristopher Mikaelyan ve arkadaşları Zorian (Rüstem) ve Sivon Zevorian'dır. (Nalbandian, 1963: 151).

Taşnak Komitesi kendilerini Marksist, sosyalist-demokrat, sosyalist-ihtilalci, Adem-i merkeziyetçi olarak tanımlamasına rağmen tam bir terör örgütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Parti bayrağı olarak kalem, kürek ve hançerin temsil ettiği bir amblem kullanılmaktadır. Kalem aydınları temsil ederken; kürek işçileri, hançer ise savaşçıları ve fedaileri simgeliyordu. Hınçaklar gibi Taşnak örgütünün de asıl amaçları, Tiflis'teki Ermenistan, Van'daki Armenakan ve Hınçak Ermeni komitelerini birleştirmektir. Osmanlı devleti toprakları içlerine çeteler sokup Ermenileri silahlandırmak, isyanlar çıkararak Ermenistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla olup bu amaçlarına ulaşmak için ne pahasına olursa olsun kanlı eylemlerini sürdürmektir. İnsan ve silah sevki için ulaşım şebekelerini kurmak, hükümete ait binaları basmak ve tahrip etmektir amaçları arasındaydı. Bu ve buna benzer eylemlerle Avrupa devletlerinin dikkatini Ermeni meselesine çekerek önce muhtar bir Ermenistan, daha sonra da bağımsız Ermenistan kurma hedefindedir. (Uras, 1987: 443).

4.11.1. Taşnak Komitesi'nin Bildirileri

1890 yılında kurulduktan hemen sonra bildiriler yayınlayıp teşkilatlanmaya hız veren Taşnaklar, 1892 yılında Ruslardan aldıkları parti programlarını aynen yayınladı. Program sınıf ve sosyalizm esaslarını kapsıyordu. Bu Rus örgütünün programı daha çok Rus köylü halkı içindi ve demokratik amaçlara dayanıyordu. Ancak bu süre zarfında yayınladıkları üç bildiri önemli olup Taşnak Komitesi'nin takip edeceği siyasi programı hakkında bize fikir vermektedir. (Uras, 1987: 444).

Taşnak Komitesi'nin kuruluşundan hemen sonra yayınlanan birinci bildiri, Ermeni toplumunu ve ihtilal güçlerini birleştirmeye davet etti. Türk Ermenistan'ının siyasi ve ekonomik hürriyetini sağlamak için kuruldu. Ermeni halkın hükümete karşı başlatmış olduğu savaşa girecek ve vatanının hürriyeti için kanının son damlasını akıtmayı görev edinmişti. Milliyetçilik duygularının oldukça belirgin bir şekilde belirtildiği bu bildiri, ruhani zümrenin de destekleri talep ediliyordu. (Uras, 1987: 444).

Kuruluşundan bir yıl sonra bazı olumsuzlukların su yüzüne çıkması ve Hınçak'ın birlikten ayrılmasının yanında sosyalist olmayan üyelerin de yeni bir komite etrafında toplanması üzerine 1891'de ikinci bildiri hazırladı. Bu bildiri, Ermenilerin aynı duyguyla aynı ruh hali ile dolu olarak Ermenilerin birleşir ve savaşa hazır bulunurlarsa başarılı olabileceklerini savunuyordu. Bu birleşimin olmaması, zayıf Ermenilere umutsuzluk hali yaratacağı endişesi dile getirilmektedir. (Uras, 1987: 445).

Üçüncü bildiri de diğer iki bildiri gibi ihtilalci yapıların birleşiminden ve hürriyetlerini kazanabilmek için yapılacaklardan bahsetmektedir. Hürriyetin kazanılabilmesi için ve sözde, Osmanlı toprakları içinde her türlü zulüm ve haksızlığa uğramakta bulunan Osmanlı Ermenilerine genel isyan işaretlerini vererek Ermeni kardeşlerinin kurtarılması esas alındı. (Uras, 1987: 445). Bu bildiriler Taşnak Komitesi'nin Türk düşmanlığı, silahlı mücadele, Avrupa desteğini sağlama gibi hususlarda, Hınçak Taşnak arasında fazla farkın olmadığını ortaya koymaktadır. Hınçak ve Taşnak Komitelerinin amaçları da Osmanlı Ermenilerinin savunulması ve korunmasında aynı fikre sahip iki komitedir. Bu gruplar aynı zamanda Ermeni devrimini Avrupa diplomasisini harekete geçirmek ve dış müdahalenin Osmanlı Devleti'ne müdahil olması amacıyla hareket edilerek Türklerden arındırılmış altı doğu vilayetinde sosyalist bir Ermenistan kurulacaktı. Ermeni halkına kazandırılmak istenen

milli bir bilinç ve siyasal irade kazandırarak demokratik ve uygar bir toplumun yaratılmasına gayret etmek olarak belirlediler. (Minassian, 1992: 20).

4.11.2. Taşnak Komitesi'nin Eylemleri

Taşnak Komitesi'nin bildirilerinde de belirtildiği gibi, komitanın Osmanlı Devleti ile yapacakları mücadelenin amacı ve metotları belirlenmişti. Bu bildirilere göre Ermeni halkının isyan tezini benimsedi. Ancak isyandan önce teşkilatlanmak, silahlanmak ve propaganda faaliyetlerine girişmek komitanın en önemli stratejisini oluşturmaktadır. Ayrıca, köylülere silah kullanmasını öğretmek, çete reisleri yetiştirmek Kürtleri de yanlarına alarak genel isyanlar çıkarmak ve Ermeni halkını isyana hazırlamak diğer hedeflerini oluşturuyordu. (Uras, 1987: 447). Bu hedeflerine ulaşmak için Taşnak Komitesi, Van'da Aşhadank ve Vandosb, Erzurum'da Haraç, İstanbul'da Azadamard adlı gazetelerle Ermenileri asılsız haberlerle kışkırtmaya çalıştılar. Özellikle Azadamard gazetesi, dünyanın birçok yerinde yaşayan Ermenilere ulaştırılarak olayları kendi lehlerine yorumlamışlardır. (Cengiz, 1983: 230). Amaçları, Türklerden arındırılmış altı doğu ilinde sosyalist Ermenistan'ı kurmaktır. Bu maksatlarla eyleme başlayan komitanın sloganı manidardır: *“Türk'ü Kürd'ü nerede ve hangi şartlar altında görürsen öldür. Gericileri, sözünden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainleri öldür. İntikam al.* (Uras, 1987: 447). Sözüyle bahsedeceğimiz isyanlar konusunda, Ermenilerin bu maksatlarını gerçekleştirdiklerini göreceğiz. Taşnak Komitesi'nin ilk hedefi, içerde isyan çıkarmak, bu isyanların sonucunda Bulgaristan ve Lübnan gibi bağımsız bir statüye kavuşmaktır. Böylece bir terör teşkilatı olarak faaliyete geçen Taşnaklar, Van isyanı (1896), Osmanlı Bankası Baskını (1896), II. Sason İsyanı (1897), Yıldız Suikastı (1905), Adana İsyanı (1909) gibi isyanlar, Taşnak Komitesi'nin belli başlı isyanları arasındadır.

4.11.2.1. Van İsyanı (1896)

Van bölgesinde Ermeni isyan hareketliliğinin diğer bölgelere kıyasla daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, Ermenilerin bu bölgelerde diğer bölgelere göre yoğunlukta olmasıdır. Ancak Ermeniler, Van ve Bitlis bölgesinde Ermeni nüfusunun Müslüman halka göre çoğunlukta olduğunu belirtirler. Halbuki Müslümanlar bu bölgenin %80'ini oluşturmaktaydı. Bunun kanıtı olarak bu yıllarda gerçekleşen mebus seçimi dolayısıyla, vilayetin derhal bir nüfus sayımı yapmak istemesine, komitacılar tarafından karşı çıkılması da bunu göstermektedir. (Cengiz, 1983: 255).

Van bölgesinde, Taşnakların haricinde Hınçak ve diğer Ermeni cemiyetlerinin hemen hepsinin Van'da teşkilatları vardı. Bir sene öncesinden hazırlanan isyan, 1 Haziran 1896'da patlak verdi. Rus Konsolosu General Mayewski bu isyan için şunları söylemiştir: *“Avrupa'nın dikkatini çekmek için başlayan bu bereketten evvel komitacılar bazı Ermenilere karşı da tecavüzde bulunmuş, ruhani reis Bogos kiliseye giderken öldürülmüştür. İhtilalciler hakkında hiçbir zaman takibat yapılmadığından, bunların cüretleri artmış, Müslümanların da sabrı tükenmiştir”* demektedir. (Kocaş, 1990: 179).

Van'daki teşkilatları ile halkı Müslümanlara karşı kışkırtıp silahlandıran Taşnaklar, Osmanlı askeri devriyelerine saldırmasıyla eylemi başlattı. Yaklaşık altı yüz kişilik grup arasında yabancı devlet vatandaşları da bulunmaktaydı. Komitacıların kullanmış oldukları silahlarının Rus malı olması da dikkat çekmektedir. Önemli sayıda

insanı katletmelerine rağmen Osmanlı Devleti, yine konsolosların arabuluculuk etmesini isteyerek, silahları ile teslim olurlarsa Van kalesinde muhafaza edileceklerini bildirdi. Yine de işbirliği içinde oldukları İngiliz, Fransız konsoloslarının teminatlarına inanmayan isyancı çeteciler, gece karanlığında şehir dışına kaçmayı tercih ettiler. Kaçanların bir kısmını, takibe çıkan jandarmalar tarafından öldürüldüğü bilinmektedir. (Uras, 1987: 499–500).

4.11.2.2. Osmanlı Bankası Baskını (1896)

1890'lı yılların en önemli eylemlerinden birisidir. Taşnak, Hınçak Şant ve Kurban adlı komitalar birleşerek bu eylemi planladı. Taşnakların silah, dinamit ve bombalarla yüklü Türk tabiiyetindeki Ermenileri, yabancı üç çete reisi ile eylem gerçekleştirilmek istendi. Bu eylemde komitalar, baskını gerçekleştirebilmek için izlediği politika şu şekilde planlandı. Komita üyeleri, İstanbul'un çeşitli bölgelerine kiracı olarak konumlanarak halka bomba yağdırılacaktı. Planın en önemli kısmını ise, Osmanlı Bankası'nın zaptı ve daha sonra dinamitle havaya uçurulması teşkil ediyordu.

Planlar dahilinde harekete geçen komitalar, bankayı basıp çalışanları rehin alarak Ermenistan ile ilgili taleplerini batılı devletlere iletiler. Diğer taraftan bomba ve silahlarla banka önündeki emniyet görevlileri yanında sivil halktan insanları da öldürmeleri şehirde karışıklık yarattı. Müslüman halkın da sopa ve bıçaklarla çevredeki Ermenilere saldırmaları sonucu olaylar yayılmaya başladı. Komitacılara yardım eden Osmanlı Bankası genel müdürü Sir Edgar Vincent vasıtasıyla eylemde yer alan komitacıların herhangi bir cezaya maruz kalmadan Marsilya'ya gönderildi. (Uras, 1987: 507–508).

Osmanlı hükümetinin Zeytun, Van ve Osmanlı Bankası olayında inisiyatifi tamamen kaybetmiş olması, devreye batılı devletlerin konsoloslarının girmesine neden oldu. Bu olaylarda her türlü cinayeti işlemelerine karşın hiçbir cezai yaptırım yapılmaması, Ermeni komitacıların cesaretlenmelerine neden oldu. Ermeni komitacıların hiçbir yargılamaya tabi tutulmaması Müslüman halkın devlete olan güveninde de büyük zafiyet oluşturdu. (Eraslan, 2001: 91).

4.11.2.3.II. Sason İsyanı (1897)

Ermeni komitaları, Taşnakların İstanbul'daki Osmanlı Bankası baskını ile Van'daki 1896 ayaklanmalarından başarı sağlayamamıştı. Bunun üzerine Sason ve Taluri bölgesini yeniden seçerek ikinci bir ihtilal denemesine kalkıştılar. Bu bölgede yapılacak hareket için Ermeniler yaklaşık iki yıldır hazırlık yapıyordu. Taşnak çeteleri Osmanlı sınırlarına genel itibarıyla İran sınırı üzerinden silah sevkıyatı yapıyordu. Sevkıyatın İran üzerinden yapmasının nedeni en uygun en güvenilir yol olan Hanasor bölgesinden geçmesiydi. (Ural, 1998: 247).

Ermenilerin bahsedilen Hanasor yolu üzerinde engelleri bulunmaktaydı. Yollarının üstünde olan Mazrik aşireti, onları tedirgin ediyordu. Bu aşireti ortadan kaldırmak üzere Temmuz 1897'de iki yüz elli kişilik bir çete ile aşiretin Hanasor'daki çadırlarına saldırı düzenlendi. Ancak bu saldırıda başarılı olamayıp kaçmak zorunda kaldılar. (Gürün, 1983: 216). Komitacılar buradaki başarısızlığını gidermek için yönlerini Sason ve Muş'a kaydırıldı. 1898–1899 senelerinde bu bölgelerde Serop çetesi nam almıştı. Serop, Nemrut Dağı'nın yamacında bulunan Sukurat köyünde doğmuş olup bölgeye hâkim birisidir. Bu Ermeni, özellikle milliyet davasıyla isyan eden bir çete reisidir. Türkler bunu Serop Paşa olarak adlandırmış. Serop, bütün komitaların

haricinde, onlardan bağımsız hareketle komitalarla hiçbir temas gerçekleştirilmemiş bir çete reisiydi. Tek amacı sözde Ermeni meselesinde yağmakarlık eden Kürt ve Türklerden intikam almaktı. (Mayewski, 2001: 76).

Diğer yandan Avrupa ise, Osmanlı Devleti'nin başına Makedonya ve Girit meselelerini çıkartan İngiltere, Rusya, Fransa artık eskisi gibi Ermenilerle ilgilenemiyordu. Avrupa, Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını, Makedonya ve Yunan meseleleri üzerine kaydırmıştı. 1897 Türk-Yunan savaşında Osmanlı ordusu, Yunan ordusunu birkaç gün içinde bozguna uğratışı Avrupa'yı şaşırtmıştı. Avrupa Atina'ya girmek üzere olan Türk ordusunu durdurma çabasına düşmüştü. İsyanlarda başarılı hamlelerde bulunamayan Ermenilere, ilaveten de Avrupa'nın yardım edememesi Ermenilerin başarısız olmasını sağladı. (Hocaoğlu, 1976: 377).

Avrupa'dan beklenen yardımın gelmeyişi ve Taşnakların başarısız girişimlerinden sonra, Sason ve Muş bölgesine çete hareketlerini yönetmek üzere Antranik Paşa görevlendirildi. Muş civarında faaliyetini sürdüren Antranik, Halil Beşer'in de failidir. (Mayewski, 2001: 82). Bu nedenle hapse atılmış; ancak komita üyelerince hapisten kaçırılarak Batum'a kaçmıştı. Bu kişi, I. Dünya Savaşı'nda çetecilik faaliyetlerinde bulunacaktır. Bu arada Osmanlı hükümeti Sason'da oluşan kargaşayı düzene sokmak için Talori ve Şenik tepelerine kışla yapmaya karar verdi. (Gürün, 1983: 216). Çünkü Muş-Bitlis havalisinde Ermeniler, ayaklanmaya yönelik bir halde bulunmaktaydı. Komita mensupları, hükümet memurlarını tehdit etme, kovma, ev yakma, adam öldürme, Müslüman ahalinin eşya ve hayvanlarını zapt etme, Ermeni halkı kendilerine katılmaya zorlama ve silahlandırma gibi faaliyetlerde olması bu bölgede birkaç tabur asker bulundurma zorunluluğunu gerekli kılıyordu. Ayrıca, Sason'un idari yapısı ile öşür ve vergi tahsilatı hususunda düzenlemeye gidilmesi gibi önlemlerin alınması da söz konusu olmuştur. (OBE, 2009: 113). Aynı zamanda hükümet, asileri yakalamak için Müslüman ahalinin müdahalede bulunmasını istemedi. Görüldüğü üzere Osmanlı hükümeti, kabahatsiz Ermeni köylüsünü himayede, kendini mecbur görmüştü. Ermenilerin bu bölgede yoğun olması, komitacıların kolaylıkla saklanmasını sağlıyordu. Bu nedenle bu bölgeye, bir askeri birliğin bulunabilmesi için kışlanın gerekliliği üzerinde duruldu. (Mayewski, 2001: 81).

Asiler ile gerçekleşen asıl isyan, 1903 yılının sonlarından itibaren bölgede her tarafa yayılmaya başladı. 13 Nisan 1904'te asiler üzerine asker gönderildi. Asiler fazla tutunamadı; ancak Antranik ve çetesi ile mücadeleler, 1903 Ağustos'a kadar sürdü. Sonunda Antranik çareyi Kafkasya'ya kaçmakta buldu. Farklı zamanlarda yapılan isyanların bilançosu, 932 kişinin şehit olmasına ve 1132 Türk'ün yaralanmasıyla sonuçlandı. Ermenilerden ise 19 kişi öldü. (Gürün, 1983: 217).

4.11.2.4.Yıldız Suikastı (1905)

1904'te Sofya'da toplanan Taşnaksutyun kongresinde, İstanbul ve İzmir'de faaliyete geçme kararı alınmıştı. Bu kongrede İzmir'de birçok resmi ve hususi binanın ve bankaların tahribi planlandı. İstanbul'da ise ihtilalci topluluklar, planlarını gerçekleştirmek için hazırlıklarını sürdürüyordu. İlk etapta padişaha silahla suikast teşebbüsü, II. Abdülhamit'in Çırağan Sarayı'na normal yoldan değil de sarayın bahçesinden gitmesinden dolayı başarıya ulaşamamıştı. (Kocaş, 1990: 182).

Taşnaklar, Sofya kongresinden sonra alınan karar doğrultusunda, başarısız girişimlerinden sonra da faaliyetlerini devam ettirme kararı aldı. Komitacılar, önceleri bomba atarak suikastı gerçekleştirmek istiyorlardı. Ancak bu yolla başarılı olamayacaklarını düşünen komitacılar, bunun yerine 80–100 kg kadar bir patlayıcı

yerleştirebilecek bir araba kullanmayı kararlaştırdılar. Bu maksatla Viyana’da bir araba fabrikasına Köse Aristidi adlı şahıs aracılığıyla şık bir fayton sipariş ettiler. İstanbul’a gönderilen fayton, Mateos ve Mihal adlı kişilerin yardımıyla gümrükten girdi. (Hocaoğlu, 1976: 398).

Ermeni suikastçılar, 21 Temmuz 1905 Cuma günü, fayton içine 80 kiloluk bombayı yerleştirerek Yıldız Cami’ne geldiler. Namaz bitince saatli bombayı harekete geçirdiler. Muthiş bir patlama ile caminin önünde, dördü gazeteci üçü asker olmak üzere toplam yirmi altı kişi öldü ve elli sekiz kişi de yaralandı. Ancak asıl hedef Sultan II. Abdülhamit’ti. Şeyhülislam Cemalettin Efendi ile ayaküstü sohbet etmesinden dolayı ölümünden kurtulmuştu. (Şimşir, 2000: 44).

II. Abdülhamit, suikastı gerçekleştiren teröristlerin izlenip yakalanmaları için Aydın valisi (İzmir) Kamil Paşa’yı Hususi Komisyon’un reisi olarak görevlendirdi. Kamil Paşa’nın yanı sıra yaverlerinden Tuğgeneral Sait Paşa, Aydın vilayeti adliye müfettişi Galip Bey, Aydın vilayeti Jandarma kumandanı Hayrettin Bey, Aydın vilayeti polis müdürü Mazhar Bey, Aydın İstinaf ceza mahkemesi reisi Şevki Efendi tahkikat için görevlendirildi. (Mutluçağ, 1986: 173–185). Tahkikat sonucunda Kristapor Mikaelyan, Vramşabuh Kendiryan, Belçikalı Erdar Joris ve karısı, Silvio Risçi, Alman Liparips, Ardaş Haçık, Kaptanyan, Hamparsum Ağacanyan adlı kişiler tarafından planlandığı ortaya çıktı. Olay mahallinde bulunan bir lastik parçası sayesinde suikastçıların tespiti mümkün olmuştu. Ele geçirilen Erdar Joris’in verdiği ifadelerle olaya karışan kırk kişi de yakalandı. (Kocaş, 1990: 183).

Yıldız suikastı sonrasında yapılan tahkikatta, ihtilalci komita heyetinin İstanbul, İskenderiye, İsviçre ve Filibe’de tesis edilen komita liderlerinin İzmir’e gelerek hain planlarını gerçekleştirmeğe çalıştıkları belirtilmektedir. Bu amaçla komita liderleri, suikast planlarını gerçekleştirecek militan sağlama ve onları yetiştirme, suikast için gerekli olan patlayıcıları temin etme gibi görevleri üstlenmiştir. Komitacılar, fesat planlarını gerçekleştirebilmek için Cenevre ve Filibe’den gönderilen yüklü miktarda paralarla, hem komita planlarını yürüttüler hem de komita mensuplarının geçimini sağlayacak iş alanı oluşturdular. Açmış oldukları iş yerleri, yabancı büroların ve Osmanlı devlet kurumlarının yakınında olmasına dikkat edilerek ses getirecek eylemlerde bulundukları belirtilmektedir. (Mutluçağ, 1986: 128-129).

4.11.2.5. Adana İsyanı (1909)

1897’den 1914’e kadar geçen yıllar, Osmanlı Devleti’nin en felaketli dönemleridir. Osmanlı Devleti, bu dönemde büyük devletlerin müdahalesi sonucu Yunan savaşından eli boş çıkmış ve Girit’in muhtariyetini tanımıştı. Bunlara ilaveten 1901 yılında Fransa, Midilli’ye asker çıkararak Osmanlı için büyük tehlike oluşturdu. 1902’de Makedonya isyanı ortaya çıkması üzerine de İttihat Terakki Cemiyeti’nin bu gidişi durdurabilmek için harekete geçti. İttihat Terakki Cemiyeti’nin bu girişimi, 24 Temmuz 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile sonuçlandı. Daha sonra 5 Ekim 1908’de Avusturya, Bosna Hersek’i işgal etmiş, aynı gün Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve 6 Ekim’de de Yunanistan, Girit’i ilhak ederek topraklarına katmıştı. (Gürün, 1983: 225–226).

Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu buhranlı dönemlerden yararlanmak isteyen Ermeniler, sözde Rupinyan krallığının hüküm sürdüğü Kilikya’yı diriltmek gayesindeydi. Ermeniliğin bir bölümünü bu bölgede toplayarak küçük Ermenistan’ı kurarak kutsal gayelerini ve milli amaçlarını yerine getireceklerine inanıyorlardı. Bu amaçla Ermeniler, Adana çevresi, Maraş, Haçin, Kozan gibi bölgelerde Ermeni

nüfusunu çoğaltmaya çalıştı. Böylece Kilikya bölgesinde Ermeniler, kuvvetli bir unsur haline gelecekti. Bu bölgenin sahile yakın olması ve Bağdat demir yolu üzerinde bulunması, yabancı devletlerin müdahalesini kolaylaştıracaktı. Böylece Zeytun isyanında olduğu gibi tertipli bir isyan çıkartmak ve milli gayelerine ulaşmak kolay görünüyordu. Bu sebeplerden ötürü komitaların en kuvvetli faaliyetleri bu bölge üzerine yayıldı. (Uras, 1987: 550).

Osmanlı Devleti'nin buhranlı durumundan faydalanmak isteyen Ermeniler, Ermeni halk üzerinde büyük etkiye sahip Epikopos Muşeg'in etrafında toplandı. Maraş, Zeytun, Van, Harput, Diyarbakır ve Bitlis'ten çok sayıda Ermeni getirilerek boş araziler işgal ettirildi. Bunlar sıkışık bir şekilde kasabalardaki Ermenilerin evlerin yerleştirildi. Ermeni evlerine nüfusa kaydettirilmeden beş altı aile yerleştirildiğini, böylece Ermeni nüfusunun yüzde kırk elli arttığı söylenmektedir. (Ural, 1998: 304). Episkopos Muşeg Adana bölgelerinde dolaşarak Ermeni halkına az yemelerini, her şeylerini satarak silah almalarını ve ancak silah sayesinde bağımsızlığa erişebileceklerini yineliyordu. El altından özel vasıtalarla Kıbrıs'tan ve Beyrut'tan silahlar getiriliyordu. Avrupalı hükümetlerin resmi kayıtlarına göre, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mersin, İskenderun gümrüklerinden Adana'ya giren silahların 12.840 sayısını bulduğu belirtilmektedir. (Uras, 1987: 552).

Tedarik edilen paralar ve silahlar vasıtasıyla Ermeniler, mahalle aralarında ve köylerde hükümetin gözü önünde atış talimlerine başladı. İki yüz mevcutlu bir fedai çetesi hazırlanarak çavuş, onbaşı ve erlerden oluşturulmuş düzenli birlikler meydana getirildi. Bunların yanı sıra Osmanlı hükümetinin yönetimdeki esnekliği Muşeg'in kışkırtıcı mitinglerini kolayca yapmasını sağlıyordu. Bu durumdan faydalanan Ermeniler, 27 Mart 1909'da Adana'da olaylar çıkartarak isyanların başlamasına neden oldu. Ermeni papazları çarşı pazar gezerek Ermeni dükkânlarını kapattırdı. (Ural, 1998: 306). Oluşturdukları isyancı çetelerle Müslüman halka saldırdıkları, evleri ateşe verdikleri, Dört yolu kuşatarak Müslümanları öldürdükleri, ahalinin mal ve canının tehlikede olduğunu belirten telgraf ile hükümetten yardım talebinde bulunulmuştur. (OBE, 2009: 173). Bunun üzerine 3 Nisan 1909'da Osmanlı askerinin müdahalesiyle Adana isyanı bastırıldı. Kurulan askeri mahkemede dokuzu Türk; altısı Ermeni olmak üzere on beş kişi idam ettirildi ve altı kişiye de kürek cezası verildi. (Ural, 1998: 306).

Adana olayları esnasında Müslümanlardan 1924 ölü ve 533 yaralı tespit edilmiş. Ermenilerden ise 1455 ölü 382 yaralı olduğu tespit edilmişti. Adana'daki toplam Ermeni nüfusunun 48477 olması, Ermenilerin bu isyanda 20000–30000 Ermeni öldüğü iddialarını, asılsız olduğunu göstermektedir. (OBE, 2009: 192).

4.12.Yıldırım ve Kurban (Sant Samatya) Komitası (1896)

1896 yılında İstanbul'da, Yıldırım ve Kurban adıyla gizli bir ihtilal cemiyeti daha kuruldu. Çeşitli yerlere kurulan cemiyetlerin çoğunun kurucusu Kafkasyalı ve Rus vatandaşı olan Ermenilerdi. Bu teşkilatın kurucusu da Dr. Pakrat Nevasartvan adlı kişiydi. Bu komita Tiflis'ten idare edilmekte silah, cephan ve para buradan sağlanmaktaydı. (Ethemoğlu, 1987: 19). Bu komitalar, sadece finansman sağlamanın dışında fikri mücadelelerde de önemli roller üstlendi. Fikirlerini benimsemeyen, kendilerine yardım etmeyen veya devlete bağlılıklarıyla kendilerine ihanet eden Ermenileri de öldürmekten çekinmediler. Bu itibarla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çeşitli isyan ve katliam olaylarına giriştiler. Ayrıca hedefleri içerisinde, propaganda yaparak ayaklanma çıkartmak, Ermeni gençlerini örgütlenmesi ve silahlı eğitim vermek ve Ermeni gençlerinin terör faaliyetlerinde bulunmasını sağlamaktı. (Güler ve Akgül,

1991: 79). Bu komita, küçük bir teşkilat halinde kurulmuş bir oluşumdur. Bu komita hakkında geniş bilgilere sahip olamayışımız, dönemin ünlü komitaları olan Hınçak ve Taşnak Komitası'nın faal olduğu dönemlere rastlaması veya bu komitanın üyelerinin Hınçak ve Taşnak Komitası bünyesine girmiş olmasından ileri gelebilir. (Ethemoğlu, 1987: 19).

Yukarıda da belirtildiği gibi terörist faaliyetlerde yer alan bu komitayı, 14 Ağustos 1896 tarihinde Osmanlı Bankası'na yapılan saldırıda görmekteyiz. Saldırı öncesi yapılan planlarda, Hınçak ve Taşnak komitalarının yanı sıra Yıldırım ve Kurban komitaları da bulunmaktaydı. Komitaların uzun süren müzakerelerinden sonra, komitaların görev dağılımı belirlenerek harekete geçilmesi kararlaştırıldı. Harekete geçme planı için Temmuz 1896 Beyoğlu'nda Karnoval sokağında, Ermeni Matmazel Uskuk'un evinde toplanıldı. Bu toplantıda, Yıldırım, Kurban ve Taşnak Komitalarının reisleri bulundu. Düzenlemeleri ve hareket planlarını, tam yetkiyle Kafkasya'dan gelen Varto, Mar, Boris adlarında üç Rus Ermenisi yönetiyordu. Samatya'da yapılacak hareketin idaresi Kurban Komitası üyesine bırakılarak bu komitaya iki yüz bomba verildi. Üsküdar çevresine ise Taşnak Komitası reisi Avo'ya verildi. Böylece Osmanlı Bankası'na yapılacak saldırının planları yapılmış oldu. Saldırı 14 Ağustos 1896 yılında gerçekleşti ve birçok kişinin ölümüyle sonuçlandı. (Uras, 1987: 507–508).

Ayrıca bu komitalar hakkında ulaştığımız bilgiler içinde, tahsilini Ermeşe ruhban okulunda yapan Merujan Borsavyan adlı bir din adamının faaliyetleri de yer almaktadır. Bu din adamı, 1908 yılında İstanbul'un bu dönem için en meşhur matbaası olan (Sant) Yıldırım adında bir matbaa kurdu. Ayrıca, 1911 ve 1915 yılları arasında Sant isimli 15 günlük bir mecmua çıkartmıştır. (Selvi, 2007: 780). Bu mecmuada, Ermenilerin hangi amaçlara hizmet ettiğini öngörmek zor olmayacaktır. Çünkü Ermenilerin bağımsızlık çabasında, en büyük rolü oynayan kilise ve din adamlarının olduğunu bilmemiz ve bu yayınlanan mecmuanın da bir din adamının elinden çıkması, mecmuanın ne amaçlara hizmet ettiği hakkında öngöründe bulunmamızı kolaylaştırmaktadır.

4.13.Ramgavar Komitası'nın Kuruluşu (1908)

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle birlikte, Osmanlı Devletindeki siyasi oluşumlara yasal faaliyet hakkı verildi. Meşrutiyet'in getirdiği bu serbestlik yeni bir Ermeni komitasının doğmasını sağladı. Ramgavar Komitası, 1 Ekim 1908'de Armenekan Komitası ile Azk (ulus) gazetesi çevresinde toplanan Veragazmiyal Hınçak Komitası'ndan katılan bazı kişiler ve Kağaparagtsagan (hemfikir olanlar) cemiyetinin bir araya gelmesiyle ortaya çıktı. (B.Yıldırım, 2010: 40).

Birleşen bu örgütler, Birleşik Ermeni devrimci örgütü adı altında, bir ittifak oluşturma yönünde anlaşma sağladı. Örgütün öncelikli düşüncesi, Kanun-i Esasi'nin değiştirilmesi ve daha da demokratikleşmesini benimsemektir. Bu komita, siyasi bağımsızlığın ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün güvencesini, idari olarak adem-i merkezîyetçiliğin yerleştirilmesinde ve ulusal hakların genişletilmesinde görüyordu. (Karakoç, 2009: 55).

Ramgavar Komitası'nın amaçları, Osmanlı Ermenilerinin bağımsızlığı için mücadele eden tüm partilerin birleşmesi ve bunun sonucunda da Ermeni devrimci mücadelesini tamamlamaktır. Osmanlı Ermenilerini, kendilerini muhafaza etmesi ve topyekun isyan için hazırlamak ve Ermeni vilayetlerini baskıdan kurtarmaktır. Ayrıca buralarda yaşayan diğer etnik unsurların refahının ve kültürel gelişiminin teminatı

olarak bağımsız bir meşrutî hükümet kurma gayesindeydi. Ramgavar Komitesi, İttihat ve Terakki'nin tek bir Osmanlı ulusu yaratma siyasetine karşı çıkılacağı da belirtilmektedir. Örgütün etkinlik alanı olarak doğu vilayetleri ve Kilikya bölgesi seçildi. Ayrıca bu komita ileriki yıllarda Zartonk (Uyanış) adlı bir gazete yayınlamaya başlayacaktı. (Karakoç, 2009: 55).

Komita, yayınladıkları programlarında, ihtilalci görünümünden uzaklaştıklarını özellikle bildirmekteydiler. Programlarında Osmanlı Devleti'nin yükselmesi için çalışacaklarını vurgulamaktaydı. Ancak yıkıcı karakterlerinden ve faaliyetlerinden ödün vermediler. Ramgavar Komitesi, tarihte hareketsizliği ile şiddet yanlısı politikalara katılmamakla tanınmış bir komita olarak görünmektedir. Ramgavarlar, Ermeni siyaset ve propagandasının bir unsuru olarak Rusya'nın güdümünde oldular. 1908'de İstanbul'da organize olan Ramgavar Komitesi, liberalliği, anti devrimciliği ve Laissez Faire (bırakınız yapsınlar) kuralını benimsemiş bir siyasi oluşumdur. (İlter, 1993: 517). Bu yeni Ermeni örgütünün siyasi programının büyük ölçüde, 1885'te kurulmuş olan Armenekan Partisi'nin etkisinde ve uzantısı olduğu bilinmektedir. (Karakoç, 2009: 56).

4.13.1.Ramgavar Komitesi'nin Siyasi Programı

Ramgavar Komitesi'nin parti programı, içerik olarak Avrupa'daki anayasal-demokratik partilerin programlarından kopyalanmış ve Osmanlı dönem koşullarına göre uyarlanmıştı. Parti programında yer alan bölümler şunlardır:

Belgenin Meclis-i Mebusana hitaben yazılmış bir takdimden sonra gelen beyanname bölümünde, istibdadın çökmesi ile Osmanlı ülkelerinde bir gelişmenin ve saadet devrinin başladığı, bu sebeple kurulmuş olan ihtilal cemiyetlerine artık lüzum kalmadığı, Kanun'ı Esasi'nin ilanı ile Osmanlı devleti içerisinde yaşayan çeşitli toplulukların kanunlar çevresinde teşkilatlanmaya başladıkları, Ermenilerin de mezhebe dayalı cemaat gruplarına ve sosyal durumlarındaki farklılıklara bakılmaksızın müşterek bir faaliyet göstermeleri için böyle bir partiye ihtiyaçlarının bulunduğu, bu kanaatle "Ermeni Meşrutiyet ve Hukuk-i Avam taraftarı Fırkası'nın programının ortaya çıktığı belirtilerek, Osmanlı devletinin menşe, dil, tarih, edeb ve ahlak yönlerinden çeşitli unsurlardan meydana geldiği, bu unsurlar arasındaki cins ve kavim farklılıklarının ortadan kaldırılmasının yani bu unsurları birleştirerek bir unsur haline getirme politikasının başarılı olamayacağı gibi devlete de zarar vereceği, partinin Ermenilerin meslek ve siyasi faaliyetlerinin tercümanı olacağına ve Ermenilerin Osmanlı vatanına ve mensup oldukları topluma faydalı insanlar olmalarına gayret edecekleri ifade edilmektedir. Belgenin program bölümü ise, Mevadd-ı Esasiye, Makasid, Makasid-i Siyasi, Maksad-ı Milli, Hatt-ı Hareket, Layiha, ana başlıklıkları ile verilmektedir. Mevadd-ı Esasiye bölümünde, parti bütün Osmanlıları birleştirerek bir kavim haline getirmek isteği ile Osmanlı devletinden ayrılmak girişimini reddetmekte, Ermenilik Osmanlılıkla beraber ifadesi partinin birinci düsturu olarak belirtmektedir. Makasid bölümünün Makasid-ı Siyasi kısmında, Ermeniler ile meskun vilayetlerde adem-i merkeziyet usulünün tatbik edilmesi istenmektedir. Makasid-ı Milli kısmında, Ermenilere kanunla verilmiş olan mezhep hürriyeti imtiyazının uygulanması, devlet tarafından resmi olarak tasdik edilmiş olan Ermeni Milleti Nizamnamesinin ihtiyaca göre revize edilmesi, Ermeni, Ermeni Katolik ve Ermeni Protestan cemaatlerinin dine ait hususları idari işlerden ayırarak cemaatin menfaatine maarif işlerini yürütecek ortak bir idarenin kurulması, Ermeni dil, tarih ve edebiyatının gelişmesi, tarihi önemi olan eserler ile Ermenilere ait binaların korunması talep edilmektedir. (İlter, 1993: 518–519).

Hatt-ı Hareket kısmında, partinin kanunlar çerçevesinde teşekkül etmiş bir siyasi cemiyet olduğu, gizli bir ihtilal komitesi olmadığı vurgulandıktan sonra, Meşrutiyetin yıkılması için gelecek olan her teşebbüse karşı partinin savaşağı belirtilmektedir. (İlter, 1993: 519).

Layihada kısmında parti, medeni hukuk Siyasi hukuk, Devlet Teşkilatı ve Meşrutiyet şartlarını Kanun-i Esasi'nin kefaleti altında görmektedir. Bu kısımda ayrıca, aşiret usulünün lağvedilmesi ve Hamidiye Süvari alaylarının dağıtılması da teklif edilmişti. (İlter, 1993: 519).

4.13.2.Ramgavar Komitesi'nin Eylemleri

Ramgavar, Meşrutiyet ortamında kurulmuş yasal bir parti olması sebebiyle yasadışı faaliyetlerde yer almamaya çalıştı. Girişikleri faaliyetler öncelikli olarak, Taşnaksutyun Partisi'nin faaliyetlerini tenkit etmektir. Özellikle de Taşnaksutyun Komitesi'nin din karşıtı görüşlerine karşı Ramgavar Komitesi sert bir mücadele başlattı. Ramgavarlar yayınlarında ve genel toplantılarında Taşnak Komitesi'nin Ermeni cemaatinin temellerini tehdit eden politikalarını şiddetle kınıyordu. İki partinin sürtüşmesi öyle şiddetli bir hal alıyordu ki tartışmalar ölümle bitiyordu. (Karakoç, 2009: 58).

Ramgavar Partisi kurulduktan sonra Damadyan, Pozikyan ve Mıgırdıçyan partinin merkezini kurmak için İstanbul'a geldi. Diğer yandan İstanbul patrikliği Milli Meclisi toplantısında, çoğunlukta olan bağımsızlar, Ramgavarlar ile merkezi bloğu oluşturmak için birlikte hareket ederek önemli bir ağırlığa sahip oldular. Anayasal Ramgavar Partisi ile Ermeni ruhani çevresi arasındaki yakınlaşma tesadüfi değildi. 1908 Jön Türk devrimi öncesinde patriklik, Ermenilerin sadece dinsel değil siyasi olarak da önderiydi. Hükümet, Ermenilerle bütün bağlantılarını patrikhane aracılığıyla kuruyordu. Ancak Anayasa yürürlüğe girdikten sonra Ermeni siyasi partileri yasallaşınca durumlar değişmiş, Osmanlı Ermenilerinin yönetimi partililerin eline geçmişti. İttihat Terakki Cemiyeti de patrikliği Ermenilerin dini merkezi olarak kabul etmesi sebebiyle oluşan siyasi sorunları Taşnaksutyun ile çözüyordu. Patrikliğin bu durumu siyasi ayrıcalıklarına yönelik bir tehdit olarak görmesi, Taşnaksutyun ile ilişkilerinin gerilmesine neden oldu. Ruhani çevrelere yakınlığıyla bilinen Ramgavarlar, Taşnaksutyun'un din karşıtı görüşlerine karşı sert müdahale başlattı. Ramgavarlılar yayınlarında ve genel toplantılarında Taşnaksutyun Ermeni cemaatinin temellerini tehdit eden politikalarını şiddetle eleştiriyordu. Gerçekleşen tartışmalar sonucunda her iki parti üyelerinin ölümüyle sonuçlanmaktaydı. (Karakoç, 2009: 58).

Ramgavar Komitesi, Balkan Savaşı'nın Avrupa'daki siyasi durumu harekete geçirdiğinden ilk fırsatta yeni bir savaşın çıkma olasılığının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Özellikle de Doğu vilayetlerinde savunma işine, yani silahlanmaya hız verildi. Bu nedenle komite, 1912'de Trabzon ve Iğdır üzerinden Ermeni vilayetlerine silah sevkıyatının yolunu buldu. Bu yol I. Dünya Savaşı'na kadar düzenli olarak kullanıldı. 1913 yıllarının başında ise Ramgavar Komitesi, Kilikya bölgesinde yaşayan Ermenileri isyan düşüncesiyle silahlandırmaya çalıştı. (Karakoç, 2009: 59). I. Dünya Savaşı öncesinde, komiteler arasındaki anlaşmazlık ve rekabet Osmanlı Devleti'ne zarar vermekteydi. Aralarındaki anlaşmazlığı gidermek için İttihat Terakki'nin de baskısıyla Galata'daki Ermeni büyük merkez okulunda patrikhane görevlisi rahip Kapriel Cevahirciyan'ın başkanlığında toplantı düzenlendi. Toplantıya Taşnak, Hınçak, Veragazmiyal temsilcileri ile birlikte Ramgavar temsilcisi katıldı. Bu toplantıda, Ermenilerin Osmanlı hükümetine sadık kalmaları, askeri görevleri yerine

getirmeleri ve dış tahriklere kapılmama gibi kararlar alınmasında anlaşma sağlandı. (Uras, 1987: 579).

4.14.Hoybun Cemiyeti (Kürt-Ermeni İttifakı)

Milli mücadelenin askeri cephesinin kazanılması üzerine imzalanan Lozan Barış Anlaşması'ndan sonra Türkiye, yapısal değişikliklerle uğraşmaktaydı. Diğer taraftan da Lozan'da kesin çözümlenemeyen Musul meselesi, Türkiye-İngiltere arasında gerginliğe neden olmuştu. Bölgeyi ısrarla terk etmemek için direnen İngiltere, Türkiye'nin iç istikrarını bozmaya ve Türkiye'nin Musul konusundaki iddialarından vazgeçirmeye yönelik faaliyetlerini arttırmaya başladı. Amacına ulaşmak için girişmiş oldukları ilk faaliyeti, küçük müttefik olarak adlandırdığı Nasturileri ayaklandırmaya çalışmakla başladı. (Sarıay, 1998: 211).

Lozan Konferansı aynı zamanda Anadolu'dan uzaklaştırılan Ermenileri de yeniden ümide kapılmasına sebep oldu. Bu sefer hedeflerinde, Kürtleri Türkiye'ye karşı kışkırtarak Kürt-Ermeni ittifakına dayalı bir birlik kurma vardı. Amaçlarına ulaşmak için çalışmaya başlayan Ermeniler, 26 Aralık 1922 günü Lozan'da yapılan bir oturumda Ermeni heyeti delegesi, Ahoronyan şöyle diyordu. "Kürtler, ari ırkına mensuptular ve çok güçlüklerle İslamlaştılar. Birçok Kürtler vardır ki, bizimle beraberdir. Ermenistan'da iki Kürt alayımız vardır. Bunlar sonuna kadar Türklere karşı harb etmişlerdi." diyerek ilerde oluşacak Kürt-Ermeni ittifakının oluşumunun sinyali verdiler. (Başbuğ, 1984: 48).

Bulunduğu zaman dilimi itibariyle birçok siyasi sıkıntılarla uğraşan Türkiye, bu dönemde ayrıca Azadi Cemiyetiyle de uğraşmak zorunda kaldı. 1923 yılında kurulan Milletler Cemiyeti'ne, Kürt meselesini götürmek amacıyla harekete geçen Azadi Cemiyeti'nin faaliyetleri Türkiye'yi sıkıntıya soktu. Azadi Cemiyet'nin lider kadrosu Cibranlı Albay Halit Bey, Yüzbaşı İhsan Nuri, Bitlis eski vekili Yusuf Ziya, Kürdistan Teali Cemiyeti başkanı Seyit Abdülkadir, Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ekrem Bey ve Kör Hüseyin Paşa gibi aşiret ağalarından oluşmuştu. Bu kişiler, halk üzerinde etkili olmalarına rağmen, isyan hareketini başlatabilecek fikri yapıya sahip değillerdi. Bunun üzerine, Halifeliğin kaldırılmasının da yarattığı tepkilerden istifade edilerek Şeyh Said'i cemiyete kazandırdılar. Gittikçe taraftar bulan Azadi Cemiyeti, 1924 yılında ilk kongresini yaptı. Planlarında, Doğu Anadolu'da bütün aşiretlerin katılacağı bir isyan başlatmak ve bunu takiben kürdistanın bağımsızlığını ilan etme kararı alındı. Bu kararın gerçekleşmesi için de dış yardımın gerekliliğini savundular. (Sarıay, 1998: 212). Bu örgütlenmeyle birlikte ilk kez kürdistanın bütün parçalarını kapsayan bir ulusal hareket organize edilmekteydi. (Maraşlı, 2008: 378).

Türkiye ile İngiltere arasında sınır çatışmalarının arttığı ve Türkiye'nin sınırda askeri tedbirler aldığı sırada Şeyh Sait isyanı patlak vermişti. Halifeliğin kaldırılmasına bir tepki olarak dini sloganlarla başlayan ve bölgede yayılan bu isyanın gerisinde siyasi Kürtçülük yattığı bilinmektedir. İsyen sonrası iç istikrarı bozulan Türkiye, Musul konusunda İngiltere ile anlaşmak zorunda kalmış sonuç itibariyle isyan İngiltere'nin yararına oldu. (Sarıay, 1998: 212). Şeyh Said isyanından sonra, isyanın asıl tertipleycileri ve planlayıcıları, Türkiye'den kaçtıktan sonra İngilizlerin Revanduz kaymakamlığında kullandıkları Seyyid Taha vasıtasıyla, Irak fevkalade komiser yardımcısı ve İngiliz istihbarat teşkilatı, Entellecens Servis'in en önemli üyelerinden biri olan C.J. Edmonds'a takdim edildi. Edmonds bunları aynı servisin ileri gelenlerinden Monfold ile birlikte Revanduz'a gönderdi. (Başbuğ, 1984: 49).

4.14.1. Hoybun Cemiyeti'nin Kuruluşu (1927)

İsyan sonrası Azadi Cemiyeti üyelerinin ve Şeyh Said isyanı sonrası Irak, İran ve Suriye'ye kaçan bazı Kürt liderleri, Türkiye'ye karşı faaliyetlerini devam ettirmek için yeni bir örgüt kurma çalışmalarına girdi. Özellikle de Irak ve Suriye'ye mandater devlet statüsüyle yerleşen İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını devam ettirmek için bu oluşuma yardım sağladı. (Sarınay, 1998: 213). İngiltere ve Fransa'nın bu destekleri sonucu, 1927 yılında Kürtçe "Benlik Kişilik" manasına gelen "Hubun" (Huwebun) kelimesini, Ermeni Taşnak komitacılarının eskiden beri "Ermeni vatani" manasında kullandıkları ve bilhassa Ermenice vatan demek olan "Haypun" ismiyle benzerliğinden faydalanıp her iki tarafın da benimsemesi için "Hoybun" şeklinde değiştirilerek yeni cemiyetin ismini oluşturdular. (Başbuğ, 1984: 53). Bu yeni organizasyonun en önemli özelliği ve diğer cemiyetlerden farkı, Kürt liderleriyle Ermeni Taşnak liderleri arasındaki işbirliğine dayanmasıdır. (Sarınay, 1998: 213).

Hoybun Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili ilk toplantıları Şubat 1927 yılında İngilizlerin Revandiz kaymakamlığına getirdikleri Seyit Taha'nın evinde yapıldı. (Sarınay, 1998: 213). Toplantıya, Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürdistan Bağımsızlık Komitesi Kürt Yurtseverleri, Kürdistan İctimai Cemiyeti, (Maraşlı, 2008: 378). ile Seyid Taha'nın kardeşi Musluhiddin, Balık Aşireti reisi Mehmet Ağa, Munkuri Aşireti reisi, Suvar Ağa adına katibi, Şeyh Said'in adamlarından Hınıslı Mehmet Emin Bırskı katıldı. (Başbuğ, 1984: 49).

Hoybun Cemiyeti kendinden önceki örgütleri bir araya getirmesi, bağımsızlık ve birlik programını net bir hedef belirlemesi ile ayırt edici bir özellik kazandı. Bu cemiyet illegal örgütlenme ve silahlı mücadeleyi öngörmekteydi. (Maraşlı, 2008: 378).Yapılan toplantıyla alınan kararlar şunlardır.

- 1) İngilizler, Kürtlere para ve ihtiyaç halinde silah yardımı yapacaklardır.
- 2) Nasturiler, Kürt kıyafetleri giyerek isyana katılacaklardır.
- 3) Hazırlıklar tamamlandıktan sonra harekete geçilecektir.
- 4) İsyan Şemdinli Yüksekova'dan başlayacak ve hedef Van'ın ele geçirilmesi olacaktır. (Sarınay, 1998: 213).

Cemiyetin ikinci toplantıları ise, Mart 1927'de yine Seyit Taha'nın evinde düzenlendi. Bu toplantıya Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ile kaçak subaylardan Kasım ve İhsan Nuri katıldı. Toplantıda, Cemiyetin ismi Hoybun olarak kabul edildi. Kuruluş aşamasında üçüncü toplantıda aynı yerde yapıldı. (Sarınay, 1998: 214). Saldırılarda başarılı olabilmek için Haydaranlılarla, Celalileri elde etmek lazım geldiğine karar verdiler. Bu işi İhsan Nuri ve Rasim üzerlerine alınca Moldlof her birine iki bin altın verdi. (Başbuğ, 1984: 51).

Gerçekleşen birçok toplantı ve faaliyetlerden sonra 5 Ekim 1927 tarihinde Lübnan'ın Bihamdun kasabasında geniş çaplı bir kongre yapılarak Hoybun Cemiyeti kuruldu. Kuruluş hazırlıklarına Irak'ta İngilizlerin kontrolünde ve Ermenilerin güçlü olduğu bir bölgede yapılması, cemiyette Ermenilerin ağırlıklarını hissettirmeleri olarak değerlendirilmektedir. Kongrede, cemiyetin başkanlığına Celadet Ali Bedirhan, merkez heyeti üyeliklerine ise Süreyya Bedirhan, Kamuran Ali Bedirhan, Memduh Selim, Cesim Ağa, Tefvik Cemil seçildiler. Cemiyetin başkanı olarak genellikle Vahan Papazyan olarak bilinmesine rağmen, o Hoybun Cemiyeti nezdinde Taşnakların olağanüstü temsilcisi olarak görev yapmaktaydı. Kongrede, Hoybun Cemiyeti'nin amacı, Türk kürdistanı'nın bağımsızlığı olarak tespit edildi. Türkiye'nin dışındaki hiçbir millet ve devlete karşı aleyhtar ve tecavüzkâr bir vaziyet almamayı kabul ettiler. Bu

itibarla Suriye'deki Arap halkına ve onların hamisi olan İngiliz ve Fransızlara karşı dostane bir tutum sergilendi. (Sarınay, 1998: 217).

Fransa kontrolündeki Taşnaklar, Hoybun Cemiyeti aracılığı ile Kürt isyancıları desteklemekteydi. Amaçları, Türkiye'ye yönelik hareketlerde etkin role sahip olmak ve Türkiye'ye sızmak istiyordu. Ermeni davasında Kürtleri kullanmak Taşnak siyasetine daha uygun geliyordu. Çünkü Ermenilerin nüfussal olarak azınlık olması isyana teşebbüsünü zorlaştırıyordu. Kürtleri isyan halinde Türkiye'ye verecekleri buhranlı dönemden yararlanmak isteyen Ermeniler, ancak bu şekilde bağımsız Ermenistan'a ulaşacaktı. Nitekim bu konuda Taşnak Komitesi'nin Paris'te yapılan II. Kongresinde "Kürt meselesi yakından Ermeni meselesine bağlıdır. İki milletin vatan ve hayatı diğerine yakından bağlı olduğu için Ermeniler Kürt uyanış hareketine azami surette destek verecektir. Müstakil ve müttehit Ermenistan projesinin en büyük düşmanı dün olduğu gibi bugün de Türkiye" olduğu vurgulanmıştır. Hoybun Cemiyeti, sadece Taşnak Ermeni Cemiyeti ile siyasi ve askeri bir ittifak yapmakla kalmamış, Türkiye'ye karşı düşmanlıkları bilinen Nasturi ve Yezidilerin yanı sıra ittifakta belirtildiği gibi, bölgede yaşayan bazı Çerkezlerle de işbirliğine gitmeyi de amaçlamaktaydı. (Sarınay, 1998: 218–219).

4.14.2. Hoybun Cemiyeti'nin Tüzüğü

Gerçekleşen toplantılar sonrası ilk defa kendi amaçlarını belirleyen yazılı bir program ile çalışmaya başlayan cemiyet, oluşturdukları tüzükle cemiyetin içinde bulunan çeşitli düşüncelerin sentezi ile kuruldu. Tüzükte belirlenen kurallar şunlardır.

1) 5 Ekim 1927 günü toplanan I. Kürt kongresinin kararları ile Hoybun ismiyle milli bir Kürt cemiyeti kurulmuştur.

2) Cemiyetin amacı, kürdistan'ın kurulması ve kendi milli hudutlarının ayrılmasıdır.

3) Bu gayeye varmak için bütün Kürtleri etrafında toparlayacak ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda her türlü unsurla ilişkiye geçilecek

4) Kürt milli andını ve bu tüzüğün maddelerini ve çalışmayı kabul eden her Kürd, Hoybun Cemiyeti'ne üye olabilir. Her üye cemiyete girdiğinde giriş parası verecek ve aylık aidatını ödeyecek.

5) Cemiyete katılacak her kişi yemin edecek ve yetkili bir kurul tarafından kabul olunacaktır. Doğrudan doğruya örgüt işinden sorumlular cemiyete kabul edecekleri kimselere aşağıdaki yemin örneğini belge şeklinde yazarak imzalatır. Bahsedilen Yemin: "Cemiyetin yetkili şahıslarının veya kurallarının vereceği bütün emirleri nerede ve ne zaman olursa olsun, hatta hayatım pahasına itirazsız aynen ve harfiyen uygulayacağıma, şimdiye kadar dahil olduğum cemiyetlerden ve şahsi faaliyetlerimden tamamen feragat edeceğime, milli gayenin oluşması uğrunda Hoybun Cemiyeti'nin sorumluluğumu taşıyacağıma, elimde bulunan ve bulunacak olan bütün araçları ve örgütü bu cemiyetin emrinde hazır bulunduracağıma ve bu cemiyetin izni olmadıkça ne kendim, ne cemiyet adına hiçbir şahsi ilişkide bulunmayacağıma, cemiyet üyesi olarak genel ve özel gizli faaliyetleri açıklamayacağıma ve bu gizliliğin açıklanması ve cemiyetin her türlü cezaya razı olacağıma ve emir olunduğum zaman iş bu cezayı şahsım içinde bizzat uygulayacağıma şeref ve namusum üzerine yemin ederim hem vallahi hem billahi" şeklinde her üyeye yemin ettirildi. Ancak Ağrı'daki Kürt hareketi yenilgiye uğrayınca cemiyetin ve tüzüğün kendi içerisinde ikilemler ortaya çıktı ve cemiyet etkisini kaybetmeye çalıştı. Bu yüzden bağlılığı ve bağımsız olabilme inançlarını sürdürebilmek için bir de kardeşlik andı hazırlandı. (Güner, 2006: 35).

Kardeşlik andı: “Şu anda imza ettiğim tarihten itibaren, iki yıllık zaman süresince, eğer Kürt ulusunun varlığını ve güvenliğini tehdit eden bir tehlike ortaya çıkmazsa ve şayet hayatımın ve şerefimin ya da kendi şerefini koruyan, ailesini ve Kürtlüğü korumaya zorunlu şahıslara karşı başka bir Kürt tarafından bir hücum olmazsa, herhangi bir kürde karşı silah kaldırmamayı kan davarlığının ve diğer anlaşmazlıkların çözümünü iki seneyi takip eden döneme ertelemeyi, iki Kürt arasında kişisel nedenlerden dolayı kardeşkanı dökülmesine tüm gücümle engel olmaya, dinimin şerefimin ve kutsallarımın üstüne yemin ederim. Vallah billah bu andı bozan herhangi birisi Kürt ulusunun düşmanı ve hainidir, herhangi bir hainin hak ettiği ceza ölümdür.” Ancak yapılan bu yeminler kişisel çıkarları aşmadı. Kendilerini güçlü görenler bu yemine dahil olmayarak kendi çıkarları peşinde hareket ettiler. (Güner, 2006: 36).

4.14.3. Hoybun Cemiyeti’nin Eylemleri

Hoybun Cemiyeti, Taşnak Ermenileri ile yaptıkları ittifakla ve cemiyetin amaçları doğrultusunda Türkiye’ye karşı geniş çaplı bir isyan hareketine başladı. Kendi lehlerine kamuoyu oluşturmak için yoğun bir propaganda dönemine girdi. Avrupa ve Amerika kamuoyunun desteklerini kazanabilmek için bu bölgelerde Ermeni kiliseleri kullanılarak konferanslar verildi. İsyanlarda kullanılacak silahlar için para toplandı. Nitekim Süreyya Bedirhan’ın Amerika’nın çeşitli bölgelerinde vermiş olduğu konferanslarda elde ettiği yardım parası yirmi bin dolardı. Cemiyetin etkin üyesi olan Süreyya Bedirhan, cemiyet adına para toplamasının yanı sıra bulunduğu bölgelerde, Türk karşıtı konferanslar da vermekteydi. Konferanslarda, Türk zulmüne maruz kaldıklarını, 1919’dan beri Kürt, Yunan ve Ermeni’yi bölgeden sürdüklerini her platformda dile getiriyordu. (Sarıay, 1998: 220).

Bu şekilde para toplama ve propaganda faaliyetlerinden sonra Hoybun Cemiyeti, birçok yerde şubeler oluşturmaktaydı. Şubelerden birisi de Kürtler için çok önemli olan Ağrı bölgesi olduğudur. Bu bölgede oluşturulan teşkilat ve Ağrının coğrafi durumu, Ağrı isyanını kolaylaştırıyordu. Ancak bazı kaynaklarda, Hoybun’un 1927 yılında kurulması, ilk Ağrı isyanının da 1926 yılında oluşması sebebiyle Hoybun’un önceden kurulduğu iddia edilmektedir. (Polat, 2007: 31). Ağrı isyanının Taşnak-Hoybun müşterek faaliyetlerinden olan Ağrı isyanları, 16 Mayıs 1926’da başladı. Kısa aralıklarla 1930 yılına kadar sürdü. Ağrı isyanlarının temelinde Kürtçülük hareketi ile Ermeni, İngiliz ve Fransız kışkırtması yatmaktaydı. (Çay, 2010: 467). 1930 yılı isyancıların bütün güçlerini kullanarak harekete geçtikleri yıldır. Celalili Berho’nun liderliği altında birleşen Celali, Hasan, Cıbran ve Haydaran aşiretlerine ait kuvvetlerin Hoybun Cemiyeti’nin emriyle direnişe geçti. Hoybun merkez komitesi toplanarak aldığı kararla İhsan Nuri’yi başkumandan yaptı. Birkaç Ermeni çetesini de yanına katılarak Ağrı bölgesine gönderildi. Ağrı isyanında Ruslar da işin içindeydi. Beyrut’ta yayınlanan Fransızca Lorient gazetesinin 7 Ağustos 1938 tarihli nüshasında “Kürt isyanı 13 yaşında” başlıklı bir makalede şöyle deniyordu. “Kürtler çok miktarda modern harp silahlarına, cephaneye ve paraya sahiptirler. Sovyetler, İhsan Nuri’yi destekliyor.” yazmaktaydı. (Başbuğ, 1984: 60).

Hoybun Cemiyeti’nin organize ettiği Ağrı isyanına karşı Türk hükümeti, 1930 Haziran’ında başlamak üzere askeri hareket kararı aldı. 7-14 Eylül 1930 arasında yapılan askeri hareketle Ağrı isyanı bastırıldı. Başta İhsan Nuri olmak üzere isyancıların elebaşları İran’a kaçtı. (Sarıay, 1998: 227).

Hoybun Cemiyeti’nin Ağrı isyanında gerçekleştiremedikleri amaçlarını, 1938 yılında Dersim isyanına kaydırmalarına neden oldu. Çıkarılacak isyanı Fransa

destekliyordu. Hoybun Cemiyeti, Fransa'dan gelecek haberle harekete geçecekti. Dersim isyanının Fransa destekli olması, Türkiye ile Fransa arasında olan Hatay Meselesi'nin kendi lehine sonuçlandırma istemesinden ileri geliyordu. Emperyalist ve sömürgeci bir siyaset izleyen Fransa, Hatay'ı ele geçirmek için hilelere başvuruyordu. Hoybun, Fransa'dan aldığı emir gereğince Türk devletinin Hatay'dan vazgeçmesi için ülke içinde karışıklıklar çıkaracaktı. Suriye Hoybun Cemiyeti'nin özel olarak yetiştirilmiş Kürtçü ve Ermenici üyelerinden bir grup teşkil ederek, lider kadrolarına Kürtçüler adına Mehmet Nuri Dersimi, Ermeniler adına ise Movses Potigliyan seçilerek Dersim (Tunceli) ve çevresine gönderildiler. Bu ajanlar, aşiretler arasında gizli çalışma ve faaliyetlerde bulunarak, halkı devlete karşı silahlı isyana teşvik etti. (Başbuğ, 1984: 73).

İsyan hazırlığında olan Hoybun, çeşitli yol ve geçitlerden Dersim'e bol bol Fransız silahı yığıyordu. Hazırlıklar tamamlanmış, 22 Mart 1937'de başlayan isyan, 7 Ağustos 1938'e kadar bir buçuk yıl sürdü. Senaryosunu hazırlayan Fransa, yöneten Hoybun, oynayanlar da Kürtlerdi. İsyan bastırılmış; ancak binlerce suçlu ve suçsuz insan öldürüldü. Dersim isyanından da sonuç alamayan Avrupalı devletler, Türkiye üzerindeki son emellerine de ulaşamayarak Hatay'dan ellerini çektiler. Avrupalı devletlerin Türkiye üzerinde hiçbir çıkarı kalmadığı için 1938 yılı sonlarına kadar para, silah ve her yönden yardımda bulundukları ve Türk devletine karşı bir tehdit unsuru olarak kullandıkları Hoybun Cemiyeti'nin kapattırdı. (Başbuğ, 1984: 74).

4.15. Nemesis Terör Hareketi

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler tarafından başlatılan isyanlar, I. Dünya Savaşı ve milli mücadele dönemlerine kadar devam etti. Bu isyanlarda ayrılıkçı ve silahlı Ermeni örgütleri ayaklanarak terör faaliyetleri içine girdiler. (Laçiner, 2005: 316). Ermenilerin aslında İngilizlerin İskenderun körfezine çıkmaları ve Rusların İskenderun Körfezine doğru hareket etmeleri sonucu isyanlarda bulunulacağı düşünülmekteydi. Ancak Ermeniler, I. Dünya Savaşı başlamadan isyana yöneldi. Bunun nedenini, Osmanlı hükümetinin Ermeni hanelerinde silah araması, komita idarecilerinin tutuklanması ve askerlik çağına gelen Ermenilerin silah altına çağırılmasına bağlanmaktadır. (H.Yıldırım, 2001: 15). Asıl terör ayaklanmaları ise, bu başkaldırı olaylarından sonra ortaya çıktı. Başarısızlığı sindiremeyen ve tatmin olmayan duygular ile hareket eden Ermeniler, intikam hedefi ile hareket ettiler. Bu nedenle Ermeni terör örgütleri, 1915 yılındaki zorunlu göç hareketini bahane ederek terör adına büyük bir hazırlık içerisine girdi. (Laçiner, 2005: 316–318).

Osmanlı Devleti döneminde Ermeniler, Doğu Anadolu'da yerleşik, fakat Osmanlı Devleti'nin bütün zor zamanlarında cephe gerisinde yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunmaktaydı. (Çitlioğlu, 2000: 13). Aynı zamanda Rusya'nın Kafkasya ve Anadolu'da bulunan Ermenileri silahlandırması ve onları parasal yardımlarla desteklemekteydi. Ermeniler, gördüğü destek ve yardımlarla Anadolu'da, Rus işgalinden önce Ermeni işgalini gerçekleştirdi. Devletin varlığını ve otoritesini baltalayan bu durum, Osmanlı Devleti'ni birtakım önlemler almaya yöneltti. (H.Yıldırım, 2001: 12). Bu maksatla cephelerin güvenliğini bozacak bölgelerde bulunan Ermeni komitacılar, 1915'te zorunlu göçe tabi tutuldu. Öncelikle zorunlu göçe tabi tutulan Ermeniler, Erzurum, Bitlis ve Van bölgelerinde bulunan Ermenileri kapsamaktaydı. Daha sonra bu uygulama, isyanlarda yardım ve yataklık eden diğer vilayetlerdeki Ermenilere de uygulandı. (OBE, 1994: 9). Ermeniler, zorunlu göç uygulamasını sözde, vatan topraklarından koparıldıklarını iddia ederek intikam planları

yapmaya yöneldiler. Bu amaçla Ermeni Taşnak Komitesi'ne bağlı alt bir örgüt olarak 1920'lerde Nemesis adını taşıyan gizli bir örgütlenme oluşturdular. Nemesis, adını Yunan mitolojisindeki Adalet ve İntikam tanrıçasından almaktaydı. (Çitlioğlu, 2000. 13).

Nemesis, çalışmalarını 6–13 Şubat 1919 tarihlerinde Erivan ve İstanbul'da toplanan ve Katalikos V. George'un takdisi ile açıldı. Batı Ermenileri II. kongresinde Talat Paşa, Cemal Paşa, Said Halim Paşa, Bahattin Şakir, Cemal Azmi Beylerin gıyabında halk mahkemesinde idamlarına karar verildi. Bu hükümet idarecilerinin bulundukları yerde vurulmaları için militan timler gönderildi. Hedefleri arasında Mustafa Kemal de bulunmaktaydı. (Şehirli, 2003: 643). Ayrıca bu dönemde Avrupa'da, Ermeni terör gruplarına ek olarak başta Yunan istihbaratı olmak üzere, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerin ölümünü sevinçle karşılayacak başka ülke birimleri de mevcuttu. Dolayısıyla bu durum, dış destek sağlayan Nemesis'in işine yarayacaktı. (Laçiner, 2005: 316–318).

Nemesis örgütü, intikam planlarıyla faaliyetlerine başladı. İntikam için giriştiği ilk cinayet, İttihat ve Terakki'nin kurucularından ve en önde gelen liderlerinden Talat Paşa idi. 1915 zorunlu göç esnasında iç işleri bakanı idi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine Alman denizaltısıyla Berlin'e kaçtı. Talat Paşa Berlin'de yürüyüş yaparken bir Ermeni genci tarafından vuruldu. Fahi Soghomon Tehleryan idi. (Şimşir, 2006: 355). Tehleryan kurbanını haftalarca izlemiş ve uygun bulduğu anda vurdu. Cinayet silahı, işleniş şekli ve cinayeti işleyen kişinin açık olmasına rağmen, mahkeme, Türklerin suçlandığı bir alana dönüşmüş; katil ise Alman mahkemesi tarafından masum ilan edildi. Davada, Türklerin Ermenileri toptan yok etmek istediklerini iddia eden Ermeni tarafı, bu olayların baş sorumlusunun Talat Paşa olduğunu ve cinayette ağır tahrikin olduğunu iddia ettiler. Böylece katil ulusal kahraman ilan edilirken, Batı basınının Türkleri suçlar tavrı Ermeni terörünün tırmanmasında etkili oldu. (Laçiner, 2005: 311).

Talat Paşa saldırısından dokuz ay sonrada eski dış ilişkileri bakanı Said Halim Paşa terör kurbanı oldu. Said Halim Paşa 1913–1917 arasında Sadrazamlık yapmıştı. 1915 zorunlu göç, onun zamanında çıkarılmış ve uygulanmıştı. Mütareke döneminde Malta'ya sürülmüş, oradan kurtulduktan sonra da Türkiye'ye dönmeyerek Roma'da oturmaya başlamıştı. 15 Mart 1921 tarihinde Arshavir Shiragian adlı bir Ermeni tarafından öldürüldü. Bu tarihten dört ay sonra aynı Ermeni terör örgütü üyesi Shiragian ve arkadaşı Yerganian ile gerçekleştirdikleri eylem, eski İttihat ve Terakki yetkililerinden Bahattin Şakir Bey ve Cemal Azmi Bey üzerine oldu. 21 Temmuz 1922'ye gelindiğinde ise Ermeni komitalarca Cemal Paşa ve yaverleri Tiflis'te öldürüldü. (Şimşir, 2006: 355).

Bir seri cinayet içerisinde geçen bu yıllar, sadece İttihat Terakki Parti'si yöneticilerine değil; aynı zamanda Atatürk'e karşı da iki yıl arayla iki kez suikast düzenlendi. İlk suikast girişimi, 20 Nisan 1925 tarihinde, Yunanistan'daki Ermeni komitacıları Manok Manokyan'ın Selanik'ten hareketle diğer suikastçılarla buluşmak üzere İstanbul'a hareket etti. Diğer iki komita üyesi de İskenderun ve Adana hattıyla Ankara'da buluşulmak üzere anlaştılar. Güvenlik birimlerince suikast öncesi yakalanan Manokyan, idam cezasına çarptırılarak infaz edildi. İkinci suikast girişimi ise 14 Eylül 1927'de Mercan Altunyan adlı terörist ve yandaşı 6 kişi tarafından yapılmaya çalışıldı; ancak Dolmabahçe'de Atatürk'e ulaşmadan Yıldız gazinosunda güvenlik güçlerince yakalandı. (Şehirli, 2003: 644).

Yukarıda da belirtildiği gibi, Talat Paşa'nın savunmasızca öldürülmesi ve Alman mahkemesinin almış olduğu karar, Ermenilerin ileride işleyecekleri cinayetlere teminat

oldu. 1970 ve 1980’li yıllarda Türk diplomatlarına yönelik suikastlardan sonra Ermeniler, sık sık Talat Paşa davasını emsal göstererek Alman mahkemesinin kararlarını bir tür meşrulaştırıcı olarak gösterdiler. Ermeni taraftarı kişilerin de suikast düzenleyen terör örgütlerini kahraman olarak ilan etmesi düşündürücüdür. Ermenilerin terör unsuru ile bütünleşmiş yapısını, daha önce de bahsettiğimiz Talat Paşa cinayetini işleyen Tehleryan’ın oğlu National Geographic’e verdiği demeçte, “Babamla gurur duyuyorum.” cümlesini diyebilmiştir. (Laçiner, 2005: 312).

4.16.Günümüzde Ermeni Terör Örgütleri

1923–1973 yılları arasını sosyal ve kültürel bilinçlenme dönemi olarak değerlendiren Ermeniler, 1965 yılına kadar bazı önemsiz hareketler dışında bir faaliyeti olmadı. Bu dönemde Ermeni gençleri, yoğun bir propaganda ile Türklere ve Türkiye’ye karşı kinle yetiştirildi. Türk milletinin ihanete zamanında gerektiği şekilde karşı koymasıyla Ermeni faaliyetleri sona ermişti. Böylece komitacı Ermenilerin çoğu, Ruslarla beraber ülkeyi terk etti. Güney Doğu Anadolu’da, Adana, Maraş, Urfa, Antep müdafaaları sonucu, bu bölgede yaşayan Ermeniler Suriye ve Lübnan’a gitti. Lübnan, kısa bir sürede Ermeni üssü haline geldi. Ermeni okulları açıldı. Lübnan’a intikam abideleri dikildi. Ermenilerin bütün faaliyetleri Rusya tarafından desteklendi. Lübnan’da kurulan komünist parti başkanlığına da Hırant Devyan getirildi. 1946 yılında Rus himayesinde Lübnan Ermeni Milli Komitesi, güvenlik konseyine telgraf çekerek Kars ve Ardahan’ın Sovyet Ermenistan’ına verilmesini istedi. Yine 1946’da Ermeni Meselesini Müdafaa komitesi isimli bir Ermeni teşkilatı, yirmi devlet temsilcisine muhtıra vererek her zamanki iddialarını yineledi. (Aydın, 2003: 421).

1923–1973 yılları arasında Ermeni komitacıların sosyal ve kültürel bilinçlenme dönemine girdiği yukarda belirtilmişti. Bu dönemde sadece, 1945’te San Francisco’da Birleşmiş Milletler konferansına katılan dış işleri bakanı Hasan Saka’ya ve heyet üyelerine yönelik bir suikast düzenlendi. Suikastı hazırlayan San Francisco’daki Ömer Hayyam lokantası sahibi Mardikyan’ın Türk heyetini zehirleyerek öldürme teşebbüsünde bulunması olayı dışında büyük bir hareket yoktur. Bu dönemden sonra Ermeni komitacıların terör adına aktif hareketliliğini göreceğiz. (Şimşir, 2006: 372).

16 Ağustos 1964 yılına gelindiğinde Eçmiyazin Katolikos’u I. Vazken, bir toplantıda, 1915 zorunlu göç kararının 50. yılına yaklaşılmakta olduğunu dikkat çekerek, 1965 ve sonraki her yıl sözde katliamın çeşitli etkinlikler ve törenlerle anılması için dünya Ermenilerine çağrıda bulundu. Bunun üzerine Lübnan, Fransa, ABD, Sovyetler Birliğinde yaşayan Ermeniler başta olmak üzere soykırımın tanınması için çeşitli hazırlıklara giriştiler. Daha 1964’te propagandacı yayınlar, paneller, konferanslar düzenlenerek sözde Ermeni sorununun tanınması için faaliyetlerde bulundular. (Şimşir, 2006: 372).

Dönem itibariyle Ermeni terörünün nedenlerini iç ve dış olmak üzere iki temel grupta ele alabiliriz. İç nedenler arasında, büyük çoğunluğu başka ülkelerde yaşayan Ermeniler, asimilasyona karşı en önemli unsur olarak geçmiş olayları gördü. Böylece soykırım olduğuna inandıkları davayı savunarak, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermenileri birleştirici bir unsur haline getirdi. İkinci bir neden de aşırıların kendilerini gösterme çabalarından ileri gelmekteydi. Bu dönemde, özellikle sağ sol olarak iki ayrı gruba ayrılan Ermeni siyasi yaşamında sol gruplar, komünist Sovyetler Birliği ile birlikteliği savunuyordu. Sağcı Taşnaklar ise, tam bağımsız Ermenistan istiyordu. Aşırıların bu saplantısı teröre hizmet etmiş ve taraflar Ermeni davasına en çok

kendilerinin adandığını kanıtlamak için Türkiye'ye en büyük zarar verme yarışına giriştiler. (Laçiner, 2005: 316–317).

Dış nedenlere baktığımızda ise, taraflar arasında tampon bölgede yer alan Türkiye, coğrafi konumundan dolayı doğrudan ya da dolaylı olarak saldırılara maruz kaldı. Sovyet ve Amerikan blokları arasında kalan Türkiye doğal hedef alanı haline geldi. Moskova, diğer NATO üyelerine olduğu gibi, Türkiye'ye verilecek her türlü zarar kendi lehine olacağını düşünerek Ermeni terörünü destekledi. Dış nedenlerden ikincisi ise; kötü komşuluk ilişkileridir. Ermeni terörü, Türkiye'nin Yunanistan, Suriye, Rusya, Bulgaristan ve Kıbrıs Rum kesimi ile olan ilişkileri Türkiye'yi derinden etkiledi. Bu ülkelerden komünist blokta yer alan Sovyetler Birliği, politikaların bir parçası olarak hareket ettiler. Bu bağlamda Ermenilere lojistik destek verdiler. Ermeni terörünü hazırlayan ve kolaylaştıran diğer bir neden de Türkiye ile Batı dünyası ilişkilerinin bozulmasıdır. ABD ile haşhaş ekimi ve Kıbrıs nedeniyle patlak veren kriz, silah ambargosuna kadar ulaştı. Bu konuda ABD, Türkiye'ye ambargo uygulamak adına birçok konuda yalnız bıraktı. (Laçiner, 2005: 318).

Örgütlenme adına gerekli alt yapıyı oluşturan Ermeniler, asılsız iddialarını kitle iletişim araçları ve basın yoluyla dünya kamuoyuna duyurmak için harekete geçti. Bu propaganda faaliyetleri 1973 yılına kadar sürdü. 1973 yılından itibaren ise propagandaların kendilerince yetersiz olduğu düşüncesi ortaya çıktı. Sırtını Türkiye'ye çevirmiş devletlerin desteği ile bazı unsurları şiddet eğilimine yöneltti. Bu aşamadan sonra ise, farklı isimler altında terör örgütleri meydana getireceklerdi. (Laçiner, 2005: 318).

4.17.Asala Terör Örgütünün Kuruluşu

Yeni Ermeni terör döneminde, terörü özendiren, geliştiren, hazırlayan, daha geniş alanlara yayılmasını sağlayan, hedeflerinin çeşitlenmesini sağlayan, terör tim grupları oluşturan, çeşitli devletlerle temas ve ilişki içinde olan Taşnak ve Hınçak terör örgütleridir. Bunların yanında 1973–1985 döneminde isminden en çok söz ettiren ve Ermeni terörü ile eş anlamda kullanılan Asala terör örgütüdür. Asala sol görüşlü bir örgüt olup Türkiye'ye karşı en kanlı eylemleri gerçekleştiren ve sözde Ermeni meselesinin diri tutulmasında ve Ermeni milliyetçiliğinin harekete geçirme noktasında birçok faaliyette bulundu. (Cankara vd., 2001: 442).

Ermenistan'ın kurtuluşu için Ermeni gizli ordusunun kısaltılmış ismi olan Asala (Armenian Secret Army For the Liberation of Armenia) Ermenice ise Hayastani Azatagrutyun Hay Gaghtni Banak'tır.) Uluslar arası terör hareketinin parçası olduklarını kabul eden, bu mücadelenin de ancak silahlı olarak gerçekleşeceğini ilan etmiş bir kuruluştur. Asala, muhtemelen 20 Ocak 1975 tarihinde, Lübnan'da, Bekaa'da kuruldu. (Şehirli, 2007: 646). 6–7 üyeden oluşan kurucuları içerisinde terör örgütünün en hareketli iki üyesinden biri olan Agop Agopyan örgütün lideriydi. Diğer üyesi ise cinayet eylemlerini bizzat gerçekleştiren Agop Tarakçıyan'dı. Agop Agopyan'ın yokluğunda örgütün ayakta kalmasını sağlayan ve terör olaylarının failidir. Agop Agopyan çeşitli yaralanma ve tedavi dışında zamanını, örgüt lideri olarak faaliyetlerine devam etti. Filistin Kuruluş örgütlerinin elemanı olarak tanındı ve mücahit ismini taşıdı. (Uras, 1987: CC).

Asala'nın kuruluşu, Lübnan olaylarına bağlanmaktadır. Asala'yı, Lübnan'daki Filistin Kuruluş örgütlerinin faaliyetleri içerisinde gören ve onlardan esinlenerek ortaya çıktığını savunan görüşler bulunmaktadır. Bu görüşün yanı sıra birkaç Ermeni'nin bir araya gelerek kurdukları yeni bir terör örgütü olduğudur. Bu örgütün kısa bir süre

içerisinde, en dehşetli terör olaylarının planlayıcısı oldukları belirtilmektedir. Başka bir iddia ise, SSCB tarafından kurulduğudur. Bu görüşe göre örgütü kurmak ve eğitmek için Filistinli ayrılıkçılar kullanıldı. Bazı militanlarının SSCB'nin Kırım bölgesinde askeri bir akademide eğitim aldıkları bilinmektedir. Şimdiki veriler SSCB'de verilen teknik eğitimin ardından Filistinli militanlarca terör etkinlikleri ve arazi eğitimi verildiğini de göstermektedir. Rus istihbaratı KGB ve Rus askeri istihbaratı GRU, Asala'ya teorik ve ideolojik eğitim sağladı. SSCB'ye göre Asala, yaptıkları eylemleriyle ulusal bağımsızlık mücadelesi verdiğini belirtir. (Laçiner, 2005: 316–318).

İlk kez 20 Ocak 1975'te, dünya kiliseleri konseyi bürosuna yapılan saldırıyla adını duyurdu. Marksist-Leninist devrimci bir çizgiyi kendine ilke edindiğini ve Türkiye müttefiklerinin can düşmanı olduğunu belirtmektedir. 1975 yılında Viyana'da Türkiye'nin Avusturya büyükelçisi Daniş Tunalıgil'in şehit edilmesi ile Türk Diplomatlarla yönelik saldırılarla faaliyetlerine devam etti. (İşeri, 2005: 48).

Türkiye'nin Ermeni terör örgütlerinin Türkiye'ye ve Türklere yönelik saldırıları karşısında Ermeni terör örgütlerine karşı mücadele başlatması sonucunda 1984 yılının sonunda eylemlerine son verdi. Asala lideri Agop Agopyan'ın 1988 yılında ölmesiyle örgüt, eylemlerine son verdi. (İşeri, 2005: 48).

4.17.1. Asala Terör Örgütünün Amacı

Asala'nın ilk amacı, işgal altında olduğunu ileri sürdükleri Ermeni topraklarını kurtarmaktı. Sonraki amaçları, 1915'te meydana gelen zorunlu göç hareketini, soykırım olarak dünyaya kabul ettirmek ve Türkiye'yi bu sebeple tazminat ödemeye mahkum ettirmektir. Asala, 1981 yılı sonunda açıkladığı siyasi programıyla, amaçlarını ve hedeflerini dünya kamuoyuna açıkladı. Bu programda, demokratik, sosyalist ve devrimci bir hükümetin önderliğinde birleşmiş bir Ermenistan'ın kurulması kararlaştırıldı. Bu nedenle Sosyalist devletlerden her türlü yardım istenmekte ve Sovyet Ermenistan, halkın uzun savaşı için bir üs olarak kabul edildi. (Cankara vd., 2001: 444).

Siyasi programında düşmanlar, iki grupta toplanıyordu. Bunların ilkinde yerel gericiler denilmekteydi. Bunlar Asala karşısında yer alan veya yanında bulunmayan Ermenilerdi. Taşnaklar da bu gruba dahildi. İkinci düşman grup ise uluslar arası emperyalizmin desteklediği Türk emperyalizmi gösterilmektedir. Asala sözde Ermeni topraklarının kurtarılması için temel yolun, devrimci şiddet eylemlerinden geçtiğini kabul ediyordu. Programlarında, üstün sınıfların hegemonyasını reddedenleri destekleyecek ve uluslar arası devrimci hareket içinde koalisyonlar kurulup güçlenmesine çalışacaktı. (Uras, 1987: CCI).

Asala amaçlarının gerçekleştirilmesi için terör eylemlerinin özellikle Türklere veya Türk dostlarına uygulanması, resmi veya özel şahısların seçilmesi önemli değildi. Onlar için terör bir olaydı ve önemli olan olayın ses getirebilmesi ve büyüklüğüydü. Hedefler ikinci planda kalabilirdi. Bu itibarla gerçekleşen kıyımlar, ses getirecek katliamlar, bombalı eylemler ön plana çıkmaktaydı. (Uras, 1987: CCI).

Asala, ayrıca yayın ve haberleşme araçları ile kamuoyundan destek kazanmaya çalıştı. Bu konuda Asala'ya ait en önemli ve resmi yayın organı olan Hayastan'ın büyük katkıları oldu. Bunun yanında, Hay-Baykar, Armenia, Londra'da yayınlanan Kaytzer adlı dergiler yayın organlarını teşkil etmekteydi. Asala ilk radyo yayınlarını 1981'de Beyrut'ta başladı. Lübnanlı Ermenilerin Sesi adı altında günde bir saatlik yayınlar yapıldı. (Cankara vd., 2001: 447).

4.17.2.Asala'nın Örgüt Yapısı

Örgütün yapısı geleneksel Ermeni terör örgütleri modeline uygundu. Lübnan merkez komitesi, Asala'nın en üst yönetimini oluşturuyordu. Özellikle 1980 yılında bu komite, Lübnan'da önemli işlevler üstlendi ve büro niteliğine büründü. Merkez komitesine bağlı, Siyasi komite, Mali komite, Propaganda ve Yayın komitesi, Askeri komite gibi alt kuruluş ve organlar görevlendirilirdi. Belirli düzene göre işleyen komiteler arası iletişim şu şekildeydi: (Uras, 1987: CC).

Bölgeler komuta bölümlerine ayrılmakta, her bölümün önderi bölge sorumlusuna, bölge sorumlusu da piramidin en üst noktasında bulunan ülke sorumlusuna, ülke sorumlusu da doğrudan merkez komiteye bağlı çalışmaktadı. Siyasi merkezlerde çalışanların, Asala'nın örgütsel yapılanması içinde askeri merkez ve askeri kanatla doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır. Askeri merkezler de yine komuta gruplarına bölünmüşler ve doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır. Askeri merkezler de yine komuta gruplarına bölünmüşler ve doğrudan merkez komiteye bağlı hücreler biçiminde örgütlenmektedir. Hücreler genellikle iki ya da dört kişiden oluşmaktadır. Hücreler, merkez komitenin bilgi ve isteği doğrultusunda bir ülkeye sızmakta, siyasi merkezlerle, merkez komitenin bilgi ve isteği doğrultusunda ilişki kurabilmektedir. Bazen aynı ülkeye birbirinden habersiz ve ayrı eylem yapmak üzere birden fazla hücre de sevk edilebilmekte; ancak siyasi merkez, eylemler konusunda önceden bilgilendirilmiyordu. Siyasi merkezler, propaganda çalışmalarında açık ve kapalı olmak üzere iki yol izlemektedir. Açık uygulamalarda siyasi merkez, kanuni sınırlar içinde ve genellikle öğrencileri kullanarak dergi, broşür ve gazeteler yayımlamaktaydı. Ayrıca toplantı, konferans, seminer ve yürüyüşler düzenlenilmekteydi. Siyasi merkezler, kendi bulundukları ülkelerde, ideolojik yakınlığı olan örgütlerle açık ya da kapalı ortak bir platform oluşturarak bulundukları ülkede basın yayın yolu ile kamuoyu oluşturmaktaydı. Siyasi merkezin en önemli bir başka görevi de eylemlerde bulunabilmesi için mali finans kaynakları bulmaktır. (Şehirli, 2003: 648).

Askeri merkez ise, merkez komitenin belirlediği eylemleri gerçekleştirmek için eylemden önce eylemin gerçekleştirileceği ülkeye giderdi. Ya da yeterli ve güvenli saklanma ve barınma yerleri varsa, daha önceden o ülkede eyleme hazır beklemektedir. Fransa ve Yunanistan bu tür güvenilir ülkelerin başında gelir. Buralarda örgüte ait daimi hücre evleri vardı. Buralarda yapılacak eylemlerde, eylemin önderleri genellikle örgüt merkezinden gelmektedir. Barınma ve saklanma imkânı olmayan ülkelere ise, vurucu timler, eylemi yapıp geri dönmektedirler. (Şehirli, 2003: 648).

Aşağıda sıralayacağımız hücreler, 1980–1981 döneminde Avrupa'nın değişik ülkelerinde Türk dış ilişkileri ve Türk kuruluşlarına yapılan eylemlerin sorumluluklarını üstlendi.

Asala'ya Bağlı Hücreler: Şehit Refti Balian Komando Grubu, 2 Kara 24 Nisan, Komando Timi, Geourgen Yanikian Komando Grubu, Yanikian ve Sasunian, Komandoları, Avrupa 21. Komando Grubu, Ermeni Adalet Komitesi, Antranig Pasa, Komandoları, Aleks Yenikomeshian Komando Grubu, Shahan Natali İntihar Komando Timi, Şehit Agop Darakcian Komando Timi, Yeghid Kesisian İntihar Komando Timi, 24 Eylül İntihar Komando Timi. (Kantarci vd., 2003c: 110).

Asala'ya Bağlı Paravan Örgütler (Takma Adlar): 3 Ekim, 9 Haziran, Orly, Ermenistan Gizli Ordusu, Yeni Ermeni Direnişi, Fransa Eylül Örgütü, 15 İsviçre Örgütü, Kızıl Ermeni Ordusu, Dünya Cezalandırma Teşkilatı, 28 Mayıs, Ermeni Milli Komitesi, Ermeni Halk İhtilali Hareketi, Kıbrıs Ermenilerini Mücadeleye Çağırıyor, Kıbrıs Rum Ermeni Teşkilatı. (Kantarci vd., 2003c: 110).

Bu örgütler, Asala eylemcilerini sıkıştıran ülkelere gözdağı vermek görevini üstlenmiş olup bölgesel olarak faaliyetlerini gerçekleştirdi. Örneğin, Orly ve Fransa Eylül Örgütü sadece Fransa'ya; 9 Eylül örgütü ise sadece İsviçre'ye yönelik eylemlerde bulundu. (Şehirli, 2003: 656).

4.17.3. Asala'nın Türkiye'deki İlk Eylemleri

Ermeni terör örgütü Asala, demokratik sosyalist ve devrimci hedefleriyle bağımsız Ermenistan devletini kurmak amacıyla bazı devletlerin ve örgütlerin desteğini de alarak Türkiye'ye ve Türklere yönelik eylemler gerçekleştirdi. Asala gerçekleştirdiği eylemlerde genellikle nokta hedef belirleyerek vur-kaç taktiği kullandı. Asala'nın gerçekleştirdiği eylemler incelendiğinde 21 ülkenin 38 kentinde, 39'u silahlı, 70'i bombalı ve 1'i işgal olmak üzere toplam 110 eylemde bulundu. Türk şirketlerinin bürolarına ve araçlarına yönelerek aralarında diplomatların, güvenlik görevlerinin ve iş adamlarının da bulunduğu toplam 41 kişiyi katletti. (İşeri, 2005: 51).

Asala terör örgütünün Türkiye'de yapmış olduğu eylemlerin ilkinin, 29 Mayıs 1977'de İstanbul Yeşilköy Havaalanı'na yaptı. Ayrıca, Sirkeci garına patlayıcı madde atılması eylemlerinde bulundu. Bu eylemler, 4 ölü ve 31 yaralı ile sonuçlandı. 7 Ağustos 1982'de ise 3 Ermeni teröristin, Ankara Esenboğa Havaalanı'na silahlı ve bombalı saldırı düzenlemesi sonucu 3'ü emniyet görevlisi olmak üzere toplam 9 kişiyi öldürerek 82 kişiyi yaraladılar. Bu eylemi gerçekleştiren Levon Ekmekçiyan isimli terörist yakalanarak idama mahkum edildi. Bu terörist idam edilmeden önce, genç arkadaşlarına bir bildiri yayımlayarak körü körüne işlenen bu cinayetlerden vazgeçmeleri çağrısında bulundu. 16 Haziran 1983'te Kapalı Çarşı'daki bombalama eyleminin sonucunda da 2 ölü 21 yaralı ile sonuçlandı. 3 Eylül 1984'te de Topkapı Sarayı yakınlarında, iki Ermeni terörist tarafından bir araca yerleştirilmek istenen bombanın erken patlaması üzerine, örgüt emeline ulaşamadı. İki terörist yaşamlarını yitirdi. (Şimşir, 2006: 386–389).

Asala'nın sözcülüğünü yapan Kaytzer Dergisi, okuyucularına Ekmekçiyan'ın idamını şu şekilde ilan eder. *Şimdi dünya kamuoyu, Türkiye'nin faşist yapısını anlayarak ezilmiş Ermeni ve Kürt halklarına, insanlık onurlarını ve temel haklarını yeniden kazanmaları için yardım etmelidir. Kahrolsun Türk devleti ve onun NATO müttefikleri, yaşasın Ermenistan ve kürdistanın ezilmiş halklarının ortak mücadelesi*, diyerek sözde Ermeni haklılığını savunmaya çalıştılar. Öldürmüş olduğu üç emniyet görevlisinin cezai yaptırımının bir sonucu olarak idam edildiğini görememişlerdir. (Şehirli, 2003: 649). Asala terör örgütünün bütün bu saldırılarına rağmen; özgür dünya ve insan haklarına saygılı olarak tanınan ülkelerde, o ülkenin güvencesi altındaki diplomatlarımızın ve işadamlarımızın canları korunamamıştır. Gerçekleştirilen saldırılara karşı Batı dünyasının sessizliğini korumuş olması, Ermeni terör faaliyetlerinin daha da cesaretlenmesine neden olmuştur. (H.Yıldırım, 2001: 48).

4.17.4. Asala'nın Finans Kaynakları

Ermeni terör örgütü Asala, kuruluş döneminde bazı devletlerin ve örgütlerin maddi yardımlarıyla mali sorununu çözmektedir. Ancak zamanla diğer terör örgütleri gibi terör hareketlerini ve yaşamını sürdürebilmesi için giderek artan silah, mühimmat ihtiyacını karşılamak zorundaydı. Propaganda, yiyecek-giyecek, sahte pasaport ve kimlik belgesi gibi ihtiyaçlarını karşılamak için güçlü mali kaynaklara ihtiyaç duymaktaydı. (İşeri, 2005: 53).

Asala finansal sorununu çözebilmek için yeraltı dünyası ile de ilişki kurmak zorunda kaldı. Çok yüksek meblağların döndüğü uyuşturucu ticaretine ve silah kaçakçılığı işine yöneldi. Lübnan-Suriye üzerinden gemi ile getirilen uyuşturucuları Avrupa'ya pazarladı. Örneğin, 1980'li yıllarda Türk yurtdışı misyon görevlilerine yönelik saldırıları ile dikkat çeken Asala terör örgütü, etnik yakınlık nedeniyle uyuşturucu kaçakçısı olarak kaydı bulunan Cantürk organizasyonu tarafından desteklendiği bilinmektedir. Cantürklerin birçok kez Asala ile ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmişti. Asala ile ilgili olarak İsviçre'de ortaya çıkarılan bir başka bağlantı ise Amerika'nın Florida eyaletinde oturmakta olan, 1974-75 yıllarında Lübnan'daki iç savaş sırasında bu ülkede Hristiyan Falanjistlere silah sağlayan uluslar arası silah kaçakçısı Sarkis Soğanlian adlı Ermeni ile Cenevre'de yaşamakta olan Lübnanlı Ermeni elmas ticareti yapan Victor Chayto arasındaki ilişkidir. Asala'ya maddi destek verdiği bilinen Victor Chayto'nun örgütün uyuşturucudan elde ettiği paraları elmas ticareti ile akladığı ve bu paraların bir bölümünü silah alımı için Soğanlian'a aktardığı, İsveç'te yakalanan Zamazanian'ın sorgulaması sırasında açığa çıktı. Ancak mahkeme bu bilgilerin üzerinde durmadı. (İşeri, 2005: 53).

Uyuşturucu ve kaçak silah ticaretinin yanında Asala terör örgütü mali kaynaklarının oluşumunda, Ermeni olsun olmasın bazen özgürce bazen de gönülsüzce bazen de korkutularak tehdit yoluyla para teminini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca hırsızlık ve soygunculuk bu örgütün önemli gelir kaynaklarıydı. Bu konuda Agop Agopyan'ın yapmış olduğu açıklamada "Gücümüz Ermeni halkından gelmektedir, biz onlardan destek almaktayız ve ayrıca soygunlardan" demektedir. 1980 yılında yapılan röportajda yine Agop Agopyan şunları dile getirebilmektedir. "Asala'nın silahlarını karaborsadan temin etmediğini, çünkü bunun saldırılarının gizliliği ve selameti açısından son derece tehlikeli olduğunu belirtmiş ve örgütün silahlarını nereden temin ettiği sorulduğunda, uzun müddettir birçok ülkede silah depolarımız mevcuttur" cevabını vermiştir. İsrail'in Lübnan'ı işgali sonrası Asala genel merkezinin Suriye'nin başkenti Şam'a taşınması üzerine, the Reality, Suriye'deki durumu şu şekilde ifade etmiştir. "Oradaki Ermeni cemaati içerisindeki tüm çalışma neredeyse tamamen para toplamayla sınırlıydı" olduğunu belirtmektedir. (Karakoç, 2009: 192).

Asala'nın planladığı amaçlar için yetmeyecek olan mali yardımlar, Asala'yı yeni arayışlar içine soktu. Filistin terör örgütleri yardımıyla askeri ve siyasi eğitim, yiyecek, içecek, çalışma alanı, dokümantasyon malzemeleri, silahlar ve patlayıcılar gibi ihtiyaçlarını giderdiler. Suriye, Libya, Yunanistan ve İran gibi devletler de ya doğrudan ya da dolaylı olarak Asala'ya hem parasal yardımda hem de malzeme yardımında bulundular. (Karakoç, 2009: 191-193).

4.17.5. Asala'nın Temel Özellikleri

Hem teorik hem teknik açıdan mükemmel eğitim alan Asala, nokta saldırılar gerçekleştirdi. Eylemlerinde kalabalık kitlelerden çok daha çok ses getirecek siyasi hedefler seçmek istedi. Yugoslavya dışında olay yerinde çok az yakalanan Asala militanı vardır. Genel olarak yüzün üstünde gerçekleşen suikastlarda, sadece altı şüphelinin yakalanması dikkat çekicidir. Bu durum büyük bir organizasyon ve yeteneğe sahip olmasının yanında, Asala'ya karşı geniş bir koruma ve sempati ağının da olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde bu kadar eylemin içerisinde gizli kalmak ve yakalanmamak mümkün değildir. (Laçiner, 2005: 321).

Çok gizli bir şekilde faaliyetlerini sürdüren Asala Lübnan dışında hücreler şeklinde çalıştı. Liderlerinin ve bazı örgüt yöneticilerinin gerçek isimleri bugün dahil

bilinmemektedir. Örgüt üyelerinin büyük bir kısmının birbirlerinden haberleri bile yoktur. Bu durum kısmi başarı sağlarken; kitlesel olmayı engellemiştir. Gizliliğini korumak ve mesaj iletebilmek adına takma isimler kullandılar. En çok ve en güvenli eylemlerini Fransa ve Yunanistan'da gerçekleştirdiler. Sadece Türk hedeflerine saldırmamış, Batılı ülkelere de işbirlikçi ve kapitalist olmalarından dolayı bu ülkelere de saldırı düzenlemiş. Terörist olmayı seçen gençlerin büyük bir bölümü Lübnan gibi terörün sıradanlaştığı ülkelere gelmesi, Asala terör örgütünün terör eylemlerinde bulunulmasını kolaylaştırmaktaydı. (Laçiner, 2005: 321).

Eylem ve stratejileri bu şekilde işleyen Asala, 1979'da Paris'te toplanan Ermeni konferansı sırasında, Fransa'daki Ermeni teröristlerle irtibat kurularak örgüte yeni elemanlar katılmasını sağladı. Bunların içerisinde en ünlüleri Alex Yenikomşian ve Monte Melkiyan'dı. 1981'deki birçok terör olaylarını bu yeni gruplar gerçekleştirdi. Fransa'daki Yeni Ermeni Direniş Örgütünün, Kanada'daki Azad Hay ve İngiltere'deki Kaytzer gruplarının Asala'ya katıldıklarını ilan etmişlerdi. Bu durum terörün büyük bir etkinlik ve yaygınlıkla devam ettiği yıllarda, merkez kadrosunda ikilikleri başlattı. Özellikle Asala'nın masum insanlara da yönelmiş terör eylemleri, örgüt içinde ikilikleri artırdı. Çeşitli kamuoylarında durumlarının sarsılması ve İsrail'in Lübnan'ı işgali sonucunda Asala yöneticileri, Filistinlilerle birlikte Lübnan'ı terk etmek zorunda kaldı. Temmuz 1983 tarihinde gelindiğinde örgüt ikiye ayrıldı. (Uras, 1987: CCIII).

Agop Agopyan grubu, Yunanistan ve Ortadoğu'ya yerleşerek, Türk ve yabancı, masum kadın çocuk ayrımı yapmadan katliamlara devam etti. İkinci grup, Batı Avrupa'da, Asala Devrimci Hareketi ismini almış, daha ılımlı; ancak Türk hedeflerini esas alan bir tutum izledi. Bu hareketin liderleri ise Monte Melkonyan ve Ara Toranyan'dır. (Uras, 1987: CCIII).

4.18.Diğer Ermeni Terör Örgütleri

Türklerin 1915 yılında sözde Ermenilere soykırım yapıldığını düşünen bir grup Ermeni'nin, intikam duyguları ile 1973–1984 yılları arasında, Türkiye'ye, Türklere ve müttefiklerine yönelik terör saldırıları düzenlemek için çeşitli isimler altında terör örgütleri kurdular. Kurulan bu örgütler içinde en kanlı eylemleri gerçekleştiren Asala terör örgütü idi. Aynı intikam duygularıyla da hareket eden başka terör örgütleri de mevcuttu. Bunlar içinde en tanınmışları:

- Ara (Ermeni İhtilalci Ordusu / Komandoları)
- Jjag (Ermeni Soykırımı İçin Adalet Komandoları)
- Asala – RM (Asala – İhtilalci Hareketi)
- Nar (Yeni Ermeni Direniş Örgütü) (İşeri, 2005: 57).

Bunlar içerisinde Jjag, Asala ve Hınçak Partisi'ne rakip olarak Taşnak Partisi ve bunun ABD uzantısı Ermeni Devrimci Federasyonu tarafından 1975'te Beyrut'ta kuruldu. Sağ görüşlü ve Ermeni milliyetçiliği yapmakta olup ırkçılığı savunmaktadır. Antikomünisttir ve Asala'nın tersine Batılı ülkelere saldırı düzenlemediği gibi SSCB güdümünde bir Ermenistan istememektedir.(Cankara, 2003: 688). Ayrıca Jjag, Ara örgütü ile aynı örgüt olduğu, Jjag'ın isminin daha sonra Ara olarak değiştiği ve Jjag sonraki eylemlerini Ara ismiyle yürüttüğü belirtilmektedir. (Karakoç, 2009: 256).

Jjag, 1915 olayları nedeniyle var olan Türk düşmanlığı ve kuvvetli teşkilatı ile örgütte militan sıkıntısı çekmedi. Örgüt için potansiyel eleman kaynağı, Ermeni Gençlik Federasyonu adı verilen teşkilattan sağlıyordu. Burada Ermeni gençleri spor

karşılaşmaları yapmakta ve kültürel kimliklerini sürdürmeye yönelik eğitimler alıyordu. Türk konsolosluklarına ve Türk elçiliklerine yapılan saldırılarda kullanılan gençler, Ermeni Gençlik Federasyonu üyesi idi. Burada eğitilen Ermeni gençleri, Türk düşmanlığı içerisinde eğitilmekteydi. Bu kurumun duvarlarında asılan “Ata toprağımızdaki şehitlerimizin kanını asla unutmayacağız” gibi kışkırtıcı yazılarla Ermeni gençlerini, Türklere karşı intikam hırsları ile eğitmekteydi. (Karakoç, 2009: 268).

Jjag, Taşnak partisinin askeri kanadı olarak faaliyet göstermekteydi. İlk defa 22 Ekim 1975’te Daniş Tunalıgil’in öldürülmesi ile adını dünyaya duyurdu. Jjag’ın kurulması ve teröre başvurması, Asala’nın terör yoluyla uyandırdığı yankı, Jjag’ın da terör yolunu seçmesine neden oldu. Asala, terör eylemleriyle adını duyurdukça Taşnaklar, Ermeniler arasındaki etkilerini kaybetme korkusuna kapıldı. Bu iki örgütün arasındaki rekabet, terör eylemlerinin artmasına neden oldu. (Laçiner, 2005: 321).

Asala eylemlerinde patlayıcı maddeleri kullanırken; Jjag, tercihini ateşli silahlardan yana kullandı. Jjag saldırılarının ayırt edici özelliği, saldırılarının büyük şehirlerdeki kavşak noktalarında yavaşlayan arabalar üzerineydi. Bu saldırılar Türk görevlisine ya da aile fertlerine yapılmaktaydı. Nitekim 1975–1982 yılları arasında suikasta uğrayan Türk diplomatların üçte ikisi bir kavşakta yavaşlarken saldırıya uğramasıyla şehit oldu. Örgüt üyelerinin çoğu seri numaraları silinmiş tabanca veya hafif makineli silahları tercih ediyorlardı. Teröristler saldırı bittiğinde, Jjag-Ara sembolü bulunan bir bez parçasını kurbanın üstüne bırakırdı. Silahlarını olay yerinde bırakır ve giysilerini çıkarıp atarak planlanmış güzergâha doğru kaçardı. (Karakoç, 2009: 266).

Jjag-Ara’nın finansal desteği özellikle kiliselerde toplanan paralar oluşturmuyordu. Yakalanıp hapis olan militanlar için harcamalarda da aynı sistem takip ediliyordu. Örgüt, elemanlarını savunmak için kendi kasasından hiçbir zaman harcama yapmıyordu. Sürekli olarak diasporadaki Ermenilerden bağış altında para toplayarak mali sorununu çözmeye çalıştı. Ölen teröristleri için anma geceleri düzenleyerek maddi getiriler elde etti. Asala gibi hırsızlık, uyuşturucu, silah kaçakçılığında bulunmadı. Fonları tamamen Ermeni diasporasının desteklerinden oluşan mali yardımlardı. Ayrıca, Jjag-Ara’nın diğer bir özelliği de mümkün olduğunca diğer terör örgütleriyle bağlantı içinde olmamaktı. (Karakoç, 2009: 271).

Asala Rm ise, Asala lideri Agop Agopyan’ın örgüt içinde diktatörlük ilan ederek, örgüt içi infazlara başlaması ile fikir ayrılığına düşen Monte Melkonyan tarafından 1983 yılında kuruldu. Asala-RM’in Ermeni diasporası içinde, Asala’nın yeni elemanlar toplama faaliyetlerinde ciddi bir rakipti. Çünkü Melkonyan gibi örgüt içinde önemli bir mevkide bulunan ve dolayısıyla da çok önemli bilgilere sahip birisinin Asala’dan ayrılması örgütün yapısına hem de Agopyan’ın şahsi güvenliğine çok büyük tehdit oluşturdu. (Cankara, vd., 2003: 687).

Asala-Rm’nin başlıca iki stratejisi vardı. Bunlardan ilki, dünya Ermenilerini seferber etmektir. Diğerisi ise diğer etnik terör örgütleri ve özellikle ayrılıkçı Kürt örgütleri ile Türkiye’ye karşı ittifak yapmaktır. Asala-Rm’nin terörü amaç edindiğini açıkça ortaya koyan sözlerine baktığımızda: “Artık kalemim silahımdır romantik fikrini yüksek sesle terk etmenin zamanı gelmiştir. Kalem kalemdir, silah ise silahtır.” Diasporada gereğinden fazla entelektüel vardır. Bizim ihtiyacımız olan dövüşçüler, askerler ve fedailerdir.” diyerek amaçları hakkında bilgi vermektedir. (Cankara, vd., 2003: 687).

Asala-Rm, eylemlerini Türkiye’de yapacağı düşünülürken, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kanadını tamamen kontrolü altına almış ve faaliyetlerini burada sürdürdü. Bu bölgedeki militanları kendi safına çekmeyi başardı. Daha sonra Asala-Rm,

Melkonyan'ın 1993'te Dağlık Karabağ'da, Azerilerle çarpışırken öldürülmesi üzerine etkinliğini büyük ölçüde kaybetti. Melkonya'nın ölümü üzerine Ermenistan cumhurbaşkanı onu milli kahraman olarak ilan etti. (Cankara, vd., 2003: 687).

Diğer bir Ermeni terör örgütü olan Nar hakkında yeterli bilgilere sahip değiliz. Tarihi net bir şekilde bilinmemekle birlikte, Paris'te kurulduğu yönünde iddialar mevcuttur. (İşeri, 2005: 57). Söz konusu örgütün bağımsız olduğunu ifade edenlerin yanı sıra Asala veya Jjag- Ara örgütleri ile ittifak içinde olduğunu belirtenler de vardır. İlan ettikleri duyuru ve bildirilerin ışığında Asala tarafından Sovyet hedeflerine yönelik saldırılarda kullanmış olduğudur. Bu durum Asala'nın Nar örgütünü, sadece saldırılarda kullandığı sonucunu ortaya çıkartmakta ve Nar örgütünün hiçbir örgütle bağlantısı olmadığını göstermektedir. (Karakoç, 2009: 273).

Nar örgütü, ilk defa 14 Mayıs 1977'de, Paris Türk Turizm ve Tanıtma Bürosu'nu bombaladı. Yine Paris'teki Rus enformasyon bürosu ile Brüksel'deki Rus Hava yolları'nı bombalama eylemini üstlendi. 1980'e kadar 7 saldırının sorumluluğunu üstlendi. (İşeri, 2005: 57). Bu örgüt, Sovyet temsilciliklerinin yanında İngiliz ve İsrail turizm ofislerine yönelik de saldırılarda bulundu. (Karakoç, 2009: 273).

Bir diğer Ermeni örgütü de Ara'dır. Jjag'a yakın fikirlerin hakim olduğu ve Fransa'da kurulduğu bilinmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Ara terör örgütü, Jjag terör örgütünün isminin değişmiş hali olduğu iddia edilmektedir. İsmi ilk defa 14 Temmuz 1983 yılında, Brüksel Büyükelçiliği İdari Ataşesi olan, Dursun Aksoy'un öldürülmesinde duyurdu. Daha sonra, Lizbon Büyükelçiliğini basarak, maslahatgüzar Yurtsever Mıhçıoğlu'nu yaralayarak, eşi Cahide Mıhçıoğlu ve bir polisi de öldürdüler. (Şimşir, 2006: 388).

Sonuç itibariyle Ermeni terör örgütleri, sağ olsun sol olsun Türkiye hedefinde birleştiler. Kurulan bütün Ermeni örgütleri için Türk ve Türkiye düşmanlığı, kuruluşlarının varlığı ve devamı için en önemli manevi unsur oluşturdu. Birbirleri arasında oluşan sağ-sol ayrılıkları olsa da birleştikleri tek nokta, Türkiye'yi parçalamaktı. Aralarındaki temel fark ise sadece ideolojiktir.

5.SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkler, 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizanslıları yenip Anadolu'ya hâkim olduktan sonra, bu bölgede Bizans zulmüyle yaşayan Ermenilerle karşılaştı. Türklerin gösterdiği dini ve kültürel hoşgörü, Ermeni halkını memnun etti. Bu hoşgörü ortamında Selçuklu döneminde başlayan ilişkiler, Osmanlı devletiyle devam etti. Ermeni halkının her alandaki başarılı faaliyetleri, Türklerin sevgisini ve güvenini kazanmasını sağladı. Ancak bu durum, 19. yüzyıldan sonra, Ermenilerin dini ve sosyal hayatında çeşitli dış ve iç etkenlerin müdahale etmesi ve milli karakter kazanma gayreti içine girmesiyle değişti.

Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımı, bünyesinde birçok etnik unsur barındıran Osmanlı Devleti'ni etkilemişti. Osmanlı ülkesinde yaşayan Rumların istiklalini kazanarak müstakil bir devlet kurması, Türkiye'de ve Avrupa ülkelerinde yaşayan zengin ve aydın Ermenileri harekete geçirdi. Osmanlı ticaretinde rekabet yaptıkları Rumların devlet sahibi olması ve Rus kışkırtmaları, Ermenileri bağımsızlık düşüncelerine yönelmesine neden oldu. Bu maksatla Ermeniler bağımsızlık parolasıyla Osmanlı ülkesinde açılan yüzlerce misyoner okulunda çalışmaya başladılar. Ermeni dili ve kültürünün yanı sıra, hürriyet, vatan ve istiklal gibi fikirlerin öğretilmesi ile bağımsızlık olgusu, Ermeni gençleri arasında hızla yayılmaya başladı.

Başlangıçta çok küçük gruplar halinde Osmanlı hükümetine karşı harekete geçen Ermeni ihtilalciler, geniş anlamda ilgi uyandırmak için kiliseyi kontrol etme ihtiyacı hissetti. Bu maksatla Ermeni komitacıları tarafından girişilen silahlı eylemler, Osmanlı Ermenileri üzerinde etkisini gösterdi. Ayrıca komitacılar, fermanlarla ve nizamnamelerle kazanılan hakların verdiği yetkilere dayanarak, patrikhane ve diğer kurumların yönetimine seçildi. Ruhani önderler eşliğinde bağımsızlık çıkırtkanlığı yaptılar. Böylece Ermeni patrikliğine ve ona bağlı kurum ve kuruluşlara da terörün girmesine neden oldular.

Fermanlar ve nizamnameyle kazanılan haklar, Osmanlı'nın içindeki Ermenileri memnun eden bir serbestlik tanımaktaydı. Bu serbestlik, Ermeni bağımsızlığını harekete geçirebilmek için çeşitli isimler altında Osmanlı sınırları içinde ve dışında cemiyet ve komitalar teşkil edilmesine neden oldu. İlk kurulan cemiyetler içerisinde, Hayırseverler, Ararat, Anavatan Müdafileri, İttihat ve Halas gibi cemiyetler, sözde hayır işlerinde bulunmak, milli refah ve mutluluğu temin etmek gibi faaliyetlerde bulunulacaklarını belirttiler. Armenakan, Hınçak, Taşnak, Ramgavar gibi komitalarla da politik amaçlı faaliyetlerde bulunulacağı belirtildi. Ancak çalışmada görüldüğü üzere, bu cemiyet ve komitaların hiçbirisi, sosyal ve kültürel faaliyetten çok, aşırı milliyetçi ve sağlam bir düşünceye sahip olmayan, büyük bir çoğunluğu da Rus, İngiliz ve Fransız paralarıyla satın alınmış yurtsuz ve vatansız kişilerden oluşmaktaydı. Ayrıca bu komitaların aşağı yukarı aynı dönemlerde kurulup faaliyet göstermesi, komitalar arasında siyasi bir çatışma olduğunu göstermektedir. Çünkü mevcut komitanın fikri yapısı ve faaliyetlerinin beğenilmemesi, başka bir komitanın oluşumuna gerek duyulduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu durum, aynı şekilde yakın dönemimizde kendini göstermektedir. Asala'nın kuruluşunu takiben Jjag, Asala'nın içinden ayrılan Asala Mr gibi terör örgütlerinin kuruluşu, Ermeni cemiyet ve komitalarının daha kendi içerisinde bütünlük kuramadığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin 19. asır boyunca yaptığı ekonomik, sosyal ve idari reformlarda başarılı olamayışı, sömürgeciliğin başladığı dönemde, Osmanlı Devleti'ni, rakiplerinin ana hedefi haline getirmekteydi. Başta Rusya olmak üzere, İngiltere ve Fransa, kendi emellerini gerçekleştirebilmek için Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri

müslimlere, özellikle Ermenilere, istiklal vaat ederek, onları Osmanlı idaresi aleyhinde kışkırtmaya başlatmıştı. Rus idaresinde Tiflis'te kurulan Taşnak, İsviçre'de kurulan Hınçak Komitalarını eğitmekte ve onları manen ve mali olarak desteklemekteydi. Sömürgeci devletler, bu iki militan grubun Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenileri örgütleyerek, devlet aleyhinde ayaklanmalarına ve pek çok masum insanın ölümüne sebep oldu.

Asırlar içinde kurulan dostlukları, karşılıklı saygı ve güveni bozan bu komitacı Ermenilere, Türk halkı haklı olarak sırtını çevirdi. Ayrıca Ermenilerin I. Dünya Savaşı'nda İngiltere, Rusya ve Fransa ile işbirliği içinde olmaları, Türk halkı ve yöneticileri kızdırdı. Aynı zamanda Doğu Anadolu'daki Ermenilerin hem Ruslarla işbirliği yapmaları ve hem de isyan halinde olmaları, Osmanlı hükümetini tedbirler almaya sevk etti. Bölgede asayişin temin etmek ve Doğu cephesindeki askeri birliklerin emniyetini sağlamak için Osmanlı hükümeti, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeni halkından terör ve isyana destek vermiş olanları bulundukları yerlerden alıp 1915'te Suriye ve Lübnan'a zorunlu göçe sevk etti. Bu iskânda Osmanlı Devleti, Ermeni halkın hak ve hukuklarına riayet edilerek hareket etti. Zararları tazmin edilerek eski yaşam standartlarının korunmasına özen gösterdi. Ancak Ermeniler, zorunlu göçü, siyasi malzeme haline getirip iskân sırasında Ermenilerin katledildiği propagandasıyla çeşitli terör hareketlerine kalkıştılar. İlk başlarda Doğu Anadolu'da bulunan masum insanları şehit ettiler. Daha sonra tehciri onaylayan birçok devlet adamının canına kastettiler.

1927 yılına geldiğimizde, Anadolu'da, 1915 zorunlu göç kararıyla nüfussal yoğunluğu azalan Ermeniler, farklı bir oluşumla isteklerini devam ettirme girişiminde bulundular. Anadolu'da bulunan Kürtlerin nüfussal yoğunluğundan faydalanmak isteyen Ermeniler, İngiliz- Fransız destekli, Kürt-Ermeni ittifakına dayalı Hoybun Cemiyeti'ni teşkil ettiler. Amaçları, Kürtleri bağımsızlık için kışkırtarak, ülke içinde karışıklık çıkaracak ve bu karışıklıktan faydalanarak emellerine ulaşacaklarına inanmaktaydılar.

1921 yılından itibaren ise, küçük olaylar dışında 1965'e kadar Ermeni terör hareketi, kültürel ve bilinçlenme dönemine girerek sessizliğini korudu. 1970'li yıllarda ise, Ermeni terör hareketleri tekrar ortaya çıktı. Terör hareketleriyle Türkiye'ye ve Türk bürokratlarına yönelik suikast girişimlerinde bulunmaya devam edildi. Bu girişimlerini, Asala, Jjag-Ara, Asala-Mr, Nar terör örgütleri ile gerçekleştirdi. Bu örgütler, Türkiye'de ve dış temsilciliklerimizde, kanlı eylemleri ile Türk halkı üzerinde büyük korku ve endişe oluşturmaya neden oldu. Türk milletini hedef alan Ermeni komitacılar, 1860'lardan itibaren 1980'li yıllara kadar, terör hareketlerini devam ettirdi. Bu komitacılar, Türk milletinin yanı sıra kendi ahalisini öldürdükleri gibi, onların rahat hayatlarını büyük bir kargaşaya iterek, Osmanlı Devletiyle çatışmaya sokmaktan çekinmedi. İhtilalci komitaların bu tutumu kayıtsız kalmak isteyen Osmanlı Ermenilerini acı bir sona götürdü.

Ermeni terörünün amacı, tarihi gerçekleri tamamıyla göz ardı ederek, sözde Ermeni soykırımı iddialarını ve Ermenilerin taleplerini dünya kamuoyuna duyurmak ve Büyük Ermenistan rüyasını gerçekleştirmektir. Büyük Ermenistan rüyasını gerçekleştirebilmek için Ermenilerin zorunlu olarak göç ettirilmesini soykırım şeklinde kabul eden 4 T planı, Ermeniler ve destekçileri tarafından uygulanmaya koyuldu. Bu plan, Ermeni iddialarının dünyaya "tanıtılması"nı, Türkiye tarafından "tanınması"nı, Türkiye'den "tazminat" alınmasını ve son olarak da batı Ermenistan olarak adlandırılan "toprak" parçasının Türkiye'den koparılmasını amaçlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ermeni konusu üzerinde, haklılığın verdiği rahatlıkla, Ermenilerin Türkiye karşıtı faaliyetlerine sessiz kalarak, konuya gerekli alakayı göstermemiştir. Türkiye'nin Ermeni konusundaki pasif siyaseti ve Avrupa meclislerindeki Ermeni lobisinin gayretli çalışmaları, Türklerin Avrupalıların fikriyatında daima suçlu gösterilmesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti olarak bu noktada yapmamız gerekenler, Ermenilerin yapmış oldukları propagandalara, şiddetle kınamaktan öteye gitmeyen tutumumuzu değiştirmeye, esaslı çalışmalar ışığında yalan iddiaları çürütmemiz ve kanıtlamamız gerekmektedir. Ayrıca, iki devlet arasında gerçekleşen tartışma konularının muhatabı olan siyasilerin bu noktada, konunun gerçek muhatabı tarihçileri göz ardı etmemelerini temenni etmekteyiz

KAYNAKLAR

- AKÇURA, E., 2001. “Ermeni Sorunu ve Türklere Yapılan Katliamlarda Ermeni Komitelerin Yeri”, Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Sorunu Özel sayısı II (38), ss.747-766
- AKGÜNDÜZ, A. Vd., 2008. Sorularla Ermeni Meselesi, OSAV Yayınları, İstanbul, 471s.
- ARMAOĞLU, F., 1964. Siyasi Tarih, Sevinç Matbaası, Ankara, 819s.
- ATBD (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi), 1982. Ankara Genel Kurmay Basımevi, ss.121-123
- AYDIN, N., 2003. “Osmanlı Döneminde Ermeni Propagandaları ve Terörü”, Düünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Ed: İ. Bal, M. Çufalı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.411-424
- BAŞAR, Z., 1982. Ermeniler Hakkında Makaleler Derlemeler, DSİ. Basım, Ankara, 206s.
- BAŞBUĞ, H., 1984. Kürt Türkleri ve Fanatik Ermeni Faaliyetleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 149s.
- CANKARA, Y., Vd., 2007. “Asala Terör Örgütü ve Ermeni Terörü”, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri II. Cilt, 478, Ankara: ASAM, ss.437-451
- ÇAY, A.H., 2010. Her yönüyle Kürt Dosyası, İlgı Yayınları, Ankara, 800s.
- ÇİTLİOĞLU, E., 2000. Yedekteki Taşeron: Asala PKK, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 139s.
- ÇÖHÇE, S., 1992. “Ermeni Kimliği Hakkında Bir Değerlendirme”, H.Pakir ve H. Ertuğrul, Yakın Tarihimize Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu (17 Şubat 21 Haziran 1991), 475, Ankara: Kars Valiliği ve Atatürk Üniversitesi Yayınları, ss. 95-101.
- DABAĞYAN, L.P., 2008, Emperyalistler Kıskaçında Ermeni Tehciri, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 816s.
- DEMİREL, M., 2003. “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Ermenilere Yaklaşımı (1860-1918)”, Düünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Ed: İ. Bal, M. Çufalı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.241-264
- DOĞAN, O., 2008. “Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksutyun”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (20). ss.307-328
- ERASLAN, C., 2001. “Ermeni Komiteleri, Propagandaları ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Tedbirler”, Haz: Selçuk Erez, Mehmet Saray, Uluslararası Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 558, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss.77-105
- ERDOĞAN, D. İ., 2008. Amerikan Misyonerlerin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyanı, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 432s.
- Ermeni Komitelerin A’mal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonrası), 1983. Haz: H. Erdoğan Cengiz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 432s.
- Ermeni Komiteleri (1891-1895), BOA, Yayın no:48, 2008. Ankara, 120s.
- EROĞLU, V., 1995. Ermeni Mezalimi, Sebil Yayınevi, İstanbul, 283s.
- ETHEMOĞLU, M., 1987. Ermeni Terörünün Kısa Tarihi, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 62s.
- EYİCİL, A., 2008. Osmanlı Son Döneminde Maraş’ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri, Gün Yayıncılık, Ankara, 512s.

- GÜLER, A. ve AKGÜL, S., 2003. Sorun Olan Ermeniler, Berikan Yayınevi, Ankara, 425s.
- GÜNAY, N., 2007. Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 416s.
- GÜNER, D., 2006. "1930-1933 Yılları Arasında Türkiye'deki İrticai Faaliyetler ve Basındaki Yansımaları", Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- GÜRÜN, K., 1983. Ermeni Dosyası, Bilgi Yayınevi, Ankara, 397s.
- HOCANOĞLU, M., 1976. Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Türk Ermeni Mezalimi ve Türkler, Anda Dağıtım, İstanbul, 872s.
- İLTER, E., 1993. "Ramgavar Partisi Tarafından II. Meşrutiyet (1908) Meclis-i Mebusan'a Sunulan Beyanname ve Program", OTAM, (IV), ss.517-531
- _____, 1996. Ermeni Kilisesi ve Terör, OTAM, Ankara, 175s.
- İŞERİ, R., 2005. "Türkiye'de Etnik Terör: Asala ve PKK Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KANTARCI, Ş. Vd., 2003a. Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri II. Cilt, Ankara, 492s.
- _____, 2003b. "Tarih Boyutuyla Ermeni Sorunu", Tarihten Bir Kesit Özel Sayısı, (38), Ankara, ss.20-28
- _____, Vd., 2003c. Ermeni Sorunu El Kitabı, ASAM, Ankara, 141s.
- _____, 2005. Ermeni Sorunu, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 257s.
- KARABIYIK, O., 1984. Türk Ermeni Münasebetlerinin Dünü Bugünü, İhlas Matbacılık ve Dağıtım AŞ., İstanbul, 304s.
- KARACA, A., 2001. "Türkiye'de Ermeniler için Yapılan Reformlar", Haz: Selçuk Erez, Mehmet Saray, Uluslar arası Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 558, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss.108-168
- KARAKOÇ, E., 2009. Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 625s.
- KARAL, E.Z., 1996. Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1861-1876), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 388s.
- _____, 1983. Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri (1876-1907), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 631s.
- _____, 2003. Osmanlı Tarihi, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 593s.
- KARASANDIK, Ö., 2004. "Ayrılıkçı Ermeni Siyasal Örgütlenmelerine Karşı Osmanlı Devletinin Aldığı Önlemler ve Eleştiriler", Ermeni Araştırmaları, 242, ERAREN, Ankara, ss.134-151
- KARAYUMAK, Ö., 1999. Ermeniler ve Ermeni Meseleleri, Belge Yayınları, İstanbul, 305s.
- KAŞGARLI, A.M., 1990. Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi, KÖKSAV, Ankara, 181s.
- KILIÇ, D., 1999. "İstanbul Ermeni Patrikhanesinin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi (1850-1896)", Osmanlı Siyaset, 2. Cilt, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.153-159
- _____, 2007. Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar, Manas Yayınları, Elazığ, 199s.
- KOCAŞ, M.S., 1990. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul, 458s.

- KODAMAN, B., 2003. “Ermeni Yanılgıları”, Tarihten Bir Kesit Özel Sayısı, (38), ss.16-19
- KÜRŞAT, C., 1976. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meseleleri, Belge Yayınları, İstanbul, 190s.
- LAÇİNER, S., 2005. Türkler ve Ermeniler bir Uluslar arası İlişkiler Çalışması, USAK Yayınları, Ankara, 461s.
- LÜTEM, Ö. E., 2007. Armenian Terror, ASAM, Ankara, 56s.
- MARAŞLI, R., 2008. Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı, Peri Yayınları, İstanbul, 544s.
- MAYEWSKİ, W., 2001. Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi, Çev: M. Sandık, Osm. Çev: E. Şahin, APK Dairesi Başkanlığı Yayınları, No:46, Ankara, 155s.
- _____, 1997. Rus Generali Mayewski’nin Doğu Anadolu Raporu Van Bitlis Askeri Vilayetleri İstatistiği, Haz: H. Pehlivanlı, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Van, 168s.
- METİN, H., 1992. Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeni ve Ermeni Olayları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 192s.
- MİNASSIAN A. T., 1992. Ermeni Devrimci Hareketlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912, Çev: M. Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 105s.
- MUTLUÇAĞ, H., 1986. İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör, Belge Yayınları, İstanbul, 189s.
- NALBANDIAN, L., 1963. The Armenian Revolutionary Movement, University California, Berkeley London, 122s.
- OĞUZ, M., 2004. Anadolu’nun Fethi Türk Ermeni İlişkileri ve Kilise, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 536s.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1878–1895), BOA, Yayın no:95, 2008. Ankara, 547s.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri (1879–1918), BOA, Yayın no:58, 2002. Ankara, 680s.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1896–1909), BOA, Yayın no:98, 2008. Ankara, 521s.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920), BOA, Yayın no:14, 1994. Ankara, 627s.
- ÖĞÜN, T., 2001. “Van’da Ermeni Komiteleri ve Faaliyetleri”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü Aylık Dergisi, (453), İstanbul, ss.591-605
- ÖKE, M. K., 1986. Ermeni Meselesi (1914-1923), Fatih Yayınevi, İstanbul, 362s.
- ÖZCAN, T., 2007a. Ermeni Olayları, Akis Yayınları, İstanbul, 135s.
- ÖZCAN, T., 2007b. “Sivas Mülhakatında Ermeni Olayları (1895–1897)”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (21–25 Mayıs 2007), 678s. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas: ss. 525–534.
- PARMAKSIZOĞLU, İ., 1981. Ermeni Komitelerin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller, DSİ Basım, Ankara, 201s.
- POLAT, Ç., 2007. “1926-1930 Ağrı İsyanları”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- SARAY, M., 1985. “Türk Sovyet Münasebetleri ve Ermeni Meselesi”, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Türklerin Tarih Boyunca Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8–12 Ekim 1984), 374, Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, ss.125–131
- _____, 2003. Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 231s.

- SARINAY, Y., 1998. “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIV (40), Ankara, ss. 206–244
- SELVİ, H., 2007. “Akmeşe Manastırı ve Ermeni Olaylarındaki Yeri”, Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt, 1307, Ankara: ASAM, ss.777-809
- SEVİM, A., 2002. Genel Çizgileriyle Türk Ermeni İlişkileri, TTK Yayınları, Ankara, s.41
- SEVİNÇ, N. 2004. Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Milenyum Yayınları, İstanbul, 396s.
- SÜSLÜ, A., 1990. Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, Ankara, 243s.
- TUNAYA, T.Z., 1989. Türkiye’de Siyasi Partiler, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 673s.
- TUZCU, A., 1993. “Merzifon’da Ermeni Ayaklanmaları”, Belleten, LVIII (220). ss.795–826
- TÜRKÖZÜ, H.K., 1983. “Türkiye’de Sosyalist Ermenilerin Faaliyetleri ve Gerçekler 1890-1918”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, ss.77-108
- _____, 1986. “Taşnak Partisinin 8. Kongresi”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (12). ss.68–79
- URAS, E., 1987. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul, 798s.
- URAL, G., 1998. Ermeni Dosyası, Kamer Yayınları, İstanbul, 496s.
- UZUN, T. Ve GÜZEL, H.C., (Ed), 2001. Osmanlı Devletinde Milliyetçi Hareketler İçerisinde Ermeniler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 200s.
- UZUN, T., 2003. “Ayrılmak Ermeni Hareketinin Doğuşu”, Düünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Ed: İ.Bal ve M. Çufalı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.191-222
- ŞEHİRLİ, Y.A., 2003. “Asala’nın Ortaya Çıkışı, Eylemleri, İlişkileri ve Sonu”, Düünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Ed: İ. Bal, M. Çufalı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.643–673
- ŞİMŞİR, B.N., 2000. Şehit Diplomatlarımız 1973-2004, Bilgi Yayınları, İstanbul, 497s.
- _____, 2006. Ermeni Meselesi 1774–2005, Bilgi Yayınları, İstanbul, 470s.
- YILDIRIM, H., 2001. Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 181s.
- YILDIRIM, B., 2010. “Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri 1890–1918”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Ömer Fatih BAŞKAN
Doğum Yeri ve Tarihi: Kahramanmaraş, 26.05.1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi:

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar

Çalıştığı Kurumlar: Ilıca Çok Programlı Lisesi (2010-2011)

İletişim E-Posta Adresi : omer-baskan@hotmail.com

Tel. : 0541 446 98 85

Tarih : OCAK- 2013